

ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

A STUDY OF COMMUNICATION DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA
DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUAENG DISTRICT,
SONGKHLA PROVINCE

The seal of Mahamakut Buddhist University is a large, intricate emblem centered on the page. It features a central stupa-like structure with a sunburst radiating from its top. The emblem is surrounded by various symbols, including a lotus flower, a sword, and a banner with Thai script. The text 'AIR VICE MARSHAL WARUNEE MONGKOLRUDEE' is superimposed over the upper part of the seal.

AIR VICE MARSHAL WARUNEE MONGKOLRUDEE

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHIST STUDIES FOR DEVELOPMENT
FACULTY OF RELIGION AND PHILOSOPHY
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2024

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ชื่อนักศึกษา	พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
ปีพุทธศักราช	2567
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	พระครูบวรชัยวัฒน์ เลือดไทย, ดร.

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

(พระครูวินัยธร เจริญ ทนตจิตโต, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์:

ประธานกรรมการ

(พระสุทธิสารเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร.)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(พระครูบวรชัยวัฒน์ เลือดไทย, ดร.)

กรรมการ

(พระเมธีวชิราภรณ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร.)

กรรมการ

(พระครูนิติธรรมบัณฑิต, ดร.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปณณพงศ์ วงศ์มาศรี)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ชื่อนักศึกษา	พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา
ปีการศึกษา	2567
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	พระครูบวรชัยวัฒน์ เลือดไทย, ดร.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน 2) เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งการศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ จากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ตำรา ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งการใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 12 รูป/คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เนื้อหา และสรุปผล

ผลการวิจัยพบว่า : จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน เป็นเรื่องสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ และหากผู้นำชุมชน ได้นำหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท อันประกอบด้วยองค์ธรรมทั้ง 4 มาใช้คือ เมตตา เป็นความรักความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข, กรุณา เป็นความสงสารคิดอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์, มุทิตา เป็นความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข และอุเบกขา เป็นการวางใจเป็นการอันดำรงอยู่ตามธรรมที่พิจารณาด้วยปัญญา ย่อมทำให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้า และเกิดการพัฒนายิ่งขึ้น ดังนั้นการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จึงเป็นจุดชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึง ความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน ทั้งนี้ผู้นำชุมชนต้องพัฒนาใน 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษามุมชน ด้านการจัดระเบียบชุมชน และด้านการดำเนินงานตามกระบวนการชุมชน ที่ผู้นำได้นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความสุข คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากชุมชนถือเป็นทุนทางสังคม ที่เป็นรากฐานในการพัฒนา ดังนั้น หากผู้นำชุมชนนำวิธีการพัฒนามาประยุกต์ใช้กับหลักพรหม

วิหารธรรม ย่อมทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งยังช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ของคนในชุมชนให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน, พรหมวิหารธรรม, ผู้นำชุมชน

ABSTRACT

Thesis Topic	A STUDY OF COMMUNICATION DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUAENG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE
Student's Name	Air Vice Marshal Warunee Mongkolrudee
Degree Sought	Master of Arts
Program	Buddhist Studies for Development
Anno Domini	2024
Advisor	Phrakru Bowonchaiwat Lueadthai, Dr.

The objectives of thesis were as follows: 1) to study concepts and theories about Community Development of Community Leaders, 2) to study the principles of Brahmavihara Dhamma in Theravada Buddhism, and 3) to analyze community development with Brahmavihara Dhamma of Community Leaders in Mueang District, Songkhla Province. The qualitative research study based on primary documents, such as the Tripitaka. And secondary documents ,such as commentary, textbooks, theories, and related research documents. The tool was an in-depth interview with 12 key informants/people. The data was collected and analyzed for content, and conclusions.

The results of research were found that : From the concepts and theories about community development of community leaders it is important for development of quality human resources and if community leaders have adopted the principles of Brahmavihara Dhamma in Theravada Buddhism which consists of the 4 dhamma elements, that is Metta is love goodwill with wanting others to be happy. Karuna is compassionate thoughts of wanting others to be free from suffering. Mudita is joy when seeing others -happy. Upekkha is the neutral belief in living according to the Dhamma that is considered with wisdom it will make the community prosper and developed further. Therefore, community development with Brahmavihara Dhamma of community leaders in Mueang district, Songkhla province. Therefore, it is measuring point that shows the well-being of people in the community live. However, community leaders needs to be developed in 3 areas:

community educations, community organization and operations according to community processes. That community leaders or parents use to develop the community to provide a quality community and have peace. Because community is considered social capital that is the foundation for development., Therefore, if development methods are applied with the principles of leadership, people in the community will live happily together. It also helps improve the quality of life and the performance of duties of people in community to achieve their goals, efficiently.

Keywords: Community development, Brahmavihara Dhamma, Community leaders

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จสมบูรณ์ลงได้ด้วยดี เนื่องจากความอนุเคราะห์เกื้อกูลจาก มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งเป็นสถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางด้านพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา ทั้งส่วนที่เป็นงานวิชาการ งานภาคสนาม และทุกฝ่ายที่ให้การสนับสนุนงานวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ พระเมธีวชิราภิจิต, ผศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช ที่ให้ความเมตตากรุณาอบรมสั่งสอนตลอดหลักสูตร และพระครูบรรชัชวัฒน์, อาจารย์ที่ปรึกษา, ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำ และตรวจสอบเอกสารวิจัยฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ และผู้ทรงคุณวุฒิ ผศ.ดร.ทิพมาศ เศรษฐวรโชติ และ ดร.วชิรวิชัย อธิธรรมาศกฤษณ์ ที่ได้อนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย เพื่อความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์อันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์วิสุทธิศรี,ดร. และคณาจารย์หลักสูตรพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา ดร.วิชาญ กำเนิดกลับ,ผศ.ดร.ปิ่นนพงค์ วงศ์ณาศรี, ดร.โสภณ ขำทัพ และ ดร.สุจิตรา ทิพย์บุรี ที่ได้สั่งสอน จุดประกายความคิดและให้ข้อเสนอแนะ ตลอดจนให้กำลังใจผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ พลโท วีรพันธ์ มณีพงษ์ และกัลยาณมิตรทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยในการให้คำแนะนำ เก็บรวบรวมข้อมูลในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตลอดจนให้กำลังใจและให้การสนับสนุนผู้วิจัยเป็นอย่างดี

คุณค่าและประโยชน์ ตลอดจนความดีของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบถวาย เป็นพุทธบูชา และตอบแทนแด่พระคุณของบิดา มารดา และคณาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน แก่ผู้วิจัย จนประสบความสำเร็จในวันนี้

พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี

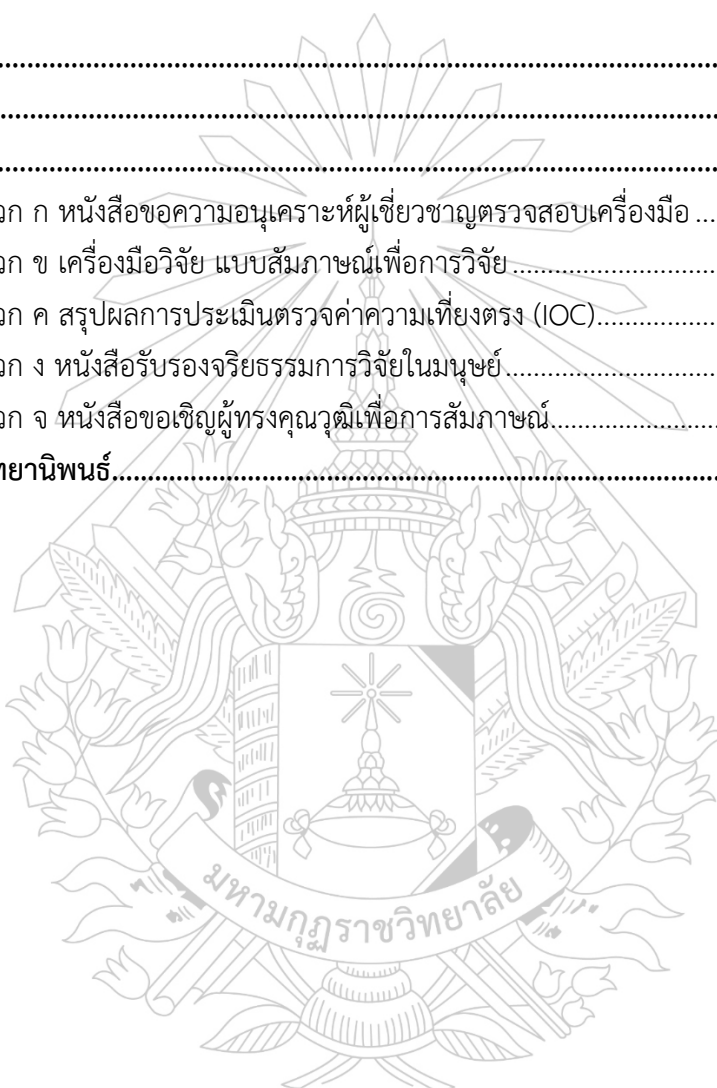
มหามกุฏราชวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	จ
ABSTRACT	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2. คำถามการวิจัย.....	3
1.3. วัตถุประสงค์การวิจัย.....	3
1.4. ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5. วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
1.8. นิยามศัพท์เฉพาะ	12
1.9. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	13
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน	14
2.1. ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน	14
2.2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน	19
2.3. ผู้นำและภาวะผู้นำชุมชนกับการพัฒนาชุมชน	37
2.4. คุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา.....	41
2.5. บริบทพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.....	48
2.6. สรุป.....	49
บทที่ 3 หลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท	51
3.1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนา	51
3.2. ลักษณะของหลักพรหมวิหารธรรม	54
3.3. การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม.....	58
3.4. หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในการปกครอง.....	59
3.5. สรุป.....	63
บทที่ 4 วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน	64
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา	64
4.1. วิเคราะห์การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม.....	64

4.2. วิเคราะห์การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม.....	67
4.3. วิเคราะห์การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักพรหมวิหารธรรม	70
4.4. สรุป.....	73
บทที่ 5 บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	75
5.1. สรุปผลการวิจัย	75
5.2. อภิปรายผล	77
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	79
รายการอ้างอิง.....	81
บุคลากร.....	85
ภาคผนวก	87
ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ	88
ภาคผนวก ข เครื่องมือวิจัย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	92
ภาคผนวก ค สรุปผลการประเมินตรวจค่าความเที่ยงตรง (IOC).....	99
ภาคผนวก ง หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์.....	101
ภาคผนวก จ หนังสือขอเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการสัมภาษณ์.....	103
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	116

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่

หน้า

1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)..... 13

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ใช้
อ้างอิงในงานวิจัยฉบับนี้

พระวินัยปิฎก

คำย่อ

วิ.ม. =

วิ.มหาวิ =

วิ.ปริ =

คำเต็ม

วินัยปิฎก มหาวรรค

วินัยปิฎก มหาวิภังค

วินัยปิฎก ปริวารวคค

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. =

ที.ม. =

ม.มู” =

ม.ม. =

สั.ส. =

สั.นิ =

สั.มหา. =

อง.ปญจก. =

อง.ติก. =

ช.ธ. =

ช.อุ. =

ช.มหา. =

สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค

สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก

สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก

สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย สคาถวคค

สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย นิตานวคค

สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย มหาวรรคค

สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาต

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปท

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. =

อภิธรรมปิฎก วิภังค

การอ้างอิงใช้ระบบชื่อคัมภีร์ระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น อง.
อฏฺจก. 23/144/289 หมายถึง อังคุตตรนิกาย อฏฺจกนิปาต พระไตรปิฎก เล่มที่ 23 ข้อ 144 หน้า
289 เป็นต้น

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาชุมชนตามรูปแบบการปกครอง ที่ถือเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารราชการที่นำไปสู่การกระจายอำนาจการบริหาร จากส่วนกลางลงสู่ชุมชน เพื่อมุ่งหวังให้ชุมชนเกิดการพัฒนา และผู้นำมีบทบาทต่อชุมชน ในการดำเนินการและตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ภายใต้ขอบเขตความรับผิดชอบของงานบริหารของตนได้ เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างคุ้มค่า นอกจากนี้ชุมชนยังเป็นการแบ่งเบาภาระในการจัดทำรูปแบบบริหารของส่วนกลางได้ ทั้งยังช่วยสร้างจิตสำนึกให้เกิดความร่วมมือในหมู่ประชาชน อันจะก่อให้เกิดการรักชุมชนและร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเกิดผลดีหรือไม่เพียงใดย่อมขึ้นกับปัจจัยด้านต่างๆ อาทิ กำลังคน เงิน ประชากร วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ของแต่ละชุมชน การพัฒนาชุมชนตามรูปแบบของการบริหารราชการ จึงมีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลาย ซึ่งเป็นไปตามความเหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละชุมชน (ธนรัชต์ คล้ายมณี, 2550 : 45) การพัฒนาชุมชน จึงนับว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยข้อเท็จจริงที่สำคัญประการหนึ่งว่า พื้นที่ต่างๆ ของแต่ละภูมิภาคของประเทศจะมีความแตกต่างกัน เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคม สภาพทางการเมือง ด้วยเหตุที่ชุมชนในแต่ละพื้นที่มีความหลากหลายดังกล่าว ทำให้ภาครัฐย่อมไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้การดำเนินงานของผู้นำชุมชนไม่สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐได้ ดังนั้น เพื่อที่จะตอบสนองตามความต้องการของบริบทในแต่ละชุมชนได้ ผู้นำชุมชนจึงต้องจัดการปกครองที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม และเลือกตัวแทนเข้ามากำกับดูแลผลประโยชน์ของชุมชนได้

จากการศึกษาจากแหล่งข้อมูลพบว่าปัจจุบันชุมชนหลายหลายชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาหนี้สิน ปัญหายาเสพติด ปัญหาการขาดคุณธรรมของคนในชุมชน เป็นต้น และปัญหาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ปัญหาคนในชุมชนขาดความเชื่อมั่น และความศรัทธาในตัวของผู้นำชุมชน ซึ่งจากปัญหานี้เองทำให้ ผู้นำไม่สามารถพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ คิดว่าผู้นำชุมชนไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็จริงจึงเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะการเป็นผู้นำนั้นถือเป็นกระบวนการที่บุคคล

ผู้เป็นผู้นำสามารถชี้แนะให้บุคคลอื่นหรือคนในชุมชนปฏิบัติตาม อย่างความกระตือรือร้นและเต็มใจทำในสิ่งที่ผู้นำต้องการ โดยมีเป้าหมายขององค์การเป็นจุดหมายปลายทาง (กรมพัฒนาชุมชน, 2562, บทบาทผู้นำกับการพัฒนา) จากข้อความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าการที่จะปกครอง หรือจะพัฒนาสิ่งใดได้นั้น ตัวผู้นำจะต้องเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนเป็นลำดับแรก ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญและผู้นำจะต้องแสดงศักยภาพให้คนในชุมชนได้เห็นเด่นชัด พร้อมทั้งสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชนและสาเหตุอีกประการหนึ่งคือ คนในชุมชนส่วนใหญ่ละเลยหลักศีลธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนา นั่นคือ การขาดความรัก ขาดความเมตตา อิจฉาริษยา กัน นินทาว่าร้าย เบียดเบียนกัน เห็นแก่ตัว ลูแก่อำนาจที่ตนมี มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ต่างคนต่างคิด โดยถือความคิดของตนเป็นใหญ่ จนก่อให้เกิดความแตกแยก ทำให้ชุมชนไม่มีความสุข ขาดการพัฒนา ไม่มีความเจริญก้าวหน้า ดังนั้น

ควรที่ทุกคนในชุมชนต้องหันหน้ามาสนใจและใส่ใจ นำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนของตนน่าอยู่อาศัย คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา ชุมชนที่อยู่ปัจจุบันจะมีความสุขน่าอยู่อย่างมาก ถ้าหากว่าสมาชิกในชุมชนแต่ละคนได้นำเอาหลักพรหมวิหารธรรมมาใช้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548)

ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถส่วนตัว เพื่อนำพาและจูงใจให้เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจ และกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และก่อให้เกิดความสุข และร่มเย็นแก่ชุมชนต่อไป (สนธยา พลศรี, 2547 : 65-89) ด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ อีกทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับหมวดธรรมอย่างหลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือเป็นธรรมของผู้นำ เพื่อให้เกิดความรัก ความหวังดีปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขและพ้นทุกข์ แสดงความยินดีในความก้าวหน้าของผู้อื่น และมีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ทั้งยังเป็นศูนย์กลางรวมใจทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา โดยได้รับความร่วมมือ ร่วมใจให้เกิดการทำงานร่วมกัน และสามารถจัดการให้ งานที่ต้องปฏิบัติสามารถลุล่วงไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ผู้นำชุมชนจะต้องมีความพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการ คือมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะ มีคุณธรรม และคุณลักษณะที่ดี ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ จะบ่งบอกถึงศักยภาพของผู้นำ การสร้างคุณธรรมเพื่อใช้ในการบริหาร ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของ ผู้นำชุมชนที่จะทำให้สามารถดำเนินงานไปด้วยความราบรื่นและบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงควรมีแนวทางปฏิบัติที่ให้อยู่ในกรอบของคุณธรรม เพราะคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร อันเป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมให้ผู้นำนั้น เป็นที่ยอมรับนับถือแก่คนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีขวัญและกำลังใจ ที่ดีในการปฏิบัติงาน จะส่งผลให้การปฏิบัติงานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และให้เกิดประสิทธิผลได้

สังคมไทยได้ให้ความสำคัญทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนได้น้อมนำหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ชัดเกล้าจิตใจ และประพฤติปฏิบัติ อันถือเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติตนของคนเพื่อให้เกิดการพัฒนาจากข้างใน ออกสู่ภายนอก เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนให้มีคุณภาพชีวิตรู้จักพึ่งพาตนเอง ชยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรมและคุณธรรม เพราะฉะนั้นการพัฒนาชุมชนโดยผู้นำชุมชน จำเป็นต้องนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักพรหมวิหารธรรม มาใช้เป็นกรอบ หลักการและแนวพัฒนาอย่างเหมาะสม ด้วยการนำมาบูรณาการกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ผู้นำชุมชน เป็นส่วนหนึ่งที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง และมีอิสระในการบริหารงานตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้ และหากมีการเชื่อมโยงหลักพรหมวิหารธรรมกับกระบวนการพัฒนาและการบริหารชุมชนของผู้นำชุมชนแล้ว การพัฒนาชุมชนนั้น จะมีความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากหลักพรหมวิหารธรรม อันเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองหรือผู้นำในการบริหารชุมชน จะทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดี มีความสุข ซึ่งองค์ประกอบของหลักธรรม มีดังนี้

1. เมตตา มีความต้องการให้ผู้อื่นหรือสมาชิกในชุมชนมีความสุข ปราศจากอันตรายต่างๆ
2. กรุณา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนอย่างต่อเนื่อง

3. มุทิตา มีความยินดีให้ผู้อื่นมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต

4. อุเบกขา มีการวางใจเป็นกลางด้วยจิตใจที่เมตตาและกรุณาต่อผู้อื่นในชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีความเจริญเติบโตด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาจากแหล่งข้อมูล สำหรับผู้นำชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา แม้ว่าผู้นำจะให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมค้ำประกันถึงความต้องการของคนในชุมชน เป็นการให้บริการและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่ก็ยังไม่มีรูปแบบในการพัฒนาสังคมที่ชัดเจน ดังนั้น จากเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบในการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชนโดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อต้องการให้เกิดการวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา โดยหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานรวมทั้งให้เป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ ซึ่งสามารถนำไปศึกษาและพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และเป็นการทำให้ชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่เข้มแข็งด้วยหลักพุทธธรรมเช่นกัน

1.2. คำถามการวิจัย

1.2.1 แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน เป็นอย่างไร

1.2.2 หลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร

1.2.3 การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นอย่างไร

1.3. วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน

1.3.2 เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

1.4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 12 รูป/คน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนอธิบาย (Descriptive Analysis) มีระเบียบแบบแผน (Inductive Method) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1.4.1. ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจากข้อมูลทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ขาดก ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากเว็บไซต์ออนไลน์

1.4.2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่เนื้อหาในการวิจัยแบบเจาะจงเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และก่อให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่ชุมชน คือ วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องใน 3 ด้าน คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน การดำเนินงานตามกระบวนการ และวิเคราะห์หลักพรหมวิหารธรรมตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

1.4.3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม จำนวน 12 รูป/คน ดังนี้

1.4.3.1 พระสังฆาธิการ จำนวน 4 รูป

1.4.3.2 ผู้นำชุมชน จำนวน 4 คน

1.4.3.3 สมาชิกชุมชน (นักวิชาการ, ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ) จำนวน 4 คน

1.4.4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือน กันยายน 2566 – มิถุนายน 2567

1.5. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยมีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช, 2540 : 131-144) ดังต่อไปนี้

1.5.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research)

ก. ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก เป็นการศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำ

ข. ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ อรรถกถา ขาดก ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและผู้นำ

สำหรับเกณฑ์การคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัย (Scott, J., 1990 : 95-98) ผู้วิจัยกำหนดไว้ดังนี้

1) ความจริง (Authenticity) หมายถึง ผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารที่เป็นเอกสารแท้จริง (Origin) มีความสำคัญ โดยผู้วิจัยจะตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้เขียน หรือหน่วยงานที่เขียนเอกสารว่ามีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงไร รวมถึงข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารนั้นสอดคล้องกับช่วงเวลาอย่างไร ดังเช่น พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2) ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (Credibility) หมายถึง ผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารด้วยการพิจารณาว่า เอกสารนั้นจะต้องไม่มีข้อมูลที่ผิดพลาด บิดเบือน หรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง ไม่ใช่บทวิจารณ์ ที่เป็นการเขียนข้อเท็จจริงซึ่งผู้เขียนได้แสดงความเห็นของตนประกอบเข้าจนบิดเบือน ดังเช่น การพัฒนาชุมชน

3) การเป็นตัวแทน (Representativeness) หมายถึง ผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารนั้นว่าเป็นแบบฉบับที่แทนเอกสารประเภทเดียวกันได้หรือไม่ และข้อมูลในเอกสารที่นำมาวิเคราะห์นั้นจะต้องเป็นข้อมูลที่เป็นตัวแทนของประชากรได้ และผลที่เสนอในงานวิจัยนั้นเป็นตัวแทนจะนำมาวิเคราะห์ต่อได้ ดังเช่น ผู้นำชุมชน

4) ความหมาย (Meaning) เกณฑ์ความหมาย หมายถึง การคัดเลือกเอกสารที่มีความชัดเจน และสามารถที่จะเข้าใจได้ง่าย ผู้วิจัยต้องตรวจสอบเอกสารในเบื้องต้น ด้วยการพิจารณาข้อมูลคร่าวๆ ว่า เอกสารที่นำมาพิจารณานั้น มีข้อมูลใดที่เป็นนัยสำคัญ หรือจะสร้างความหมายให้กับ การวิจัยได้หรือไม่ เป็นการตีความเอกสารในระดับที่เป็นข้อเท็จจริง คือการสรุปสาระสำคัญที่ปรากฏให้ชัดเจนตรงประเด็น เพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

1.5.2 การศึกษาจากภาคสนาม (Field Study)

การสร้างเครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) นำข้อคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้กำหนดไว้เพื่อ ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ให้ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธ ศาสนา หรือสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องทำการประเมินคุณภาพ ตรวจสอบเนื้อหาข้อคำถาม ความครอบคลุมของเนื้อหา โครงสร้างทางภาษา ความถูกต้อง และเที่ยงตรงตามหลักวิชาการ

2) ผู้วิจัยจะต้องนำแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกฉบับร่างที่ได้สร้างขึ้นมา พร้อมแบบประเมิน เตรียมส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ เพื่อหาค่าความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยดัชนีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item Objective Congruence: IOC) (Rovinelli & Hambleton, 1977) โดยผู้วิจัยจะต้องระบุความคล้ายคลึงกันของข้อมูลในแบบสัมภาษณ์ เพื่อประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์ และเพื่อให้แน่ใจว่าเหมาะสมกับคำถามในการวิจัย

3) การตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น โดยทั่วไปควรขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้คำปรึกษา และชี้แนะเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย และในการนี้ผู้วิจัยจะได้เรียนเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความเชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ พระเมธีวชิราภรณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพมาศ เศรษฐวรโชติ และดร.วชิรวิญญู อิทธิธนาศุภวิญญู เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Item Objective Congruence : IOC) ซึ่งผู้เชี่ยวชาญจะพิจารณาแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมา ว่ามีความสอดคล้อง กับวัตถุประสงค์/นิยามศัพท์หรือไม่ โดยพิจารณาตามประเมินความสอดคล้องจะมี 3 ระดับคือ (สนุพงษ์ จิรชวาลวิสุทธิ, จำสับเอก, 2558 : 38)

+1 คะแนน คือ แน่ใจว่าข้อคำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์/นิยามศัพท์ (more relevant)

0 คะแนน คือ ไม่แน่ใจว่าข้อความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์/นิยามศัพท์ (not relevant)

-1 คะแนน คือ แน่ใจว่าข้อความไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์/นิยามศัพท์ (quite relevant)

4) เมื่อผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านได้พิจารณาพร้อมให้ข้อเสนอแนะ และให้ผลคะแนนมา ผู้วิจัยต้องดำเนินการและปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ ผลของคะแนนรวมที่ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่านให้มานั้น เมื่อรวมกันและคำนวณแล้ว ค่าที่ได้ควรอยู่ระหว่าง 0.80-1.00 เพื่อผู้เชี่ยวชาญจะได้รับรองความถูกต้องของผลลัพธ์ และช่วยให้แน่ใจว่าการดำเนินการวิจัยสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ด้านจริยธรรม และเป็นการวิจัยที่มีคุณภาพ สำหรับเกณฑ์การเลือกใช้ IOC คือ ค่า IOC = 1 ใช้ได้ ถ้าค่า IOC ต่ำกว่า 0.50 ใช้ไม่ได้

5) ยื่นขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เมื่อได้ใบรับรองแล้วผู้วิจัยจึงดำเนินการเพื่อขอสัมภาษณ์ โดยทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเชียงใหม่ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อขอสัมภาษณ์ จากนั้นก็เข้าสัมภาษณ์ตามวัน เวลาที่กำหนด

6) การจัดการข้อมูลที่ได้ โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่บันทึกไว้ มาถอดเทป แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามความเหมาะสมแก่เนื้อหาให้เข้ากับงานวิจัย จากนั้นจึงมาเรียบเรียงเป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ต่อไป

1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 ได้ทราบแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน
- 1.6.2 ได้ทราบหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.6.3 ได้ทราบการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา

1.7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) วัดญาณเวศกวัน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม” (2549) ความว่า การพัฒนาในด้านต่างๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลางอันใด การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่างก็ต้องยึดเอาการพัฒนาคนคือการให้การศึกษา ในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ เป็นแกนกลางอันนั้น การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลางและการพัฒนาคนนั้น ก็เริ่มต้นที่ฐาน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคมอย่างสัมพันธ์ควบคู่กันไปเป็นปัจจัยต่อกัน โดยคำนึงถึงธรรมชาติแวดล้อมพร้อมไปด้วย ตามหลักการที่จัดวางไว้เป็นระบบอย่างครบถ้วนชัดเจน

ท่านยังปรารถนาสรุปว่า การศึกษาเป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ดังที่ท่านเรียกการปฏิบัตินั้นว่า สิกขา อันได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการนี้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และจะต้องฝึก มนุษย์นั้นเมื่อศึกษาคือฝึกฝนและพัฒนาแล้ว

ก็จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐเลิศได้จนสูงสุด แม้แต่จะเป็นพุทธะ และมนุษย์ที่ฝึกฝนพัฒนาศึกษาดีแล้วก็จะช่วยกันพัฒนาสังคมประเทศชาติ ตลอดจนโลกมนุษย์ทั้งหมด ให้เจริญมั่นคง มีสันติสุข การศึกษาของมนุษย์ คือการพัฒนาคน จึงเป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งปวง และการส่งเสริมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็เป็นกิจประการแรกที่จะต้องทำหน้ากิจการทุกอย่างในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพิ่มประโยชน์สุขแก่มวลประชาชน

สรุป การพัฒนาต้องยึดคนเป็นแกนกลาง และต้องคำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมและการฝึกศึกษา เพราะรากฐานของการพัฒนาคือการส่งเสริมให้คนได้รับการศึกษา

พินิต ต้วงติลี, (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดปทุมธานี นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันขององค์การบริหารส่วนตำบล 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดปทุมธานี 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์คือ กลุ่มที่ 1 ได้แก่สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตของจังหวัดปทุมธานีจำนวน 992 คน โดยวิธีการเปิดตารางสำเร็จของเครจซี่และมอร์แกน ได้จำนวนตัวอย่าง ทั้งสิ้น 278 คน และใช้วิธีการสุ่มแบบอย่างง่าย ในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มที่ 2 ได้แก่ นายกองค์การบริหาร ส่วนตำบลในเขตของจังหวัดปทุมธานี จำนวน 5 คน สถิติที่ใช้ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน และสถิติอนุมาน ได้แก่การหาค่าสหสัมพันธ์เพียร์สัน

ผลการวิจัยพบว่าสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดปทุมธานี มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชน โดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับปานกลาง มีความคิดเห็นต่อการนำหลักหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ขรราวาสธรรมไปใช้ในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยรวมทุกด้าน อยู่ในระดับครึ่งเว้นครึ่ง ส่วนผล การเปรียบเทียบ พบว่า ภาพรวมตัวแปรพยากรณ์ทุกตัวมีความสัมพันธ์กับตัวแปรการนำหลักขรราวาสธรรมไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และแนวทางการนำหลักขรราวาสธรรมไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ 1) ด้านสัจจะ ได้แก่สร้างจิตสำนึกในคุณธรรม ศีลธรรมจริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ 2) ด้านทมะ ได้แก่ พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้วยการส่งเสริมการเรียนรู้งานตามอำนาจหน้าที่ 3) ด้านขันติ ได้แก่ การใช้วิธีให้เพื่อนสมาชิกด้วยกันหรือบุคคลรอบข้างเข้าไปพูดคุย รับฟังความคิดเห็น และรับฟังปัญหาต่างๆ 4) ด้านจาคะ ได้แก่ การใช้ วิธีการกระตุ้นให้สมาชิกฝึกปฏิบัติการให้การเสียสละ และการช่วยเหลือสังคม

สรุป สมาชิกในองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดปทุมธานี เห็นว่าการพัฒนาชุมชนด้วยหลักขรราวาสธรรม ได้แก่ ด้านสัจจะ การสร้างจิตสำนึกในคุณธรรมในการปฏิบัติหน้าที่, ด้านทมะ การพัฒนาศักยภาพในหน้าที่, ด้านขันติ การรับฟังความคิดเห็นและรับฟังปัญหาต่างๆ จากเพื่อนร่วมงาน และด้านจาคะ การเสียสละและช่วยเหลือสังคม นั้น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ประเวช วัฒนาแก้ว, ประภาส แก้วเกตุพงษ์, (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา 2) เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนากับการบริหารการพัฒนา 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยแบบเจาะลึก จำนวน 18 ท่าน โดย

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ไดมาจาก การรวบรวมเอกสาร และข้อมูลภาคสนามมาแยกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลในรูปของการบรรยายตามเนื้อหาในแต่ละประเด็น โดยนำแนวคิดทฤษฎีมายืนยันด้วยการอธิบายความในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำจะต้องมีหลักสัปปริสธรรม หลักพรหมวิหาร หลักกัลยาณมิตรธรรม และหลักทศพิธราชธรรม คุณลักษณะของผู้นำดังกล่าวนี้มีผลต่อการบริหารและพัฒนาองค์กรในด้านการบริหารงาน ด้านวิชาการ ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านการบริหารงบประมาณ และการบริหาร งานทั่วไป นอกจากนี้รูปแบบของภาวะผู้นำจะต้องประยุกต์ด้วยหลักธรรมที่จะนำพาผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้นำจะต้องมีความรักต่อบุคคลอื่นอย่างจริงใจ มีความเห็นอกเห็นใจ และช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ตลอดจนมีใจเป็นกลางต่อสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างสุดวิสัยด้วยคุณธรรม

สรุป รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้นำจะต้องมีหลักธรรม เพราะจะมีผลต่อการบริหารและการพัฒนาองค์กรในด้านวิชาการ ด้านบริหารงานบุคคล ด้านการบริหารงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไปและหากมีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการบริหารด้วยแล้วจะนำพาผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่ความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน, นลินณัฐ ดีสวัสดิ์, (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์กรโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์กรโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อศึกษาแนวทางและประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์กรโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กลุ่มตัวอย่าง 15 คน ได้แก่ ผู้นำและบุคลากร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Protocol) ผลการวิจัยพบว่า ด้านเมตตา ผู้บริหารมีความปรารถนาให้ครูทุกคนมีความสามัคคีกันในที่ทำงานโดยการให้ทำกิจกรรมร่วมกัน มอบหมายงานตามความรู้ความสามารถให้ตรงกับบุคคล รับฟังความคิดเห็นของครู สนับสนุนครูให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป และการวางตัวให้เหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ด้านกรุณา ผู้บริหารมีการจัดระเบียบและแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับงานของมหาวิทยาลัย โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก เป็นที่ปรึกษาที่ดี และจัดให้คำแนะนำแก่ครูเมื่อมีปัญหา ให้โอกาสผู้ที่ทำงานผิดพลาดได้ปรับปรุงตนเองและเข้าร่วมงานต่อ ชี้แนะสิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นโทษให้กับบุคลากรอย่างจริงใจ ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความใส่ใจ เปิดโอกาสให้ครูแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ สร้างสัมพันธภาพอันดีงามแก่ครูทุกคน ด้านมุทิตา ผู้บริหารจัดโครงการพัฒนาบุคลากรอยู่เสมอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานโดยส่งเสริมให้บุคลากรเข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงาน การจัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากรทุกภาคเรียนตามงบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้ แสดงความยินดีกับบุคลากรทุกคนที่มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับสม่าเสมอ ชื่นชมผลการปฏิบัติงานของครูด้วยความจริงใจ จัดระเบียบหรือเกณฑ์การให้รางวัลผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำงานอย่างเหมาะสม สร้างขวัญและกำลังใจให้เกิดกับครูอย่างสม่าเสมอ มีส่วนช่วยส่งเสริมสนับสนุนในการเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของครู เปิด โอกาสให้ครูแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ สร้างสัมพันธภาพอันดีงามแก่บุคลากรทุกคน ด้านอุเบกขา ผู้บริหารพิจารณาความดี ความชอบอย่างยุติธรรม คือ ประเมินผลการปฏิบัติงานตามหน้าที่การรับผิดชอบงานตามความรู้

ความสามารถของบุคลากร มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ ยึดกฎระเบียบและความถูกต้องตามกฎหมายของมหาวิทยาลัย

สรุป ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์การด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้นำและบุคลากร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์พบว่าผู้นำมีเมตตา วางตนได้เหมาะสมและเป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณาในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้นำมีมุทิตาด้วยการสร้างขวัญและกำลังใจ ด้วยการจัดกิจกรรมซึ่งชมผลการปฏิบัติงานบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ และมีอุเบกขาคือมีความยุติธรรมกับบุคลากรทุกคน

พระมหาสมศักดิ์ ธีร์วังโส (แหวนคำ) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการ พัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบท ในพื้นที่ของอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองและชนบทของเทศบาลตำบลเชียงคำและองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา 3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาและการมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลตำบลเชียงคำและองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 19 คน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาทำให้เกิดการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชนในระดับรากหญ้ามากขึ้น และส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมมากขึ้น เกิดการพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนในภาพรวมทั้งด้านกายภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีความเข้มแข็งของชุมชนมากยิ่งขึ้น ควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี วิถีชีวิตดีมีความสุข เกิดการสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นริเริ่ม พัฒนาชุมชนเมืองและชนบทให้เกิดผลในทางปฏิบัติมากยิ่งขึ้น เกิดการกระตุ้นให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินศักยภาพ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ วางเป้าหมายกลยุทธ์ของ กระบวนการพัฒนา กำหนดแผนงานหรือกิจกรรม ตลอดจนติดตามประเมินผลบนพื้นฐานการพึ่งพาทรัพยากรของท้องถิ่นชุมชนเป็นหลัก โดยภาครัฐคอยเป็นที่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษา แนะนำถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนในระดับต่างๆจนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทไปสู่ความยั่งยืน

สรุป กระบวนการ พัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมมากขึ้นควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เกิดการกระตุ้นให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินศักยภาพเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนในระดับต่างๆจนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทไปสู่ความยั่งยืน

สุธาวิ กลิ่นอุบล (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหัวเขาเงิน ตำบลห้วยยางโตน อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตาม แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสิ่งแวดล้อม 3) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญา

ของเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการวิจัยเป็นแบบผสมผสานวิธีด้วยการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 108 หลังคาเรือน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้ ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 9 คน ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง บ้านหัวเขาจีน ตำบลห้วยยางโทน อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรีทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับดังนี้การมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ มีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และด้านที่ต่ำสุดคือ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสภาพแวดล้อม พบว่า ประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพในชุมชนและการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนต่างกัน มีส่วนร่วมต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ไม่แตกต่างกัน ขณะที่ประชาชนที่มีอายุ อาชีพ ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน ต่างกัน มีส่วนร่วมต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ส่วนปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหัวเขาจีน พบว่า ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผู้นำชุมชนร่วมกับหน่วยงานต่างๆ และคนในชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ชุมชนมีการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนจนเกิดเป็นเครือข่าย มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สรุป การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหัวเขาจีนชุมชนมีการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนจนเกิดเป็นเครือข่ายเป็นแบบอย่างในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นผู้นำชุมชนร่วมกับหน่วยงานต่างๆ และคนในชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

พระครูปริยัติกิตติธำรง.รศ.ดร. (2563) ได้เขียนบทความวิชาการ เรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม นำเสนอในสารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปว่าการพัฒนาสังคมไทยนั้น ต้องพัฒนาคนควบคู่ด้วย ไม่ใช่พัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียว เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม ดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความจริง ไม่หลงมกมาย มีความพอเพียง รู้จักช่วยเหลือตนเองให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หลักธรรมที่นำไปใช้ในการพัฒนาสังคมนั้น ได้แก่ หลักธรรมคือ ความเพียรหรือความพยายาม หลักไตรสิกขาคือ การพัฒนาพฤติกรรมจิตใจและปัญญาให้ดียิ่งขึ้น หลักอภัยมาทะ คือการไม่รอเวลาและไม่ประมาท และหลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนได้คือการพึ่งตนเองและเป็นอิสระ

สรุป พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นคำสอน เป็นหลักธรรมนำทางชีวิตที่ชี้ทางออกบอทางให้สังคม ที่ช่วยจรรโลงสังคมโลก สร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลก พระพุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตของคนในสังคม และเป็นอารยธรรมที่สำคัญของโลก

กัณฑ์พงษ์ จุลราช, (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย (2) ศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระสงฆ์ต่อการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย จำแนกตาม อายุ พรรษา และตำแหน่ง ประชากรในการวิจัย คือ พระสงฆ์ในเขตปกครองของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดเลย จำนวน 520 รูป ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 222 รูป เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย 4 ด้าน เป็นคำถามลักษณะให้เลือกตอบ แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ ที่มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.96 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ทุกด้านมีการนำไปใช้ในระดับมากที่สุด 2) ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา ที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการนำหลักพรหมวิหารไปใช้ไม่แตกต่างกัน ส่วนพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งต่างกันมีความคิดเห็นต่อการนำหลักพรหมวิหารไปใช้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

สรุป ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลยได้มีการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในทุกระดับทั้งด้านวิญญูติ และคุณวุฒิ ระดับมากที่สุด

สรุวุฒิ ณ ระนอง (2565). ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กร ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาภาวะผู้นำเป็นกระบวนการดำเนินงานด้วยการใช้ความคิด การนำศักยภาพของตนเพื่อที่จะได้นำไปพัฒนาบุคคล หรือผู้อื่นในองค์กรให้เกิดความเชื่อมั่นมีความเชื่อใจ การให้คำแนะนำต่อเพื่อนในองค์กร การมีทัศนคติที่ดีต่อกัน หรือความมีประสิทธิภาพเพื่อที่จะได้นำความรู้ ความคิด นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมงาน หรือนำไปใช้ต่อองค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการนำหลักพุทธธรรมคือ หลักกฏธรรม มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำต่อการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรจะต้องประกอบไปด้วยรูปแบบ หรือต้นแบบของควมมีภาวะผู้นำโดยเพื่อ “เน้นรูปแบบการสรรหา” แล้วนำมาศึกษาทำความเข้าใจในหลักการที่เหมาะสม โดยมีความมุ่งมั่นตั้งใจ “เพื่อศึกษาในสิ่งที่สั่งสม” และนำสิ่งที่มันั้นไปเข้าสู่กระบวนการพิจารณาโดยใช้ปัญญาเพื่อ “ใช้หลักการพิจารณาอย่างแยบยล” และสุดท้ายคือการนำไปปฏิบัติซึ่งอยู่ในกรอบหรือพื้นฐานที่ได้รับการถ่ายทอดอย่างเหมาะสมและมีความสอดคล้องกันตามวัตถุประสงค์นั้น โดยต้องสังเกตว่ามีตรงตามสิ่งที่ต้องการหรือไม่กับการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร “เพื่อฝึกฝนปฏิบัติด้วยเน้นพัฒนา”

สรุป การพัฒนาภาวะผู้นำเป็นกระบวนการดำเนินงานด้วยการใช้ความคิด การนำศักยภาพของตนเพื่อที่จะได้นำไปพัฒนาบุคคล หรือผู้อื่นในองค์กรให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกัน เมื่อมีการนำหลักกฏธรรม มาประยุกต์ใช้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาภาวะผู้นำในการบริหารองค์กรได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องตามวัตถุประสงค์

1.8. นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาของผู้นำชุมชนที่จะกระทำในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ให้ดีขึ้น มีความเจริญขึ้นตามระบบวิธีต่างๆที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน 3 ประการคือ

- 1) การให้การศึกษแก่ชุมชน
- 2) การจัดระเบียบชุมชน
- 3) การดำเนินงานตามกระบวนการ

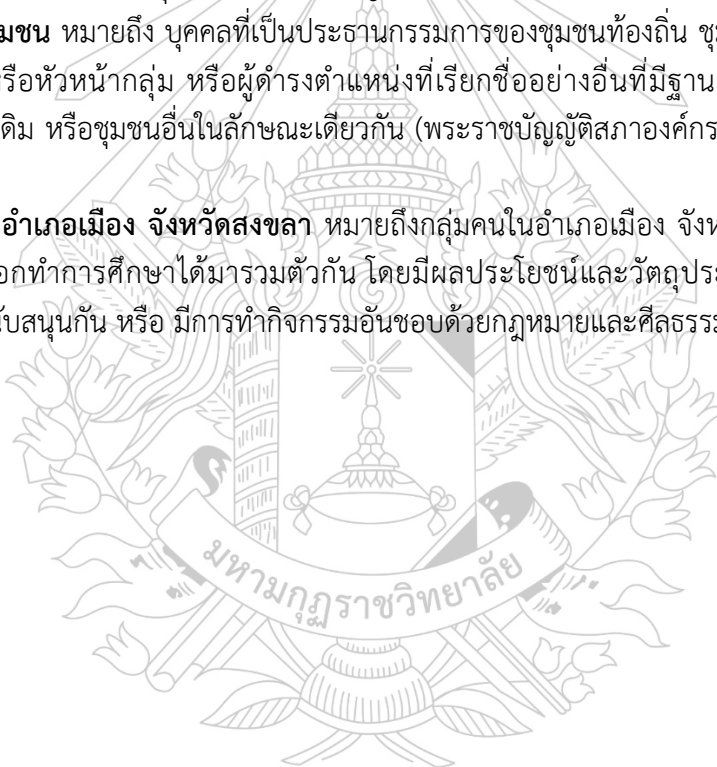
หลักพรหมวิหารธรรม หมายถึงหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกภาษาไทย (อง.ปฎ จก 22/192/252) ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีองค์ธรรมรวม 4 องค์ คือ

- 1) เมตตา มีความต้องการให้ผู้อื่นหรือคนในชุมชนมีความสุขปราศจากอันตราย
- 2) กรุณา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ช่วยเหลือผู้ที่มีความเดือดร้อน
- 3) มุทิตา มีความยินดีให้ผู้อื่นมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต
- 4) อุเบกขา มีการวางใจเป็นกลางด้วยจิตใจที่เมตตาและกรุณาต่อผู้อื่นในชุมชนให้

สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีความเจริญเติบโตด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

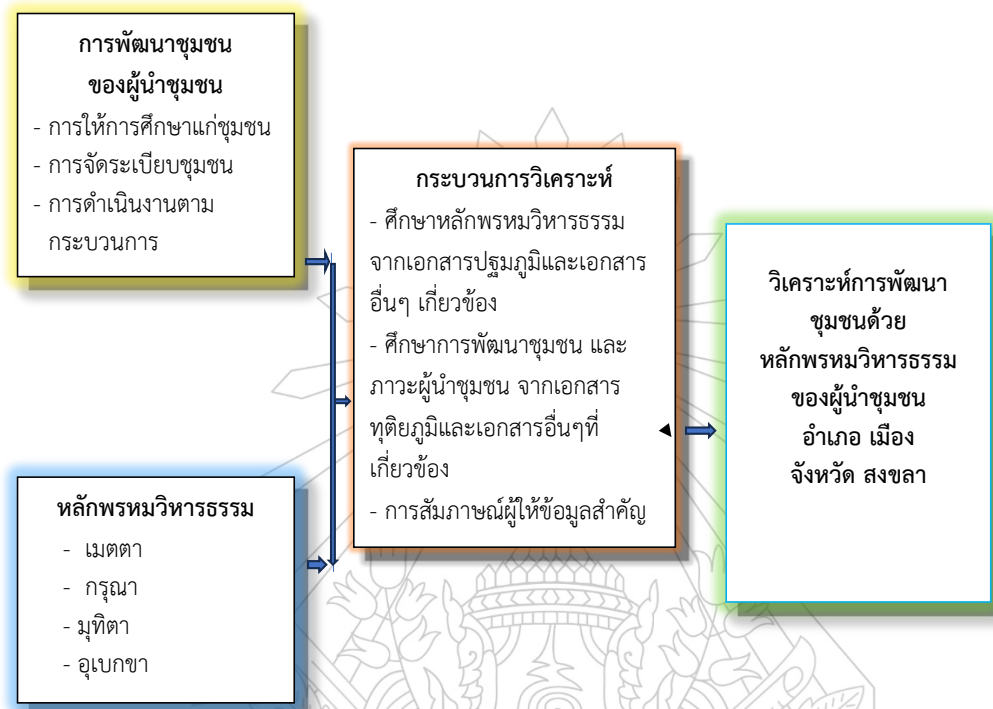
ผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลที่เป็นประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม หรือชุมชนอื่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม หรือชุมชนอื่นในลักษณะเดียวกัน (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 3)

ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา หมายถึงกลุ่มคนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลาเป็นเขตพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาได้มารวมตัวกัน โดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือ มีการทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน

1.9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำมากำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยนี้ เพื่อเป็นกรอบและเป็นฐานในการศึกษาวิเคราะห์ตามกรอบการวิจัย (Conceptual Framework) ตามภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยมีปรัชญา แนวความคิด หลักการและวิธีการปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานดั้งเดิม คือ เป็นกระบวนการให้การศึกษแก่ประชาชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความคิดให้มีศักยภาพและสามารถพึ่งตนเองได้หรือช่วยตนเองได้ในทุกด้าน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่างๆ ของตนเองได้ การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน และต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีสมรรถภาพ เป็นผู้ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งในด้านศาสตร์และศิลป์ เพื่อทำงานร่วมกันกับประชาชนและชุมชนในการที่นำพาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือ การที่คนในชุมชนมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน รายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและการพัฒนาชุมชนในบทที่ 2 นี้ ประกอบด้วย

- 2.1 ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน
- 2.3 ผู้นำและภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน
- 2.4 คุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา
- 2.5 บริบทพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
- 2.6 บทสรุป

2.1. ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

คำว่า “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) ซึ่ง ได้พัฒนามาจากแนวความคิด “การศึกษามวลชน” (Mass Education) ในประเทศแถบทวีปแอฟริกาซึ่งขณะนั้นเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ หลักการการพัฒนาชุมชน มีว่า การสร้างคนให้เป็น พลเมืองดีนั้นสามารถเริ่มจากหน่วยเล็กๆ ในชุมชน และจะมุ่งไปที่ชุมชนโดยรวม เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษา เรียนรู้ และได้เข้ามามีส่วนร่วมถึงขั้นสูงสุด คือการเข้าไปควบคุมการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นรอบตัว การศึกษามวลชนจึงเป็นการศึกษานอกระบบมากกว่าการศึกษาในระบบ เพื่อให้ประชาชนตื่นตัวและรับผิดชอบตนเองต่อไป ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ.2491 เลน (Lane E. Hold Croft, 1982 : 210) จึงได้เสนอจัดให้มีการประชุมเกี่ยวกับการพัฒนาอาณานิคมขึ้นที่เมืองเคมบริดจ์ ได้มีมติให้ใช้คำว่า การพัฒนาชุมชน แทนคำว่า การศึกษามวลชน คำว่า การพัฒนาชุมชนจึงเกิดขึ้น ซึ่งหมายความว่า การพัฒนาชุมชนจึงเกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงความถึงขบวนการ (Movement) ที่กำหนดขึ้น เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนส่วนรวมให้ดีขึ้น โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และเป็นไปได้ด้วยความคิดริเริ่มของชุมชนเอง การพัฒนาชุมชนครอบคลุมไปถึงการทำให้ดีขึ้นในทุกรูปแบบ

การพัฒนาชุมชนได้รับความนิยมนับและแพร่หลายไปทั่วโลก เมื่อองค์การสหประชาชาติ (UN) ให้การยอมรับ โดยองค์การสหประชาชาติ (UN) ได้กำหนดความหมาย หลักการ และวิธีการ

พัฒนาชุมชนขึ้น เพื่อใช้ร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิก และที่สำคัญคือ การที่องค์การสหประชาชาติ (UN) กำหนดให้ ระหว่าง ปี ค.ศ.1960-1969 เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนา และระหว่าง ปีค.ศ.1970-1979 ได้มีการกำหนดเพิ่มเติมให้เป็นทศวรรษที่สองแห่งการพัฒนาติดต่อกันอีกด้วย จึงทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง และนิยมนำมาใช้กันโดยทั่วไปในปัจจุบัน (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, ม.ป.ป. : 8)

ประเทศไทยในฐานะสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ(UN) ได้นำแนวคิด และหลักการพัฒนาชุมชนมาใช้ด้วยเช่นกัน ซึ่งความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยนั้น ปาริชาติ วลัยเสถียร (ม.ป.ป.: 12-13) ได้กล่าวไว้ว่า ความคิดการพัฒนาชุมชนนั้นได้มีการริเริ่มขึ้น โดยกระทรวงมหาดไทย ที่ได้ประกาศใช้แผนบูรณชนบท เมื่อปี 2485 โดยมีมุ่งหวังให้ราษฎรไทยเป็นพลเมืองดี มีที่ดินทำกินและมีการครองชีพที่ดีขึ้น แต่ในหลักการที่กำหนดนั้น เป็นการพัฒนาวัตถุเป็นหลัก และมีการดำเนินการไปได้ประมาณ 2 ปี เพราะขาดหลักการทางวิชาการ และไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ประกอบกับเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา สงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังเมื่อสงครามสิ้นสุดลง โครงการพัฒนาชุมชนถูกระงับ ต่อมาในปี 2497 กรมประชาสงเคราะห์ได้รับความร่วมมือจากองค์การบริหารวิเทศกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา สนับสนุนส่งเสริมได้ให้เจ้าหน้าที่ไปศึกษาดูงานการพัฒนาท้องถิ่นในประเทศอินเดียและพม่า และได้เขียนโครงการพัฒนาท้องถิ่นนำเสนอรัฐบาล ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบอนุมัติให้ใช้เป็นโครงการพัฒนาท้องถิ่นแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2499 ซึ่งนับได้ว่า การพัฒนาท้องถิ่นได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก ต่อมาประเทศไทย ได้ร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติผ่าน ทางสำนักงาน UNESCO จัดตั้งโครงการมูลสารศึกษา (Fundamental Education) ขึ้นที่จังหวัด อุบลราชธานี เพื่อผลิตบุคลากรออกไปพัฒนาชนบท เรียกว่า “สารนิเทศ” ขึ้นอยู่กับ สำนักงานพัฒนาการท้องถิ่น กรมมหาดไทย การพัฒนาท้องถิ่นของไทยได้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับจากผลการร่วมมือกับขององค์การสหประชาชาติ (UN) จนได้มีจัดตั้งขึ้นเป็นกรมการพัฒนาชุมชน เมื่อปี พ.ศ.2504

สรุป การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาท้องถิ่นที่เกิดจากแนวคิดของบุคคลซึ่งองค์การสหประชาชาติ (UN) ได้ให้การยอมรับ เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของชุมชนส่วนรวมให้ดีขึ้น โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและเป็นไปได้ด้วยความคิดริเริ่มของชุมชนเอง การพัฒนาชุมชนครอบคลุมไปถึงการทำให้ดีขึ้นในทุกรูปแบบ สำหรับประเทศไทยในฐานะสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ(UN) ได้นำแนวคิด และหลักการพัฒนาชุมชนมาใช้ด้วยเช่นกันและได้จัดตั้งขึ้นเป็นกรมการพัฒนาชุมชนเมื่อปี 2504 เป็นต้นมา โดยหลักการพัฒนาชุมชนที่นักพัฒนาชุมชนได้นำมาใช้ในประเทศไทย นอกจากจะยึดถือหลักการพัฒนาชุมชนขององค์การสหประชาชาติแล้ว ยังต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของสังคมไทย โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่ม และองค์กรอย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจหรือถูกบังคับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิด

ความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและเจ้าของงานพัฒนาชุมชน (Sense of Belonging) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

2) หลักการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง คือการพึ่งตนเองของชุมชนตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และทุนต่างๆ ของชุมชน ด้วยการพัฒนาให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพที่แท้จริงในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล ทำให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถดำรงรักษาและพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน

3) หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วมกันรับผิดชอบ เป็นแหล่งฝึกพลังความรู้ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ สนับสนุนส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการพึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้ว ให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย กลุ่มและองค์กรยังช่วยให้เกิดความมั่นใจว่า การพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะถึงแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่สามารถดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

4) หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ยอมรับในหลักการของระบอบประชาธิปไตย มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน ทั้งผู้นำเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งและการเลือกตั้ง ให้เป็นผู้นำ ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานการพัฒนาชุมชนได้ดี และเป็นพลังสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

5) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานปรัชญาและความคิดของระบอบประชาธิปไตยกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเป็นหลักการเดียวกัน กล่าวคือทำให้ประชาชนมีสิทธิอิสรภาพ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้นหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชน ด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แบบพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ทุกคนมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกัน และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

6) หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้การประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญทั้งการประสานพื้นที่ ประสานคน ประสานหน่วยงาน ประสานเงิน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานงานช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่รับผิดชอบและสร้างความร่วมมือ ความรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือเป็นไปตามลำดับขั้นตอน ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงานงบประมาณ ทรัพยากร เวลา ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จด้วยดี

7) หลักการจัดการชุมชน คือให้ผู้นำและคนในชุมชนเรียนรู้ในหลักการบริหารจัดการชุมชนของตน ร่วมกันดำเนินการบริหารจัดการชุมชน สามารถศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประเมินผลสรุปบทเรียน ในการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาระบบการบริหารและจัดการชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน

8) หลักการบูรณาการ เป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ ของการพัฒนาชุมชน ให้เป็นเอกภาพ เพื่อสร้างศักยภาพหรือพลังในการพัฒนา ทำให้การพัฒนาที่มีเป้าหมายร่วมกัน ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ประสบความสำเร็จร่วมกัน ไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

9) หลักการพัฒนาแบบองค์รวม เป็นการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้เพราะว่าองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน มีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กัน การพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียวไม่สามารถทำให้ชุมชนทั้งหมดพัฒนาได้

10) หลักการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาชุมชนต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม แต่มุ่งสนับสนุนส่งเสริมให้สิ่งแวดล้อมและชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงถาวรหรือยั่งยืนไม่ล่มสลายไปได้ง่าย

11) หลักการใช้วัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีของชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เป็นต้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือเกิดจากสมาชิกในชุมชนเอง วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทมาก เพราะการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือหรือถูกต่อต้านจากประชาชนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องหรือความขัดแย้งกับวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ

12) หลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน คือการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของคนในชุมชนและการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากภายนอกชุมชน ทำให้สามารถสรุปบทเรียนสร้างบทเรียนรับความรู้ใหม่ได้พร้อมๆ กัน และมีความรู้ความเข้าใจตรงกัน ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนมีการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา และนำไปสู่การตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

13) หลักการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันแล้ว การเชื่อมโยงการเรียนรู้ของคนในชุมชนต้องดำเนินการในลักษณะของเครือข่าย เพราะทำให้ระบบการเรียนรู้ของชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แล้วขยายไปสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ ทำให้ชุมชนมีพลังหรือศักยภาพมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กว้างขวางเป็นองค์ความรู้ใหม่มากขึ้น และเกิดความสมานฉันท์ระหว่างชุมชนซึ่งนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

14) หลักการขยายผล โครงการและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ถือเป็นองค์ความรู้ของชุมชนนั้น ควรนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน เพราะความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนจะสร้างขวัญกำลังใจ ความศรัทธาเชื่อมั่น ไม่ท้อถอยในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา การขยายผลจะทำให้การ

พัฒนาชุมชนแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็ว และการสร้างเครือข่ายจะทำให้เกิดพลังประสบความสำเร็จในการพัฒนามากยิ่งขึ้น

15) หลักการสมทบ การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชน เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่พลังหรือศักยภาพของประชาชนและชุมชนมีขีดจำกัด กล่าวคือ มีเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถระดมมาใช้ได้อีกต่อไป การสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักการช่วยเหลือตนเองและการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่ใช่พึ่งพารัฐบาลและองค์กรเอกชนตลอดไป หลักการสมทบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมดที่ชุมชนมีอยู่ กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนให้ประชาชนอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ มยุรี วัดแก้ว (2535: 34-36) ได้อธิบายความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

1) ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ เป็นที่ทราบกันดีว่า ปัญหาที่ชุมชนชนบทประสบกันอยู่ทั่วไปคือ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ประชาชนประสบความยากจน มีความแร้นแค้น เนื่องจากการขาดความรู้ในการผลิตสมัยใหม่ วิธีการผลิตยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ รวมทั้งขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนอุปกรณ์ในการผลิต เกษตรกรมักขายผลผลิตให้แก่พ่อค้าคนกลางในราคาต่ำ และช่องทางประกอบอาชีพอย่างอื่นมีจำกัด หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรส่วนใหญ่จะว่างงาน การนำหลักการพัฒนาชุมชนมาใช้จะทำให้เศรษฐกิจของเกษตรกรชาวชนบทดีขึ้น คือ

- 1.1 ช่วยยกระดับการครองชีพของประชาชนให้ดีขึ้น
- 1.2 ช่วยแก้ไขปัญหาว่างงาน
- 1.3 ส่งเสริมให้ประชาชนได้รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
- 1.4 ลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นในสังคม
- 1.5 ทำให้ประชาชนมีฐานด้านเศรษฐกิจดีขึ้นและประเทศชาติมีความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ

2) ความสำคัญทางสังคม ประชาชนในชนบทด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นเหตุให้ชาวชนบทมีสภาพความเป็นอยู่ ทางด้านสุขภาพอนามัยต่ำไปด้วย สุขภาพของชาวชนบทเป็นแบบสามวันดีสี่วันไข้ เป็นโรคขาดสารอาหารและทางเดินอาหาร ก่อให้เกิดการด้อยคุณภาพของประชาชน ส่วนด้านความคิดต่างๆ นับว่ายังเป็นแนวความคิดที่ล้าสมัย ยึดมั่นในเรื่องไสยศาสตร์ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนในชนบทเจริญช้าและมีผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจ การนำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนเข้าไปใช้ในชุมชนมีผลทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนไปในทางที่ดี คือ

- 2.1 ทำให้ประชาชนได้รู้จักปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น
- 2.2 ทำให้ประชาชนรู้จักป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ รักษาอนามัยครอบครัวให้ดีขึ้น
- 2.3 ทำให้เป็นการลดความแตกต่างระหว่างชนชั้นในสังคมให้บรรเทาเบาบางลง และสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่สมาชิก
- 2.4 ทำให้เกิดการปรับปรุงชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัว และสังคมให้ดีขึ้น
- 2.5 ทำให้ประชาชนรู้จักหน้าที่ของตน และมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

3) ความสำคัญทางการเมืองการปกครอง เป็นปัญหาเศรษฐกิจและสังคมที่ชาวชนบทได้รับ ทำให้มีผลสืบเนื่องมาสู่ปัญหาทางการเมืองการปกครองด้วย ต้นเหตุคือความยากจนที่ทำให้

ชาวบ้านไม่มั่นใจในการเมืองการปกครอง ประชาชนถือว่าการเมืองเป็นเรื่องของคนบางกลุ่มเท่านั้น ปัญหาความยากจนจะโยงมาสู่ปัญหาการเมือง ดังจะเห็นได้จากปัญหาผู้ก่อการร้าย และการด้อยการศึกษาที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ปัญหานี้ การไม่เข้าใจในเรื่องการเมืองประกอบกับความยากจนเมื่อมีฝ่ายตรงข้ามมาเกลี้ยกล่อมชักชวนก็เห็นตามไปด้วย ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงมีผลต่อการเมืองการปกครอง ดังนี้

3.1 ทำให้เกิดความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและคนในชาติ

3.2 ทำให้ประชาชนเกิดความรัก ความเข้าใจในรัฐบาลและประเทศชาติของตนยิ่งขึ้น

3.3 ทำให้ขจัดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3.4 ทำให้ประชาชนสนใจที่จะปกครองตนเอง และเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาบรรลุเป้าหมาย ได้ ฉะนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงพยายามที่จะพัฒนาในด้านต่างๆ ไปพร้อมกันทุกด้านที่มี ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะจะมีส่วนช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างมาก กล่าวคือ หากเราพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว โดยละทิ้งหรือไม่ให้ความสำคัญแก่ด้านอื่นอย่างเท่าเทียมกันแล้วด้านที่พัฒนานั้นจะไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะมีด้านที่ไม่พัฒนาเป็นเครื่องถ่วงอยู่ด้วย เหตุนี้การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาทั้งคนและวัตถุไปพร้อมๆ กัน

2.2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

จากการที่การพัฒนา ชุมชนได้ถูกนำมาใช้และได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย จึงมีองค์การ หน่วยงาน และนักวิชาการได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (UN.1955 : 6) ให้ความหมายว่าการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

กรมการพัฒนาชุมชน (2527 : 1) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือการพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชนให้มี มาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการ ของรัฐบาลผนวกเข้ากับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

พัทธ์ บุษยรัตน์พันธ์ (2517 : 1) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า เป็นขบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชน ในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547: 10) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน คือการเปลี่ยนแปลง ส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการวางแผน (Planned Community Change)

สนธยา พลศรี (2547 : 49) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชน ให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

โกวิทย์ พวงงาม (2553 : 132) ได้ทำการสรุปประมวลความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือ มีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐ และภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา อีกด้วย

จากความหมายดังที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การกำหนดความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชนนั้นมี 2 แนวทาง คือแนวทางแรก เป็นการนำคำว่า “การพัฒนา” กับคำว่า “ชุมชน” มารวมกันแล้วกำหนดความหมายขึ้นใหม่ แนวทางที่สอง ถือว่าการพัฒนาชุมชนเป็นคำเดียวกัน มีความหมายเฉพาะตัวเอง เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาชุมชนนี้ ยังมีคนจำนวนมากมีความเข้าใจว่า มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “การพัฒนา” และนำมาใช้แทนกันอยู่เสมอซึ่งไม่เป็นการถูกต้อง เพราะการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะในตัวเอง และมุ่งเน้นการพัฒนาคนในชุมชนด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนคำว่า “การพัฒนา” เป็นคำกลางๆ ที่ใช้กันทั่วไป และใช้ประกอบกับคำอื่น โดยไม่มุ่งเน้นที่ตัวคนในชุมชนเท่านั้น เช่น การพัฒนาเทคโนโลยี การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาคมนาคมสื่อสาร เป็นต้น การพัฒนาชุมชนจึงแตกต่างกับการพัฒนาเหล่านั้นอย่างชัดเจน การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่สามารถนำไปช่วยในการดำเนินงานพัฒนาด้านอื่นๆ ให้ประสบความสำเร็จได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะว่าการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้มีความพร้อมที่จะรองรับกิจกรรมการพัฒนาเหล่านั้นได้นั่นเอง (สนธยา พลศรี, 2547 : 49)

ผู้วิจัยจึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนให้ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชนหน่วยงานของรัฐและองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความก้าวหน้า ทั้งด้านคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง โดยมุ่งที่จะยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

2.2.1 ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการแห่งธรรมชาติและภาวะทางกายภาพของมนุษย์ ที่มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งรูปร่าง สมอง สติปัญญา และจิตใจ ภาวะธรรมชาติและภาวะทางกายภาพนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้เท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในโอกาสที่จะกระทำการต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียมกันก็ตาม โดย สุกิจ จุลลนันทน์ (2508 : 745) ได้อธิบายเอาไว้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นถือว่า คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถและมีพลังงานซ่อนเร้นแฝงอยู่ ได้แก่ กำลังความคิด แรงงาน ฝีมือ ทักษะ ซึ่งพลังต่างๆ เหล่านี้ ถ้าได้รับการขุดค้นและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนก็จะสามารถบันดาลความสำเร็จทั้งปวงให้แก่ชุมชนได้ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ทักษะ ความรู้และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2517 : 1-2) กล่าวถึงหลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ 5 ประการ ดังนี้

- 1) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึง ได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง
- 2) บุคคลแต่ละคนมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตน ต้องการ
- 3) บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลง ทัศนคติ ประพฤติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้
- 4) มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและความคิดใหม่ ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการ พัฒนา
- 5) การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชนและรัฐ

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2523 : 7) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น ถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมาย มาจากประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน หรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น การกระตุ้นเตือนและการสะกิดพลังดังกล่าวจะเป็นผลให้มีการขุดค้นและนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนในทุกๆ ด้านพร้อมกัน ปรัชญาการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่า ถ้าเรายังช่วยให้ประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนา หรือความสุขในชีวิตได้มากเท่าใด ก็ยังเป็นสิ่งที่ดีงามเท่านั้นและการช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534: 5) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชุมชนว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ประการ ดังนี้

1) การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในตัวมนุษย์ เชื่อมมั่นในตัวบุคคลว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวง และเชื่ออย่าง แน่วแน่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตน หากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกต้อง

2) การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในเรื่องความยุติธรรมของสังคม มีความต้องการความ ยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม (Social Justice) ต้องการอยู่ในสังคมด้วยความสุขกายสบายใจ (Social Satisfaction) และต้องการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย (Social Acceptability) การใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา

กรมการพัฒนาชุมชน (2547: 54) กล่าวสรุปว่า การปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนมีพื้นฐานความเชื่อ 3 ประการ คือ

- 1) เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน
- 2) เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถหรือศักยภาพ
- 3) เชื่อว่าความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส

จึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่า เป็นทรัพยากรที่มีความหมายและมีความสำคัญที่สุด อีกประการหนึ่งการพัฒนาชุมชน คือความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำที่เห็นได้ในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะ สังคมพึงยึดมั่น และประการสุดท้าย ความไม่รู้จักความดีดั่งและการใช้กำลังบีบบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ ต้องด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการทำงานรวมกลุ่ม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนเจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด สรุปได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในศักยภาพ หรือพลังความสามารถของมนุษย์ คนแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีความคิด และความสามารถเพิ่มขึ้นให้บุคคลได้รับความยุติธรรม อีสราภาพ เสรีภาพ และความเสมอภาคในการดำรงชีวิต ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนี้มีความสอดคล้องกับปรัชญาทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงได้นำไปใช้และเผยแพร่ปรัชญาทั้งสองนี้ควบคู่กันไป จึงทำให้การพัฒนาชุมชนได้รับความนิยอย่างกว้างขวางดังที่กล่าวมา

2.2.2 แนวคิดของการพัฒนาชุมชน

แนวคิดของการพัฒนาชุมชนมาจากการที่จะช่วยเหลือผู้อื่นซึ่งได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ สมาชิกในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของกลุ่มหรือชุมชนมีมากขึ้น เกิดมีผู้นำ ผู้ตาม ผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครองเพิ่มมากขึ้น มีกลุ่มที่เจริญกว่าและกลุ่มผู้ด้อยกว่า ดังนั้นเมื่อเกิดมีกลุ่มในลักษณะที่ สัมพันธ์กันมากขึ้น จึงทำให้ต้องมีการจัดระบบการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และ ผลประโยชน์ร่วมกันของแต่ละฝ่าย จึงทำให้เกิดมีแนวความคิดในการจัดระบบ

การดำเนินชีวิตร่วมกันในชุมชนซึ่ง จีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2523 : 5-6) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดมูลฐานอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1) การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ประชาชนใน ท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุ และทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน หากเกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร เช่น ความช่วยเหลือด้านวิชาการ งบประมาณ เป็นต้น ความช่วยเหลือจากภายนอกจึงมีความจำเป็นที่จะเข้ามาแก้สถานการณ์ โดยมี วัตถุประสงค์ว่า จะช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไปได้ตลอดรอดฝั่ง

2) การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน หากเราศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างละเอียดจะพบว่า ปัญหาของชุมชนนั้นมีสาเหตุหลายประการ ฉะนั้นจึงต้องดำเนินการด้วยวิธีการต่างๆ พร้อมกันไป เช่น การยกระดับการครองชีพของประชาชนจะต้องพัฒนาทางด้านทักษะ การพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การกำหนดวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนจึงต้องหยิบยกปัญหาของชุมชนนั้นมาพิจารณาอย่างละเอียด และต้องระลึกว่าปัญหาหนึ่งจะเกี่ยวกันหรือกระทบไปยังอีกปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาเสมอ ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาจะต้องเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้หลายปัญหา

3) การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ มิได้หมายความว่า นโยบายชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายท้องถิ่น แต่หมายถึงกิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินนโยบายชาติ การสนับสนุนจากรัฐบาลในที่นี้คือ ด้านวัสดุ และกำลังคน ฉะนั้นการดำเนินงานของท้องถิ่นใดเป็นเอกเทศ ปราศจากเป้าหมายที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติ ย่อมจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควร

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ ตามที่ สนธยา พลศรี (2547 : 54-56) ได้สรุปคือ การพัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้

1) การพัฒนาคนให้มีความสุข คือให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความสุข เพราะในการพัฒนาชุมชนนั้นต้องยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ ได้รับผลที่เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้อับอาย จึงเป็นเป้าหมายสุดยอด หรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีความสุข มีคุณธรรมและมีความสุข

1.1 การพัฒนาคนให้มีความรู้ คือทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการ ประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาด มี วิสัยทัศน์ สุขภาพดี บุคลิกภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ และใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้

1.2 การพัฒนาคนให้มีความดี คือทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการ ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การ ละเว้น อบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์

ส่วนตัว เอื้อ ออาหารต่อผู้อื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่างๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่ว

1.3 การพัฒนาคนให้มีความสุข คือการทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม สงบ เยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีเมตตากรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณ และเข้าถึง สัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการปฏิรูปลิขิตต่างๆ ได้ เป็นต้น การทำให้คนมีคุณภาพและประสิทธิภาพมีความพร้อมในการพัฒนา และการสร้างเสริมคนให้มีคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางศาสนาของแต่ละคน รวมไปถึงการสร้างคนให้มีความสุข นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพัฒนาในลำดับต่อไป

2) การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง การพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือการทำให้คนในชุมชนมี จิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน ในการกระทำบางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจุกกระจายกันได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ จนกลายเป็นองค์กรชุมชน (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กันในแนวตั้งด้วยความสัมพันธ์แล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น โดยชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะ ดังนี้

2.1 มีจิตสำนึกชุมชน คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะ รับผิดชอบปัญหาต่างๆ ร่วมกับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและสมานฉันท์ ยอมรับในศักยภาพของ กันและกัน ยอมรับในความหลากหลายของสมาชิก เป็นต้น

2.2 มีจิตวิญญานชุมชน คือสมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน อุทิศตนเพื่อชุมชน ห่วงเห้นชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศาสนา เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ความมีจิตวิญญานชุมชน ทำให้เกิดความยินดีมีความสุขมุ่งมั่นและเกิดพลังอย่างมหาศาลเป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุขร่วมกัน จิตวิญญานชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกของ ชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนมีจิตใจเข้มแข็ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อการพัฒนาชุมชน ของตนต่อไป

2.3 เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้คือการที่สมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่างๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มืองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนที่เป็นผลจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดร่วมกัน และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ไม่ใช่การดำเนินงานโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

2.4 มืองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือสมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึก ชุมชนและจิตวิญญานชุมชน ผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มและองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนา ชุมชน อันเป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่แบบต่างคนต่างทำ

2.5 มีการจัดการชุมชนที่ดี คือสมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการ ตนเอง กลุ่ม และชุมชน ดำเนินการวางแผน จัดกระบวนการดำเนินงาน และประเมินผลการพัฒนา ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.6 มีเครือข่ายชุมชน คือมีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชน ต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกันเรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

2.7 มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียวพร้อมที่จะเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น ร่วมทำ ประโยชน์เพื่อชุมชน สามารถเชื่อมประสานสมาชิก กลุ่ม และองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.8 เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้คือสมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือ หรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติ และเมื่อประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้

2.9 เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มี คุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุขแล้วชุมชนก็มีความเข้มแข็งไม่เบียดเบียนผู้อื่น บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

2.10 เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ล้อมและทรัพยากรต่างๆให้หมดสิ้นไป แต่จะธำรงรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม และทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนไว้ได้ แล้วสืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย

จึงสรุปได้ว่า เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การที่คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข ตามสมควรแก่อัตภาพของตนเอง สามารถปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและอยู่ร่วมกันกับคน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่นๆ ในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความเอื้ออาทรต่อกันจนเกิด ความเป็นชุมชนและทำให้คนในชุมชนมีความสุขขึ้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดของการพัฒนาชุมชน ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้คนพัฒนาสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ทำงานจะต้องมีความเข้าใจในแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ เมื่อคนมีความสุขแล้วย่อมส่งผลให้ชุมชนของตนเกิดความเข้มแข็งยั่งยืนสามารถพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพได้ในที่สุด นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1) คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a Most Important) การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชนการพัฒนาหรือการเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วย การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน ร่วมกันสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

2) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล

และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชน และ เพื่อประชาชนนั่นเอง

3) การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) จากแนวความคิดที่เชื่อในศักยภาพและพลัง ความสามารถของชุมชน แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่า การเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

4) การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการ สำคัญประการหนึ่ง คือต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองให้มากขึ้นและให้ได้มากที่สุด โดยมีรัฐเป็นผู้ คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

5) การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utilize) โดยผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยอ้อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นจึงต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ทุนทางสังคม และทรัพยากรต่างๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่นๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน

6) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่น ในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผน และโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่นๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิด ดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

7) ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) มีแนวคิดจากความเชื่อในข้อที่ว่า คนมีศักยภาพและความสามารถ ซึ่งในการพัฒนาแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถ สร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง

8) ขีดความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government) ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนโดยมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่อง ความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

9) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation Between) การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อย

ให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้รับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนั้นแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

10) การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development) การพัฒนาชุมชนใดจะต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กัน หลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้อง และเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรต่างๆ และงบประมาณจึงจะประสบผลสำเร็จ

11) ความสมดุลในการพัฒนา (Development as Equality) การพัฒนาชุมชนต้องสามารถดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็กรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านวัตถุกับการพัฒนาด้านจิตใจคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

12) การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) คือมีลักษณะที่เป็นการให้การศึกษาแก่ ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เน้นให้รู้จักตัวเอง รู้จักโลก และ เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญหาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือที่สำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชนและสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ การนำเสนอแนวคิด การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) เป็นผลจากการนำเสนอรายงานขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่ได้นำเสนอไว้ว่า มนุษย์แต่ละคนจะต้องอยู่ในภาวะแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเขา ฉะนั้นแนวความคิดของการศึกษาภาคชีวิตจึงเปรียบเหมือนกุญแจดอกสำคัญของสังคมแห่งการเรียนรู้ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนที่เป็นกระบวนการเรียนรู้บนฐานของการทำความเข้าใจชีวิต จึงนับได้ว่าเป็นการศึกษาภาคชีวิตและเป็นการศึกษาที่มีความต่อเนื่องกันไปตราบเท่าอายุขัยของแต่ละบุคคล นั้นแสดงว่าการพัฒนาชุมชนนั้นไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามความต้องการและสถานการณ์ของชุมชน

13) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการและเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่ง แซนเดอร์ส (Sanders, 1958 อ้างถึงในรัชนิกร เศรษฐ, 2528) ได้อธิบายไว้ดังนี้

13.1 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือมีการดำเนินงานสัมพันธ์อย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นลำดับ และจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

13.2 การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) เพื่อพัฒนาคน กลุ่ม และ องค์กร ด้วยการให้การศึกษาชุมชนและการจัดระเบียบสังคม จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินการให้ชัดเจน

13.3 การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) คือมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า โดยเน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

13.4 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Movement) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์อันก่อให้เกิดพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นเร้าให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย แต่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

จากปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชนที่ได้นำเสนอมาข้างต้นนั้น ได้นำมาใช้ในการกำหนดให้เป็นหลักในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์การสหประชาชาติ (1960 : 8-13) ได้กำหนดหลักการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ประเทศต่างๆ นำไปใช้ ดังนี้

1) ต้องตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน และสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน จากการริเริ่มของประชาชนและเริ่มจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้นตามลำดับ

2) ต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ที่จะช่วยแก้ปัญหาได้หลายด้าน

3) ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนในชุมชน ที่ต้องทำไปพร้อมกับกิจกรรมด้านอื่น

4) ต้องมุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่

5) ต้องแสวงหาผู้นำท้องถิ่น สนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน

6) ต้องยอมรับสตรีและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

7) ต้องเตรียมจัดบริการให้การสนับสนุนจากภาครัฐ

8) ต้องวางแผนอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพทุกระดับ

9) ต้องสนับสนุนให้องค์กรภาคเอกชน อาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

10) ต้องมีการวางแผนให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนที่สอดคล้องกับความเจริญในระดับชาติ

กรมการพัฒนาชุมชน (2527 : 55) ได้กล่าวถึงหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่า จะต้องยึดหลักที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้ออกาสประชาชนในการคิดวางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้นแนะนำส่งเสริม

2) ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักที่สำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ด้วยการสร้างพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3) ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจวางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่จะทำในชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

4) ยึดหลักประชาธิปไตยในการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุม ปรึกษาหารือร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย

2.2.3 ลักษณะของการพัฒนาชุมชน

จากความหมายปรัชญาแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน จะเห็นว่าการพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญหลายประการ ดังนี้

1) เป็นการดำเนินงานโดยคนในชุมชน ใช้ทุนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ ไม่พึ่งพา บุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชนเพียงฝ่ายเดียว นอกจากมีความจำเป็นจริงๆ คือเมื่อเกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น

2) เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือคนในชุมชนกับภาคเอกชนร่วมมือกัน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จตามขีดความสามารถที่มีอยู่

3) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทาง คือมีแผนและโครงการที่สามารถควบคุม ความสมดุลที่จะเปลี่ยนแปลงได้ กำหนดปริมาณ คุณภาพ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชนและ สิ่งแวดล้อมได้

4) เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์เป็นการดำเนินงานตามแผนและโครงการ ที่กำหนดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

5) เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ให้เป็นผู้มีความรู้ มีความสามารถในการพัฒนา ตนเอง บุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและชุมชนตาม มาตรฐานที่ต้องการ

6) เป็นกระบวนการให้การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือใน การเรียนรู้ และพัฒนาคนในชุมชนทุกช่วงชีวิตให้มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะรองรับการพัฒนาและดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข

7) เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่ม เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการผนึกกำลังด้วยการ รวมตัวของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพหรือพลังของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนา ชุมชน

8) เป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกหรือคนในชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมศึกษา ปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ปัญหา สรุปบทเรียนที่ผ่านมา จัดทำแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงาน และ

ติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รักหวงแหนชุมชนและร่วมกันพัฒนาชุมชน

9) มีลักษณะเป็นการบูรณาการ คือการผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนและการพัฒนาชุมชนไว้ด้วยกันไม่แยกออกเป็นส่วนๆ

10) เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม คือดำเนินการพัฒนาทุกๆ ส่วนของชุมชนไปพร้อมกัน อย่างมีคุณภาพ ไม่พัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียว

11) เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน คือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่ออนาคต กล่าวคือไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้หมดไป รักษาสืบทอดกิจกรรมการพัฒนาไปยังคนรุ่นต่อไปโดยไม่สิ้นสุด หรือเป็นการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์และสังคมให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง

12) มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย การพัฒนาชุมชนเป็นของคนในชุมชน ดำเนินการโดยคนในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน เป็นการให้สิทธิ เสรีภาพ อิสรภาพ เสมอภาค และภราดรภาพแก่ชุมชน เช่นเดียวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชน เป็นการดำเนินงานโดยคนและกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน

13) เป็นการนำยุทธศาสตร์หรือกลวิธีการต่างๆ มาใช้เช่น การให้การศึกษาแก่ชุมชน การใช้ตัวน การเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเจตคติ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม การเสริมสร้างทักษะ และความสามารถในด้านต่างๆ การจัดระเบียบทางสังคม เป็นต้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องเลือก วิธีการหรือผสมผสานวิธีการ เทคนิคต่างๆ มาใช้ในการพัฒนาให้เหมาะสม

14) มีลักษณะเป็นการบริหารจัดการ คือการพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ เป็นจำนวนมากจึงต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทั้งการบริหารจัดการคน กลุ่ม องค์กร ทรัพยากร แผนและโครงการ เป็นต้น

15) มีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ คือคนในชุมชนร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีศูนย์กลางในการบริหารจัดการชุมชนร่วมกัน มีความเป็นกัลยาณมิตร ระดมพลังและศักยภาพมาใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ เป็นต้น

2.2.4 องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

ถ้าพิจารณาจากลักษณะที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนแล้ว การพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) คนในชุมชน คนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการพัฒนา ชุมชนเป็นการพัฒนาคนโดยความร่วมมือกันของคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชนด้วยตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรง ทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและ องค์กรต่างๆ

2) ทุนของชุมชน ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อม

2.1 ทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทาง สังคม กลุ่มและองค์กรต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่างๆ ฯลฯ

2.2 ทูตทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ ผลิตภัณฑ์ รายได้ แหล่งทุนของชุมชน ฯลฯ

2.3 ทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง น้ำตก ฯลฯ
ทุนของชุมชนเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

3) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้าง เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น โดยวัสดุอุปกรณ์ เหล่านี้ต้องมีคุณภาพที่เหมาะสม ทันสมัย และเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

4) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษา อบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับชุมชน จึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

5) กระบวนการพัฒนาชุมชน จะเป็นลักษณะมีลำดับขั้นตอนในการดำเนินงาน คือ การศึกษา ชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผลและการทบทวน เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

6) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชนเป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกินขีดความสามารถของชุมชน หรือเพื่อกระตุ้นแรงเร้าให้ประชาชนเกิดความ ตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

7) การบริหารและการจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่ม องค์กร การเงิน เวลา พลัง ทรัพยากร และอาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

8) นักพัฒนาชุมชน ต้องทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลัง หรือ ศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

9) การประสานงาน เพื่อเป็นการเชื่อมประสานระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

10) ผลของการพัฒนา คือเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งจะทำให้ คนที่ร่วมการพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จต่อไป

จึงกล่าวได้ว่าองค์ประกอบทั้ง 10 ประการของการพัฒนาชุมชนนี้ จะมีลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกันและกันเป็นห่วงโซ่ของการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน ดังนั้นนักพัฒนาจึงต้องดำเนินงานไปพร้อมๆ กัน ซึ่งการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องทำการพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ให้มีคุณภาพ มีปริมาณที่เพิ่มขึ้น และเหมาะสมกับการนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

2.2.5 วิธีการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2547: 65-89) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีวิธีการสำคัญ 3 วิธี คือการให้การศึกษแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ ซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

1) การให้การศึกษแก่ชุมชน (Community Education) คือการให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษา และบางเรื่องต้องมีการฝึกฝนปฏิบัติให้มีทักษะ โดยผู้เข้ารับการศึกษอาจเป็นเด็ก เยาวชน หรือผู้ใหญ่ในชุมชน รวมถึงผู้นำกลุ่มที่มีความสนใจ มีเวลาเพียงพอและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนผู้ให้การศึกษา เช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข ฯลฯ จะต้องเป็นผู้มีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลความรู้ มีบุคลิกและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักใช้จิตวิทยา ตลอดจนเทคนิควิธีสอน และถ่ายทอดความรู้ได้ดี

1.1 รูปแบบของการให้การศึกษแก่ชุมชน การให้การศึกษแก่ชุมชน ถ้าแบ่งตามจำนวนของคนที่ได้รับการศึกษา อาจแบ่งได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1.1.1 การให้การศึกษารายบุคคล เป็นการให้การศึกษแก่บุคคลที่ไม่สามารถให้การศึกษาร่วมกับผู้อื่นได้ คือเป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากผู้อื่น เช่น คนพิการ และผิดปกติทางกายหรือจิตใจ ผู้นำชุมชนที่ต้องสร้างบุคลิกภาพให้เหมาะสม เด็กหรือเยาวชนที่เตรียมตัวไปทำกิจกรรมประเภทประกวดและแข่งขัน เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นการฝึกทักษะให้แก่บุคคลในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายๆ ด้านก็ได้

1.1.2 การให้การศึกษากลุ่ม เป็นการให้การศึกษแก่บุคคลในชุมชนเป็นกลุ่มที่มีจำนวนไม่มากนัก มีความสนใจร่วมกัน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือใช้ชีวิตร่วมกันตามวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษ ซึ่งอาจใช้วิธีการให้การศึกษได้หลายวิธี เช่น การประชุมปฏิบัติการ การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์โดยจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

1.1.3 การให้การศึกษแก่คนจำนวนมาก เป็นการให้การศึกษแก่ผู้คนในชุมชนที่มีจำนวนมาก เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องไปพร้อมๆ กัน โดยส่วนใหญ่จะดำเนินการผ่านสื่อต่างๆ เช่น หอกระจายข่าวของชุมชน วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมถึงอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่าการให้การศึกษแก่ชุมชนต้องเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับบุคคลกลุ่มเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษด้วยจึงจะประสบความสำเร็จ

1.2 วิธีการให้การศึกษแก่ชุมชน การให้การศึกษแก่ชุมชนสามารถดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

1.2.1 การพบปะเยี่ยมเยียนโดยตรง เป็นการให้การศึกษโดยการไปพบปะเยี่ยมเยียนผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือครอบครัว อาจจะเป็นที่บ้านหรือสถานที่ประกอบอาชีพ เช่น สวนไร่นา เป็นต้น แล้วจึงหาโอกาสที่เหมาะสมให้การศึกษตามเนื้อหาสาระที่ต้องการ การพบปะเยี่ยมเยียนโดยตรงแม้จะมีกระบวนการค่อนข้างยุ่งยาก แต่จะสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นกันเอง

ทำให้ผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้เรียนมีความสนิทสนมกัน ได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทำให้สามารถให้การศึกษาได้ง่าย เรียนรู้และบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้น

1.2.2 การอภิปรายกลุ่ม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นกลุ่ม โดยการนำผู้ที่มีปัญหา มีความต้องการและความสนใจร่วมกันจำนวนไม่มากนัก มาร่วมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยน ความรู้ความคิดเห็นกัน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ฝึกการเรียนรู้ร่วมกันและทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม พัฒนาความเป็นผู้นำ เรียนรู้วิธีการทำงานแบบประชาธิปไตย สร้างจิตสำนึกในการเป็น เจ้าของ และรับผิดชอบการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

1.2.3 การสาธิต เป็นการให้การศึกษาด้วยการแสดง หรือทำให้ดูโดยให้ผู้เข้ารับการศึกษาได้เรียนรู้จากการเฝ้าดู และการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นการสาธิตผลงาน การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ หรือสาธิตการดำเนินงานพัฒนาชุมชนก็ได้ การสาธิตช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นสิ่งที่เรียน สามารถเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับสิ่งที่จะเรียนกับสิ่งอื่นๆ ได้ ทำให้บรรยากาศของการเรียนไม่น่าเบื่อ

1.2.4 การจัดนิทรรศการ เป็นการจัดแสดงสิ่งที่จะเรียนรู้ให้ดู เช่น การแสดงตัวอย่าง หุ่นจำลอง แผนภูมิ รูปภาพ หรือโสตทัศนอุปกรณ์ต่างๆ อย่างเป็นหมวดหมู่ มีระเบียบแบบแผน กระตุ้นให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ช่วยในการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมบางประการของผู้เรียน เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

1.2.5 การศึกษาดูงาน เป็นการนำกลุ่มเป้าหมายไปศึกษาหาความรู้ในสถานที่ต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนไปชมเทคโนโลยีต่างๆ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนของตนหรือไปหาคนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในการพัฒนาชุมชน การศึกษา และดูงานยังช่วยในการฝึกทักษะของการทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและองค์กรขึ้นในชุมชน สร้างความรัก ความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้พบเห็นมาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน นอกจากนี้แล้วการศึกษาดูงานยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ของบุคคลให้เหมาะสมได้อีกด้วย

1.2.6 การฝึกอบรม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชน โดยการเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ ความสามารถหรือทักษะของบุคคล การเปลี่ยนแปลงเจตคติ และความรู้สึกรับรู้ของการฝึกอบรมให้เหมาะสม เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่และแก้ไขข้อบกพร่องในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคต

1.2.7 การรณรงค์ เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนด้วยการแสดงว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับเรื่องที่รณรงค์นั้น ทางสื่อและการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ถ้าเป็นเรื่องที่เห็นด้วยก็ให้การสนับสนุนให้ดำเนินการ ถ้าหากไม่เห็นด้วยก็ไม่ให้การสนับสนุน ยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชนการรณรงค์ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม รวมพลังคน ในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ นักพัฒนาชุมชนต้องรู้จักเลือกวิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชนให้มีความเหมาะสมกับ กลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่จะให้การศึกษา ซึ่งอาจจะใช้เพียงวิธีการเดียวหรือรวมกันหลายวิธีก็ได้

2) การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม รวมพลังหรือศักยภาพของชุมชน และนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยการจัดระเบียบชุมชนมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เป็นการศึกษาและสำรวจชุมชน เพื่อรับทราบถึงข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ของชุมชน และนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เช่น ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน ภูมิประเทศ ทรัพยากร ประชากรจำแนกตามลักษณะต่างๆ เช่น จำนวนคน จำนวนครัวเรือน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพ การมีงานทำ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น การเพิ่มของประชากร ผู้นำและผู้มีอิทธิพล วิวัฒนาการของการพัฒนาชุมชน ลักษณะทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การรวมพลังชุมชน เป็นการใช้แรงจูงใจด้วยการกระตุ้นยั่วยุให้ประชาชนมองเห็นและตระหนักในปัญหาของชุมชน เกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างประชาชนในชุมชน ในเรื่องปัญหาและความต้องการ ความร้ายแรงเร่งด่วนของแต่ละปัญหาด้วยการประชุม อภิปราย การปรึกษาหารือ แล้วจัดลำดับปัญหาและความต้องการ โดยต้องทำการแก้ไขปัญหที่ร้ายแรงเร่งด่วนต่อชุมชนก่อนปัญหาอื่นๆ

ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมโครงการ เป็นการทำเตรียมการแก้ไขปัญหของชุมชน ซึ่งเกิดจากความต้องการของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ และกิจกรรมต่างๆ ในโครงการให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 การค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ประชาชนให้การยอมรับนับถือและให้ความร่วมมือ ผู้นำที่ดีจึงสามารถสนับสนุนและให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้ ในการค้นหาผู้นำนั้น อาจพิจารณาได้จากการศึกษาแนวความคิด ลักษณะนิสัย พฤติกรรมต่างๆ และการยอมรับของประชาชนในชุมชน เมื่อได้บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำแล้ว อาจจะทำให้นำมาให้การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรของประชาชนในชุมชนนั้นเป็นฐานสำคัญในการรองรับการพัฒนา เพราะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กรจะก่อให้เกิดพลังในการพัฒนานำไปสู่ความสำเร็จได้ดีกว่าการทำงานเพียงคนเดียว การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร ต้องคำนึงถึงลักษณะพื้นฐานของชุมชน เป้าหมายของสมาชิก ภาวะผู้นำในชุมชน และแสวงหาจุดร่วมของผลประโยชน์ที่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน แล้วร่วมกันบริหารจัดการกลุ่มให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 7 การดำเนินการจัดระเบียบชุมชนด้วยกลยุทธ์ต่างๆ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

1) กลยุทธ์โต้แย้ง เป็นการแสดงออกในรูปของความไม่พึงพอใจ เช่น การใช้วาจา การเดินขบวน การใช้มาตรการที่เฉียบขาด เพื่อจะให้ได้มาในสิ่งที่ชุมชนต้องการและเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน

2) กลยุทธ์เผชิญหน้า เป็นการแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้ง ด้วยการให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายมาเผชิญหน้ากัน เพื่อทำความเข้าใจกันซึ่งจะเป็นการระบายความตึงเครียด ความคับข้องใจมีอยู่ให้หมดไปแต่จะต้องควบคุมการเผชิญหน้าให้ดีเพราะไม่เช่นนั้นแล้วอาจจะเพิ่มความขัดแย้งให้มากขึ้นไปอีก

3) กลยุทธ์การแข่งขัน การแข่งขันระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชนเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความมุ่งมั่นในการทำงาน แต่กลวิธีการแข่งขันนี้ จะต้องเป็นการแข่งขันในการทำความดีตามแนวความคิดและวิธีการที่กลุ่มยึดถือ เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

4) กลยุทธ์ประกวด เป็นวิธีการที่กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะเข้าร่วม ในกระบวนการพัฒนาที่กำหนดขึ้น เพราะการประกวดเป็นแรงจูงใจให้บุคคลและกลุ่มเข้าร่วมในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี เช่น การประกวดหน้าบ้านน่ามอง การประกวดครอบครัวพัฒนา การประกวด ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

5) กลยุทธ์ต่อรอง เป็นวิธีการที่ใช้เมื่อประชาชนยังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติตามข้อบังคับ หรือระเบียบที่วางไว้ เช่น การต่อรองให้ลดการประชุมลงจากสัปดาห์ละครั้งเป็นเดือนละครั้ง เป็นต้น

6) กลยุทธ์ต่อรองแลกเปลี่ยน เป็นวิธีการที่ทั้งสองฝ่ายหรือทุกๆ ฝ่ายจะต้องต่อรอง แลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนส่วนรวม ดังนั้นการต่อรองแลกเปลี่ยนจะทำให้บางฝ่ายได้รับผลประโยชน์ แต่บางฝ่ายต้องเสียผลประโยชน์ของตนไปบ้าง เช่น ยอมให้ลดการประชุมแต่สมาชิกต้องร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านเดือนละ 1 ครั้ง

7) กลยุทธ์ประนีประนอม เป็นการใช่วิธีที่นุ่มนวลแบบสมานฉันท์แก้ไข ปัญหา หรือข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชนโดยสันติวิธี เป็นต้น

8) กลยุทธ์รณรงค์เป็นวิธีการที่ทุกคนทุกฝ่ายในชุมชนกระทำหรือแสดงออกอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนอย่างทันทีทันใด เช่น รณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การรณรงค์ลด เลิก บุหรี่ และแอลกอฮอล์ การรณรงค์เพื่อต่อต้านเมาแล้วขับ เป็นต้น

9) กลยุทธ์ช่วยเหลือร่วมมือ เป็นวิธีการที่ใช้สำหรับการขอความช่วยเหลือจากบุคคล อื่นหรือกลุ่มต่างๆ ทั้งเป็นครั้งคราวหรืออย่างถาวร เพื่อการพัฒนาชุมชนตามขีดความสามารถของ แต่ละคนแต่ละกลุ่ม

10) กลยุทธ์ร่วมมือร่วมใจ เป็นวิธีการที่ทุกคนทุกฝ่ายมีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี มีความเห็นพ้องร่วมกัน สามารถร่วมกันรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความยินดี

ขั้นตอนที่ 8 การติดตามและประเมินผล เป็นการติดตามและประเมิน ผลกิจกรรมการจัดระเบียบชุมชนว่า มีข้อบกพร่องและประสบความสำเร็จหรือไม่อย่างไรทั้งในระหว่าง การเตรียมการ การดำเนินการและหลังการจัดระเบียบชุมชนแล้ว โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลมากที่สุด ซึ่งมีหลายวิธีการ เช่น การสังเกต การแจกแจงจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การติดตามผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น

3) การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชน (Community as a Process) การพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการด้วย ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่างๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้าน เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การเมือง การปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลาย วิธีประกอบกัน ทั้งการสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจและการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนา ต้องใช้ในขั้นตอนนี้ คือการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดี ระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านแล้ว ก็จะเป็นการยากที่จะได้รู้และเข้าใจปัญหาความต้องการจริงๆ ของชาวบ้าน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีจนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็น สิ่งจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

3.2 การให้การศึกษแก่ชุมชน การสนทนาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันกับประชาชน เป็นการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและ สภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรงและความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือการจัดเวที ประชาคมเพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3.3 การวางแผน/โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจและกำหนด โครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนักและยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชน มาร่วมกันหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไข ปัญหาภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือการให้ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดย ใช้เทคนิคการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

3.4 การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตาม แผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือการเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ

3.4.1 เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน การให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

3.4.2 เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

3.5 การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่พบได้อย่างทันทั่วถึง กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือการติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการหรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ ซึ่งสามารถกระทำได้โดยวิธีการ ดังนี้

3.5.1 แนะนำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือชาวบ้านติดตามผลและรายงานผลด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจา รายงานเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

3.5.2 นักพัฒนาและผู้นำชุมชนเป็นผู้รายงานผลการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจาต่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอผลการปฏิบัติงานต่อที่ประชุม โดย การทำบันทึกรายงานซึ่งอาจจะมีแบบฟอร์มต่างๆ ที่กำหนดไว้

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้น มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างเป็นลำดับไม่ควรข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง

2.3. ผู้นำและภาวะผู้นำชุมชนกับการพัฒนาชุมชน

ผู้นำและภาวะผู้นำชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการบริหารองค์กรหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องที่จะต้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้นำและสมาชิกในชุมชน ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อองค์กรให้มากที่สุด ดังนั้นจึงควรศึกษาและทำความเข้าใจกับคำว่า ผู้นำ และภาวะผู้นำ ดังนี้

คำว่า ผู้นำ โดยทั่วไปมักจะมีความเข้าใจสับสน หรือเข้าใจผิดอยู่เสมอ สำหรับคนที่ไม่ได้ศึกษาวิชาการบริหารมา หรือศึกษามาแต่ไม่มีความลึกซึ้งในแขนงวิชาบริหาร จึงมักจะเกิดความสับสนของความหมายของคำว่า ผู้นำ (Leader) กับภาวะผู้นำ (Leadership) อีกทั้งตามพจนานุกรมมักจะให้ความหมายของคำว่าผู้นำไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้มีอำนาจในการสั่งการหรือมีผลต่อการสั่งการนั้น นักวิชาการและนักวิจัยได้มีการพัฒนาปรับปรุงความหมายของผู้นำไว้อีกมากมายหลายอย่าง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำในแต่ละแบบที่แตกต่างกัน นักวิชาการและนักวิจัยบางคนให้นิยามความหมายของคำว่า ผู้นำ (Leader) แตกต่างกันไปดังต่อไปนี้

Fiedler, 1967 ; Simon & Smithburg & Thompson, 1971 ; Dejnozka, 1983 (อ้างอิงถึงใน วิเชียร วิทย์อุดม, 2548, หน้า 1) ได้ให้ความหมาย ผู้นำ คือ บุคคลที่ริเริ่มหรือส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงการกระทำของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นผู้นำที่สนับสนุนส่งเสริมให้การสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มดำเนินไปด้วยดี บุคคลที่ถูกเลือกหรือได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำกลุ่ม และมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เพื่อทำหน้าที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มไว้ว่า บุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องให้เป็นผู้นำ และต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถอันเกิดจากตัวของเราเอง จนเป็นที่ยอมรับหรือยกย่องของกลุ่มให้เป็นผู้นำ และนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2544, หน้า 4) ได้ให้ความหมาย ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจเป็นการเลือกตั้งหรือแต่งตั้ง และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถที่จะจูงใจชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆ ของกลุ่มให้สำเร็จ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกในกลุ่มคนอื่นๆ ที่ได้รับความไว้วางใจเลือกให้เป็นหัวหน้า ที่สามารถใช้ทักษะความเป็นผู้นำจูงใจให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จตามเป้าประสงค์ที่กำหนด

สำหรับคำว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) มีนักวิชาการและนักวิจัยได้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย ดังนี้

Knootz & Donnell, 1959; Terry, 1960; Richard & Greenlow, 1961 (อ้างถึงใน, วิเชียร วิทยอดม, 2548: 2) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ หมายถึง การนำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อก่อให้เกิดความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน เป็นความพยายามของบุคคลที่จะชักจูงและกำหนดพฤติกรรมทัศนคติและความเชื่อ หรือค่านิยมของบุคคลอื่น เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

Bennis, 1959; Tannenbaum & Wexchler & Massarik, 1959; Nigro, 1970; 2000, (อ้างถึงในวิเชียร วิทยอดม, 2548, หน้า 2) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึงการมีอิทธิพลเหนือการกระทำของผู้อื่น คุณภาพหรือคุณค่าของผู้นำอยู่ที่ว่าสามารถตัดสินใจได้ว่าจะต้องทำอะไร และสามารถชักนำให้ผู้อื่นช่วยทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปดังที่ตั้งใจ ที่ใดไม่มีพลังซึ่งจะมีอิทธิพลเหนือความคิด และการกระทำของผู้อื่นที่นั่นก็ไม่มีภาวะผู้นำ

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2548: 5) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึงกระบวนการที่ผู้นำช่วยสร้างความชัดเจนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ว่าจะทำอะไร คือความสำคัญให้ภาพความเป็นจริงขององค์การแก่ผู้อื่น ช่วยให้ผู้นำมองเห็นทิศทาง และจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน ภายใต้สภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำหรือผู้บริหารแสดงพฤติกรรมของการมีอิทธิพลหรือศักยภาพของตนเพื่อโน้มน้าว หรือจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติงานแทนตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อจะนำไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์ตามที่องค์กรกำหนดไว้ร่วมกัน

ในทางพระพุทธศาสนานักวิชาการได้ให้ความหมายของ ผู้นำ และภาวะผู้นำ ตามหลักพุทธธรรมเป็นที่ยอมรับ และนักวิจัยหลายๆ ท่านได้เสนอไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ (2537: 12-13) กล่าวว่า ผู้นำ คือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุขะ แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมุขะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือ ลักษณะแห่งผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่ง ทุรราช ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนา วัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่า ผู้นำทางวิญญาน คือ การทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจและในการดำเนินชีวิต

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (2545 : 3-4) ให้ความหมายของผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสาน ช่วยเหลือคนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดีสูงสุดหมายถึงดีงาม ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติต่างๆ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ดีงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้อง หรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี

พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (2548 : 34) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการตามทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), (2548 : 53) ให้ความหมายว่า ผู้นำตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leading, the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ตั้งเป้าหมายและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่วร้ายเสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าพาคนไปค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ดีงาม และมีได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ ความหมาย ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหารจัดการองค์การให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่ม หรือคณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลาช้านาน แต่หากสามารถทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณลักษณะสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น โดยสรุปเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้วความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคลและภาวะผู้นำเป็นเรื่องของคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสพผลสำเร็จตามที่วางเอาไว้ ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์การ

สุวิน สุขสมกิจ, (2554 : 77) ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำ หรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตตร โดยกล่าวถึง ความเป็นอยู่ของสังคมมนุษย์ที่มาอยู่รวมกันเป็นสังคมที่สงบสุข ไม่มีการแก่งแย่งเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ต่อมาความขัดแย้ง เนื่องจากการกระทำ ความชั่ว มีการลักขโมยของบุคคลในสังคม ในขั้นแรกจะเป็นการกล่าว ตักเตือนกันเอง แต่เมื่อมีการประพฤติซ้ำอีก จึงมีการลงโทษแก่ผู้กระทำ ผู้ที่จะลงโทษหรือกล่าว ตักเตือนได้จะต้องเป็นหัวหน้า หรือผู้นำที่มีอิทธิพลให้เกิดการยอมรับจากสังคม และยอมรับคำตัดสินการให้คุณและโทษตลอดจนให้ความไว้วางใจในคำตัดสินปัญหาต่างๆ ดังปรากฏข้อความว่า “ครั้งนั้น เหล่ามนุษย์ทั้งหลายจึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรับทุกข์กันว่า การถือเอาสิ่งของที่ผู้อื่นไม่ได้ให้ จักเกิดขึ้น เพราะความชั่วจากการกระทำเหล่าใด การกระทำเหล่านั้นจักเกิดขึ้นแก่พวก เราย่ากระนั้น เราจักสมมติให้มนุษย์ที่มีศีลธรรมผู้หนึ่งเป็นผู้ว่ากล่าวโดยธรรม ให้เป็นผู้ตีเตียน ลงโทษโดยชอบธรรม ให้เป็นผู้ขับไล่บุคคลผู้ไม่ควรถูกขับไล่ ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าวสาทิให้แก่ผู้นั้น ครั้นแล้วจึงแสวงหาบุคคลผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีศีลธรรม และคุณธรรมเป็นผู้นำ ส่วนพวกตนก็แบ่งข้าวสาทิให้แก่ผู้นั้น”

จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานด้านการพัฒนาของผู้นำชุมชนนั้น จะต้องระลึกอยู่เสมอว่า คนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการพัฒนา โดยเฉพาะนักพัฒนาชุมชน (Change Agent) คือคนที่ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นผู้สื่อ หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชน ซึ่งนักพัฒนาหรือผู้นำชุมชนจึงต้องมีบทบาทและคุณสมบัติ ดังนี้

สนธิยา พลศรี (2547 : 65-89) กล่าวว่าบทบาทและคุณสมบัติของผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเป็นความสามารถส่วนตัวของบุคคลผู้เป็นผู้นำชุมชน ในการนำพาและจูงใจให้เพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคน ช่วยทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และก่อให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่ชุมชนต่อไป โดยมีวิธีการสำคัญในการพัฒนาชุมชน 3 วิธี คือ

1) การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษา

2) การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม รวมถึงพลังหรือศักยภาพของชุมชน และนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

3) การดำเนินงานตามกระบวนการ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน และในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนนั้นจำต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการในการพัฒนา

โดยวิธีการพัฒนาชุมชนที่ว่านี้ย่อมทำให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ในชุมชนได้ ซึ่งนันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร (ม.ป.ป.: 96-97) กล่าวว่า

1) บทบาทของผู้นำชุมชน ควรมีดังนี้

1.1 เป็นผู้ให้การศึกษาแก่ชุมชน โดยการแนะนำความรู้ ความคิดใหม่ๆ ไปสู่ชุมชน สนับสนุนและส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้โดยการพูดคุย ประชุมและจัดทำกิจกรรมต่างๆ ใน ชุมชน

1.2 เป็นผู้จัดการในการรวมกลุ่ม เพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำ กิจกรรม แก้ไขปัญหาพร้อมกันและสร้างอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มอื่น

1.3 เป็นผู้ประสานงาน เป็นการทำหน้าที่ประสานงานระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ทั้ง รัฐ เอกชนและประชาชน เพื่อระดมทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะนักพัฒนาไม่ใช่ผู้ที่เข้ามาแก้ปัญหาของชุมชนได้ทุกเรื่อง

1.4 เป็นผู้ร่วมปฏิบัติ นักพัฒนาต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน กับคนในชุมชนทั้งในการวางแผน การจัดรวมกลุ่มและการปฏิบัติงานในโครงการต่างๆ

1.5 เป็นผู้ส่งเสริมและเผยแพร่ คือจะต้องทำหน้าที่ในการให้ความรู้ฝึกอบรมและ การประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ประชาชนยอมรับการดำเนินงานโครงการพัฒนาต่างๆ

2) คุณสมบัติของผู้นำชุมชน ควรมีดังนี้

2.1 มีอุดมคติ มีจิตสำนึกพร้อมที่จะทำงานอย่างเสียสละและอดทน เพื่อประโยชน์ ของส่วนรวม

2.2 สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนได้ดี

2.3 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ให้ความเคารพนับถือประชาชน

2.4 เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและมีลักษณะของการเป็นผู้สร้างคนในชุมชนมากกว่าที่จะ เป็นตัวผู้นำเสียเอง

2.5 มีความรู้ความเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชน ตลอดจนศึกษาหา
ประสบการณ์ เรียนรู้จากบุคคลตลอดเวลา

2.6 มีความประพฤติดี ชยันต์ขันแข็ง กระตือรือร้น มีวินัย สามารถเป็น
ตัวอย่างให้ ชาวบ้านยอมรับนับถือหรือศรัทธาเลื่อมใส

2.7 มีความสามารถในการโน้มน้าวจิตใจและถ่ายทอดความรู้ให้แก่
ประชาชนเป็น อย่างดี

จึงกล่าวได้ว่า ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเป็นความสามารถส่วนตัว
ของบุคคลผู้เป็นผู้นำชุมชนนั้นๆ และมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน
และการดำเนินงานตามกระบวนการที่ตั้งไว้เพื่อการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น โดยการนำพาและจูงใจให้
เพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนได้ช่วยทำงานด้วยความเต็มใจ ให้เกิดประสิทธิภาพและ
การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนของผู้นำนั้น จะต้องระลึกอยู่เสมอว่าคนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ
ที่สุดในการพัฒนา โดยเฉพาะนักพัฒนาชุมชน (Change Agent) คือคนที่ได้รับการคาดหวังว่าจะ
เป็นผู้นำหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชน ผู้นำจึงถือเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนสำคัญในการนำมาซึ่ง
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและการพัฒนาชุมชน ซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเกิดความก้าวหน้าอย่างไรนั้น
ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของนักพัฒนาชุมชนในการใช้ความรู้ ความสามารถตามบทบาทและภาวะผู้นำ
ชุมชนของตน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ เลื่อมใสศรัทธา และเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชนนั้นๆ

2.4. คุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

คุณสมบัติประการสำคัญของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต),
2545 : 167) ประการหนึ่งคือ ธรรมาธิปไตย แปลว่า ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดเอาธรรมเป็นสำคัญ เชิดชู
หลักการปฏิบัติกรรมตาม และเพื่อเห็นแก่ความเป็นจริง ความถูกต้องความดีงาม ไม่เป็นอัตตาธิปไตย
คือไม่ถือตัวเป็นใหญ่ และไม่เป็โลกาธิปไตย หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวนี้แล้ว ชี้ให้เห็นว่า
ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็น
ผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้ว ก็เป็น ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้อง
ตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ แต่ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ
อยู่ในตนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในการเป็นผู้นำที่ดีนั้น ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงจะให้ความเคารพ
ด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง โดยในกฎทันทสูตร สีลขันธวรรค ทีฆนิกาย (ที.สี. (ไทย) 9/213-
214/203-204) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวชิตราช ผู้ปกครองนครที่ดีมี 8 ประการ ดังนี้คือ

1) ทรงเป็นอุกโทสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครุภักดิ์เป็นที่ ปฏิสนธิ
หมจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไมใครจะคัดค้านติเตียน ด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้

2) ทรงมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระ
ฉวีวรรณ คล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย

3) ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่า
ปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์

4) ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนาเมืองค์ 4 ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราช
บัญชา มี พระบรมเดชาานุภาพ ดังจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิศริยยศ

5) ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตู เป็นดุจโรงงานของ สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

6) ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก

7) ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษา และภาชิตนั้นๆ ว่านี้อรรถแห่งภาชิตนี้

8) ทรงเป็นบัณฑิต เฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถ อัน เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบัน

สรุปคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราชได้ ดังนี้คือ

1) ทรงมีชาติตระกูลดี

2) ทรงมีรูปร่างงาม

3) ทรงมีพระราชทรัพย์มาก

4) มีกำลังรบที่พร้อมพรั่ง

5) ทรงมีพระราชศรัทธาในการบริจาคทาน

6) ทรงมีการศึกษาอบรมมาก

7) ทรงมีความรู้กว้างขวาง ละเอียดลึกซึ้ง เข้าใจความหมายภาชิตต่างๆ สามารถ อธิบายความหมายได้

8) ทรงเป็นผู้ฉลาดมีปัญญา

ลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองนั้น ย่อมมีความสำคัญยิ่งเช่นเดียวกับพฤติกรรมที่ แสดงออกมามีภายนอก เพราะฉะนั้นผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องมีคุณสมบัติทั้งภายในคือจิตใจ และคุณธรรม และคุณสมบัตินอก คือ ความรู้ความสามารถ (พระมหาภชโล โฆสิตเมธี, 2550) นอกจากนั้นพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า ผู้นำมีคุณสมบัติอยู่ 2 ด้าน คือ

1. คุณลักษณะภายในตัวของผู้นำ ได้แก่

1) รู้หลักของสัปปริสธรรม มีการรู้หลักเหตุผล

2) มีสติปัญญา ไม่ประมาท

3) ตื่นตัว ทันต่อเหตุการณ์

4) มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นผู้เข้มแข็ง

2. คุณลักษณะภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่

1) มีความรู้ ความสามารถ

2) มีพรหมวิหาร

3) หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

4) น่ารัก น่าเคารพ เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ลำเอียง

คุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น มีปรากฏอยู่ในกปิชาดก สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. ไทย 27/61-66/266) กล่าวไว้ว่า บัณฑิตไม่ควรอยู่ในสถานที่ที่คนคูเวรกันอยู่ เพราะบุคคลเมื่อ อยู่ในระหว่างคนเป็นคูเวรกัน คั้นหนึ่งหรือสองคั้นก็ตาม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลิงตัวหัวหน้ามีจิตเรรวน เพราะทำตามลิงที่มีจิตเรรวน มันได้ทำความพินาศให้แก่ฝูง เพราะลิงตัวเดียวเป็นเหตุ สัตว์โง่แต่สำคัญ ตนว่าฉลาด เป็นผู้นำฝูง ลูแก่อำนาจใจของตนเอง ก็จะต้องนอนตายเหมือนอย่างลิงตัวนี้ สัตว์โง่แต่มี กำลัง เป็นผู้นำฝูงไม่ดี เพราะไม่เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนนกต่อไม่เกื้อกูลแก่กันทั้งหลาย ส่วนสัตว์

ฉลาดมีกำลัง เป็นผู้นำฝูงดี เพราะเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนทำวาสาสะเกื้อกูลแก่หมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ใดตรวจดูศีล ปัญญา และสุตะ ในตนเอง ผู้นั้นย่อมประพุดติประโยชน์ ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ทั้งแก่ตน และผู้อื่น

หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวนี้แล้ว ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องเป็นผู้มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญหา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญา แล้วก็เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ ในการเป็นผู้นำที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง

ในอุลุกชาดก ปทุมวรรค ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. (ไทย) 27/336.-337/136-137) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ เช่นกันคือ

1) ลักษณะภายนอก การเป็นผู้ปกครองนั้นถ้าลักษณะภายนอกไม่ดี เช่น การเดิน การนั่ง และการวางตัวไม่สม่ำเสมอแล้ว หรือตรงข้ามกับคนชั่วร้ายชั่วแหล่ และเป็นคนพิการก็ไม่อาจเป็นผู้ปกครองที่ดีได้ กล่าวว่หน้าตาไม่ดี ไม่ควรให้เป็นใหญ่ โดยนำไปเปรียบกับนกเค้าว่า จงมองดูหน้าตาของนกเค้า ผู้ไม่โกรธเถิด นกเค้าโกรธแล้ว จักทำหน้าตาเป็นอย่างไร

2) ลักษณะภายใน คุณธรรมของผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะต้องประกอบด้วยธรรมสำหรับการประพุดติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ได้แก่ หลักพรหมวิหารธรรม อันประกอบด้วยองค์ธรรมทั้ง 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นั้นเอง

เมื่อผู้นำมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยละอคติ 4 ความลำเอียงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจักต้องไม่เป็นผู้มีความลำเอียงโดยเด็ดขาด

การเป็นผู้นำนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติหลายประการ ได้แก่ การเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีประสบการณ์ เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี ที่สำคัญผู้นำต้องมีสติปัญญา สามารถประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม ซึ่งหลักธรรมสำคัญที่รู้จักกันดี ที่ผู้นำจะต้องมี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ แต่ก็ขาดไม่ได้ นั่นคือ หลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำชุมชนนั้น แน่แน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่ต้องมีหลักพรหมวิหารธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2544 : 4) เพราะพรหมวิหารธรรมนั้น เป็นหลักธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นผู้นำต้องมี เมื่อผู้นำมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยการละอคติ 4 ความลำเอียง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้นำชุมชนต้องทำหน้าที่รับผิดชอบต่อชุมชน โดยจะต้องไม่เป็นผู้ที่มีความลำเอียง โดยเด็ดขาด นอกจากนี้ พระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะ และคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า

- 1) วิยัตโต เป็นผู้แก้ปัญหา
- 2) วินีโต เป็นผู้ระเบียบวินัยดี
- 3) วิสารโท เป็นผู้แก้วาท

- 4) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ ศึกษาทรงจำมาก
- 5) ธัมมานุธัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ควร และยังมีคุณลักษณะของผู้นำอีกอย่าง (พระราชาวรมุณี (ประยูรท์ ปยุตโต), 2530 : 26) ที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร มี 7 ประการ ดังต่อไปนี้
 - 1) ปิโย นำรัก (ในฐานะเป็นที่วางใจ และสนิทสนม)
 - 2) ครุ นำเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย)
 - 3) ภาวนีโย นำยกย่อง (ในฐานะทรงคุณคือความรู้ และภูมิปัญญาแท้จริง)
 - 4) วัตตา รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน และเป็นທີ່ปรึกษาที่ดี)
 - 5) วัจนกขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังคำได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ)
 - 6) คัมภีรจ กถ กัตตา (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้)
 - 7) โน จัญญาเน นิโยชเย (ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย)

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้นำในการปกครอง โดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ดังที่ปรากฏอยู่ในหุติยาปปริกสูตร (อง. จตุกค. (ไทย) 21/157/203) ว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้คือ

- 1) จักขุมา คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออก และจะวางแผนเตรียมรับ หรือรุกได้อย่างไร
- 2) วิรุโธ คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ
- 3) นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุตาวี และกว้างไกล สามารถจำแนกบุคคล และเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครอง เข้าใจบุคคล หรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มีผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้ง 3 ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้ว นับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ส่งผลให้ลูกน้อง หรือผู้สนองงานมีความเชื่อมั่น นั่นย่อมเป็นสาเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้อง หรือ ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้อง และได้ผลดี ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2544 : 2) คือ

- 1) ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเองเป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้
- 2) ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า “ผู้ตาม” ในพุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยมใช้คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วยกัน”
- 3) จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กันกับจุดหมาย เช่น จะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น

4) หลักการและวิธีการ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการและวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย

5) สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ

6) สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอกกว่าทำอะไรจะผ่านไปได้ด้วยดีในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น

นี่คือองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้ผู้นำ ที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ได้อย่างถูกต้องและบังเกิดผลได้ดี

นอกจากนี้ ผู้นำจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม จะต้องวางตัวในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด โดยมีปรากฏอยู่ในสังฆโศภณสูตร (อง.จตุกก. (ไทย) 21/7/9-11)

หลักธรรมที่ยกมาแสดงไว้เหล่านี้ ก็เพื่อให้เห็นถึงแนวคิดหรือคำสอน เกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทฤษฎีพระพุทธรศาสนาเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง คำว่านักบริหารนี้ไม่ได้หมายเฉพาะเจาะจงเอาเพียงแค่มนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่หมายรวมเอาผู้บริหารทุกระดับชั้น ตำแหน่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองรัฐ ข้าราชการ บริษัทเอกชน หรือแม้แต่การบริหารองค์กรที่เล็กที่สุดของสังคม คือครอบครัว ย่อมต้องอาศัยหลักธรรมในการบริหารเช่นเดียวกันนี้ เพราะหลักธรรมเหล่านี้ ล้วนมุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง ผู้ปฏิบัติ และสังคมรอบด้าน ดังพระพุทธรสุภาษิตที่ว่า (ขุ.ชา. (ไทย) 27/1420/290)

“ธมโม เหว รุกขติ ธมมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม...” หมายถึง สังคมใดหากไร้ธรรม สังคมนั้นก็สับสนวุ่นวาย สังคมใดไร้ธรรม สังคมนั้นก็เป็นสังคมของคนชั่ว

ยิ่งเกี่ยวกับเรื่องการบริหารการเมืองการปกครองแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชนหรือผู้ใต้การปกครอง ในเทศสุกษชาดก (ขุ.ชา. (ไทย) 27/2438-2445/430-543) ได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครองทั้งหลาย ซึ่งสามารถสรุปย่อลงได้ ดังนี้

1) ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินปัญหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงาน มีความเพียรอดสาหัสในการทำงาน

2) ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนรวม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดิน หรือในกิจการงานอื่นๆ ที่รับผิดชอบ

3) บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชมผู้ควรชม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลังทำ ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟังปัญหา และทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

4) ออกติดตามผลงาน ตรวจสอบตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอบภารกิจที่สำคัญๆ แก่ผู้อื่น และใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

5) ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่ติงาม เพื่อเป็นแบบอย่าง และยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งใหญ่ในอำนาจ

6) ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรม และมีปัญญาเป็นกำลังแห่งสติ เพราะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำ หรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรค แก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล

นอกจากคุณสมบัติที่มีในเตสคุณขาดแล้ว ยังมีคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีปรากฏ อยู่ใน กบิชาตค สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. (ไทย) 27/367/267) กล่าวไว้ว่า

“อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ดีเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนนกกระทาทำตัว ผู้ไม่เป็นประโยชน์แก่พวกนกปกครองหมู่คณะทั้งหลายเหล่านั้น

ส่วนนักปราชญ์มีกำลังปกครองหมู่คณะ ดีมาก เพราะว่าเป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนท้าววาสวะผู้เป็นประโยชน์แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหลายฉนั้น ผู้ใดพิจารณาเห็นศีลปัญญา และสุตะในตน ผู้นั้นย่อมประพาสประโยชน์ ได้ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น”

ผู้นำในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (อง.ปัญจก. ไทย 22/53/56) ได้แสดงหลักธรรมสำหรับผู้นำไว้ 5 ประการ คือ

1) ขมา คือ มีความอดทนต่อการปฏิบัติงานมีใจหนักแน่น ไม่ยอมตกในความชั่ว ไม่เกรงกลัว หรือมีอคติ 4 เมื่อจะต้องตัดสินใจ และไม่หวั่นไหวเพราะโลกธรรม 8

2) ซาคตียะ คือ มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา มีความระมัดระวังไม่ประมาทในการปกครองชีวิตหน้าที่และการงาน

3) อุกุฐานะ คือ มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การงาน

4) ทยา คือ มีจิตใจที่เอ็นดู รักใคร่ ห่วงใย เข้าใจ และดูแลผู้ร่วมงาน

5) อิกขนา คือ เอาใจใส่ตรวจตรางาน และหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ

จากคุณสมบัติของผู้นำที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ผู้นำควรจะทราบถึงหลักธรรมที่เป็นหลักอกุศลธรรมด้วย (สมเด็จพระวันรัต (เขมনারิมหาเถระ-เฮง, ปธ. 9), 2543 ; 6-9) เพราะอกุศลธรรมถือเป็นหลักธรรมที่เป็นศัตรูกับหลักพรหมวิหารธรรม ดังนี้

1) ปฏิปักษ์ของความเมตตา ได้แก่ พยาบาท คือความปองร้ายผู้อื่น เพราะถ้าใจเรามีเมตตาอยู่เวลาใด ตัวพยาบาทเข้าไม่ได้ ตัวเมตตาจึงชำระล้างตัวอกุศล

2) ปฏิปักษ์ของกรุณา ได้แก่ วิหิงสา คือความคิดเบียดเบียนผู้อื่น เพราะกรุณาเป็นกุศล ธรรมมีความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่น วิหิงสาเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ทรมานคนและสัตว์ให้ได้รับความลำบาก มีความกรุณาอยู่ตราบใด วิหิงสาไม่มีสลักกันอยู่อย่างนี้ตลอดไป

3) ปฏิปักษ์ของมูทิตา ได้แก่ อิสสา คือ ความริษยา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

วชิรญาณวโรรส ทรงแปลว่า เห็นเขาได้ดี ทนอยู่ไม่ได้ เช่น เห็นเขาได้ดี เห็นเขาดีกว่าตัว ทนไม่ได้ เกิดความงุ่นง่าน เรียกว่า ริษยา ริษยาตรงกันข้ามกับมูทิตา

4) ปฏิปักษ์ของอุเบกขา ได้แก่ อารมณ์ชอบไม่ชอบ คือความยินดี ยินร้าย เกิดยินดีก็ทำให้ใจชอบ ถ้าเกิดยินร้ายก็ทำให้ใจชัง ขาดความเป็นกลาง มีอคติเป็นตัวแทรกแซง

ดังนั้น หลักพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้เกิดแสดงออก หรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง 4 ที่เกิดขึ้น กล่าวคือ

1) ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เขาก็มีเมตตา คือความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจ ปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ตั้งแต่คนที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ ผู้นำก็มีเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้ชุมชนเรื่อยไป

2) ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เขาก็มีกรุณา คือความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ ผู้นำก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้แก่ประชาชนในชุมชน

3) ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เขาก็มีมูทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางสูงขึ้น ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เขาก็ย้ายไปเป็นมูทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงาน ตลอดจนการเป็นผู้นำนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ให้อะไรต่ออะไร พัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมูทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผล ก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตาม ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกร่วมไปด้วย ให้นักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรรก็ตาม ปิโยเท่านั้นไม่พอ ผู้นำที่เป็นปิโยนั้นย่อมประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังคงต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

4) ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เขาก็มี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใด เขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกากฎเป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาคือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้าง หยุดการชวนชวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคนหรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ผู้นำจึงไม่ทำลายหลักการ หรือไม่ทำการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกากฎที่ชอบธรรม

จึงกล่าวได้ว่า คุณสมบัติของผู้นำชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมประจำใจและผู้นำชุมชนต้องนำมาประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยปราศจากอกุศลธรรม เพื่อนำคนในชุมชนส่วนใหญ่ให้เข้าร่วมกิจกรรม และให้ความร่วมมือในการทำงานด้วยความกระตือรือร้นด้วยความเต็มใจพร้อมทั้งสามารถละลายพฤติกรรมที่สร้างความขัดแย้งในชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่น ปัญหาความคิดเห็น ปัญหาความแตกแยก ปัญหาในการแบ่งแยกทางความคิด และปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความคิดเห็นที่มีความแตกต่าง อันเกิดจากหลายมุมมองทางสังคม การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ ก็จะทำให้ผู้นำสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีสติ มีปัญญา

มีหลักเหตุผล และก่อให้เกิดการเข้าร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดสันติในรอบด้านของการอยู่ร่วมกันภายในชุมชนได้

2.5. บริบทพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

เมืองสงขลา ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันหลากหลาย เป็นเมืองท่าเมืองเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคใต้ และเป็นศูนย์กลางการศึกษา ที่พร้อมสรรพด้วยศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี จากความโดดเด่นทางด้านต่างๆนี้เอง จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมและสนับสนุนในการบริหารเพื่อการพัฒนาจังหวัดให้ไปสู่ความสำเร็จ และเจริญก้าวหน้า

ขนาดพื้นที่ จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ 7,394 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,621,180 ไร่ มีพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นอันดับ 26 ของประเทศ และใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคใต้

ที่ตั้งจังหวัดสงขลา

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอ่าวไทย

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานีรัฐเคดาห์และรัฐเปอร์ลิสของมาเลเซีย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดพัทลุง และ จังหวัดสตูล

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดสงขลาตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุม เมืองร้อน มีลมมรสุมพัดผ่านประจำ ทุกปี โดยตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงกลางเดือนมกราคม เป็นช่วงลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม จะเป็นช่วงลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และมีฤดูกาล 2 ฤดู

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายน จะเป็นช่วงหลังจากหมดลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอากาศจะร้อนและมีอุณหภูมิสูงสุดในเดือนมิถุนายน 37.1 องศาเซลเซียส

- ฤดูฝน จังหวัดสงขลาจะมีฝนตก ทั้งในช่วงลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนมกราคม เฉลี่ยฝนตกทั้งปี

การปกครอง

จังหวัดสงขลา มีรูปแบบการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน 3 รูปแบบ คือ

- การบริหารราชการส่วนกลาง ประกอบด้วยส่วนราชการสังกัดส่วนกลางซึ่งมาตั้งหน่วยงาน ในพื้นที่จังหวัด จำนวน 221 ส่วนราชการ และหน่วยงานอิสระ จำนวน 4 ส่วนราชการ

- การบริหารราชการส่วนภูมิภาค จัดรูปแบบการปกครองออกเป็น 2 ระดับคือ ส่วนราชการระดับจังหวัดจำนวน 32 ส่วนราชการ และระดับอำเภอจำนวน 16 อำเภอ 127 ตำบล 1023 หมู่บ้าน

- การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นจำนวน 141 แห่งประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 1 แห่ง เทศบาล จำนวน 37 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 103 แห่ง

นอกจากนี้ในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ยังประกอบด้วย 55 ชุมชนได้แก่ ชุมชนแหล่งพระราม, เมืองใหม่พัฒนา, ตลาดรถไฟสงขลา, วัดดอนรัก, วัดแหลมทราย, วัดไทรงาม, วัดสระเกษ, วัด

ชัยมงคล, วัดตีนเมรุ, วัดหัวป้อม, วัดศาลาหัวยาง, หลังวัดอุทัยธาราม, แหลมสนอ่อน, ป่อนวัวเก่า, พิเศษตำรวจภูธร, พิเศษ ตชด., พิเศษทหารเรือ, ค่ายรามคำแหง, วชิรา, วชิราทะเลหลวงดอกกรัก, กุโบร์, วชิราชอยคู่, วชิราทะเลหลวง, วังเขียว- วังขาว, ศรีสุตา, สิ้นไพบูลย์, สวนพระนิเทศ, นอกสวน, ป่อหว้า, ภาราตร, ป่อหว้าสามัคคี, ท่าสะพาน, หลังวิทยาลัยพยาบาล, หลังโรงพยาบาลจิตเวชสงขลา, พาณิชย์สำโรง, หลังวิทยาลัยอาชีวะ, ริมคลองสำโรง, ศาลาเหลือง, ศาลาเหลืองเหนือ, มิตรเมืองลุง, สวนมะพร้าว, สวนหมาก, ต้นโพธิ์, หลังตำหนักเขาน้อย, ย่านเมืองเก่า, โรงพยาบาลสงขลาเก่า, บ้านบน, มัสยิดบ้านบน, บาลาเซาะห์เก่าแสน, สมหวัง, บ้านทุ่งหวัง, แก้วเส็ง, ร่วมใจพัฒนา, พัฒนาใหม่, เขารูปช้าง และชุมชนสนามบิน

ประชากร ประชากรจังหวัดสงขลา ณ เดือนธันวาคม 2566 รวมทั้งสิ้น 1,431,959 คนการ
นับถือศาสนา ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 64.71 รองลงมา นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 31.98 มีมัสยิดจำนวน 367 แห่ง นับถือศาสนาอื่น ๆ ร้อยละ 3.31 (ศาสนาคริสต์, ฮินดู, ซิกข์ ฯลฯ) โบสถ์คริสต์ จำ นวน 16 แห่ง

จังหวัดสงขลา มีวัดจำนวน 401 วัด สำหรับอำเภอเมืองสงขลา มีวัดจำนวน 29 วัด
ที่มา : สำนักงานกรมการปกครองจังหวัดสงขลา (ข้อมูล ณ ธันวาคม 2566)

2.6. สรุป

การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาประเภทหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยมีปรัชญาแนวความคิด หลักการและวิธีการปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง การพัฒนาชุมชนเป็นคำที่ใช้เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ โดยมีหลักการพื้นฐานในการให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมทุกด้านเพื่อขจัดปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีความรู้ ความคิด สามารถพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ โดยมีปรัชญาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 2 ประการคือความศรัทธาในตัวมนุษย์ว่า เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดและเรื่องความยุติธรรมในสังคม ซึ่งจากปรัชญาดังกล่าว ได้นำมาสู่แนวคิดในการพัฒนาชุมชนหลายประการ อาทิ การถือว่าคนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เป็นต้น การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเฉพาะของตนเองโดยมีหลักการ วิธีการ และกระบวนการในการดำเนินงานที่ชัดเจนบทบาทและคุณสมบัติของผู้นำชุมชนจึงต้องเป็นผู้ที่ใช้ความสามารถส่วนตัวของบุคคลผู้เป็นผู้นำชุมชน ในการนำพาและจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือคนในชุมชน ได้ช่วยทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยมีวิธีการพัฒนาชุมชน 3 ประการ คือ ประการแรกคือ ให้การศึกษาแก่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ผู้เข้ารับการศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษา ประการต่อมาคือ จัดระเบียบชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม สร้างศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาชุมชนด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและกัน และประการสุดท้ายคือ ดำเนินงานตามกระบวนการ เพื่อสร้างกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นไปตามขั้นตอน โดยทุกขั้นตอนจะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนนั้นต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการในการ

นำไปใช้ ซึ่งวิธีการพัฒนาชุมชนที่ว่าย่นย่อทำให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ในชุมชนได้ เป็นอย่างดี นอกจากนี้ แนวทางในด้านการพัฒนาชุมชนนั้น มีวัตถุประสงค์มุ่งเน้นที่จะทำงานร่วมกับกับคนในชุมชน นั้นหมายความว่า การให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในดำเนินงานในทุกขั้นตอน โดยสร้างกระบวนการรับรู้ การทำความเข้าใจและการนำไปใช้พัฒนาชุมชนที่มีความต่อเนื่องกัน จึงสอดคล้องกับปรัชญา แนวคิดและหลักการของการพัฒนาชุมชนที่เชื่อมั่นในศักยภาพของคน และให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาที่จะช่วยสนับสนุน และส่งเสริมให้งานพัฒนาชุมชนดำเนินไปได้ด้วยดี ประสบความสำเร็จตามต้องการ งานด้านการพัฒนาชุมชน จึงไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวการพัฒนาชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์ โอกาส และข้อเท็จจริงของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนนั้นมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาคนให้มีความสุข และเพื่อก่อให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้นั่นเอง

บทที่ 3

หลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาวิจัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาชุมชน และเพิ่มคุณภาพของผู้นำและคนในชุมชน ให้รู้จักใช้สติปัญญาในการทำงานและแก้ไขปัญหาทั้งของตน และปัญหาภายในชุมชน จากการศึกษาพบว่า การพัฒนานั้น ต้องเริ่มพัฒนาที่ตนเองก่อนทั้งตัวผู้นำ และคนในชุมชน เพราะพื้นฐานของชุมชนที่ดีคนในชุมชนคือการมีคุณธรรมประจำใจ ซึ่งการพัฒนาด้วยหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการทำให้เกิดการพัฒนาในบุคคล ดังนั้น ผู้วิจัย จึงขอเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันระหว่างหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชนใน 5 หัวข้อ คือ

- 3.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนา
- 3.2 ลักษณะของหลักพรหมวิหารธรรม
- 3.3 การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม
- 3.4 หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในการปกครอง
- 3.5 สรุป

3.1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตประจำวันของเราเป็นอย่างมาก นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คำสอนต่างๆ มีมากมาย แต่คำสอนที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขนั้น คือ หลักเมตตาธรรม หรือหลักพรหมวิหารธรรมเท่านั้น พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นมีความเหมือนกันในการจัดการปัญหา ความขัดแย้ง เพื่อเป็นการสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เริ่มจากที่เป็นชุมชนขนาดเล็กไปจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ที่สามารถจะทำให้สังคมโลกมีความสงบได้อย่างยั่งยืน ดังธรรมสุภาสิตไทยที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาว่า “โลโกปตัมภิกา เมตตา” เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2535) ถ้าการกระทำของคนเรานั้น ประกอบด้วยเมตตา ทั้งทางกาย วาจาและใจ ก็จะทำให้เราทุกคนนั้นอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เพราะการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้น จะเป็นการสร้างสรรค์สังคมและชุมชนให้เกิดความน่าอยู่และสร้างเรื่องราวดีๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น ความสามัคคีในชุมชน การให้อภัยในทุกๆ เรื่อง การจัดการปัญหา การแก้ปัญหาอย่างมีสติปัญญา เป็นต้น

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้มนุษย์ทุกคนมีความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยการเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดีทั้งปวง และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังพระโอวาทปาติโมกข์อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า

“ สัพพปาปัสส อกรรมัง กุสลัสสูปสัมปทา
สจิตตปริโยทปนัง เอตัง พุทธานัง สาสนัง ”

หมายความถึง การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (ที.ม. (ไทย) 10/90/50) กล่าวได้ว่า การที่บุคคลจะไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดีนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีเมตตาธรรมอยู่ในจิตใจ จึงจะไม่ทำความชั่ว และทำแต่ความดีได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ เพราะความชั่วต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จะเกิดจากการที่คนเราขาดเมตตาธรรมในจิตใจ ทำให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าการขาดเมตตาธรรมของคนในสังคมนั้น ก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีงามทางจริยธรรมต่างๆ พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักเมตตาธรรมให้คู่กับศีล ดังที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่า ปาณาติปาตา เวรมณี (อภิ. วิ. ไทย 35/703/447) จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเน้นการมีเมตตาธรรมเพื่อให้นักบวชปฏิบัติปฏิบัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงแผ่เมตตาธรรมให้กับผู้ที่คิดร้าย พระองค์ด้วยการไม่ทรงโกรธ ไม่เกลียด ให้อภัยเสมอ จึงทำให้คนเหล่านั้นไม่สามารถที่จะเอาชนะพระองค์ได้ และกลับตัวกลับใจ ดังมี นายขมังธนู ที่พระเทวทัตส่งไปให้ปลงพระชนม์ชีพพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทำให้ปุถุชนยกย่องพระพุทธเจ้าว่า “พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธ และศีลตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่” (ที.สี. (ไทย) 9/8/3) ดังนั้นเมตตาธรรมจึงเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ให้นักบวชปฏิบัติปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในจิตใจ

ในหมวดธรรมเกี่ยวกับสังคมนี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), (2542) ได้รวบรวมไว้ในหนังสือธรรมานุชีวิต ในหมวดคนกับสังคมนี้ ท่านได้กล่าวว่า หลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึงหลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมของคนที่มีคุณแก่สังคม และจากการศึกษาพบว่า พรหมวิหารเป็นหมวดธรรมที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ และเผยแผ่ในระหว่างการบำเพ็ญบารมีหลายยุคสมัย การเจริญพรหมวิหารธรรม จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ดังที่มีปรากฏในพระสุตตันตปิฎกหลายแห่ง เช่น มฆเทวสูตร (ส.มฆ. (ไทย) 13/309/373-381) มหาสุทฺธสนสูตร (ส.มหา.(ไทย) 10/327/246- 247) เป็นต้น ช่วงหลังพุทธกาลหลักพรหมวิหาร ยังคงเป็นหมวดธรรมที่ได้รับความสนใจจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการนำพรหมวิหารมาเผยแผ่และอธิบายขยายความไว้ในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาของพระอรรถกถาจารย์ และนักวิชาการร่วมสมัย ดังต่อไปนี้เช่น ในประมาณปีพุทธศักราช 400 มิลินทปิฎก ได้นำอานิสงส์ของเมตตาภาวนามาอธิบายขยายความไว้ในเมตตานิสังสปัญหา (มูลนิธิมหาโมกฺขผลาภิธานวิทิตายในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547) ต่อมาคัมภีร์วิมุตติมรรค (พระอุทิศสละเถระ, 2548) นำองค์ธรรมในพรหมวิหารมาอธิบายขยายความให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้นในหลายประเด็น เช่น การนำภาวะจิตขณะมีองค์ธรรมแต่ละข้อของพรหมวิหารมาอธิบาย เปรียบเทียบกับความรู้สึกของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรคนเดียวของตนในสถานการณ์ต่างๆ และปีพุทธศักราช 946 คัมภีร์วิสุทธิมรรค นำพรหมวิหารมาแสดงไว้ในฐานะเป็นกัมมัญฐานหมวดหนึ่งในปริจเฉทที่ 9 พรหมวิหารนิเทศ สำหรับยุคปัจจุบันมีการนำพรหมวิหารธรรม

มาเผยแผ่ และอธิบายขยายความในฐานะหมวดธรรมหนึ่ง ที่พุทธศาสนิกชนสามารถนำไป ประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวันได้ตามความเหมาะสม

นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความ ประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ (พันเอกปิ่น มุทุกันต์, 2514: 214) เป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ที่ดูแลคนอื่นทุกระดับ ทั้งในทางโลกและทางธรรม ในทางโลกก็นับตั้งแต่บิดา มารดา ผู้ปกครอง ผู้นำ ผู้บริหาร เป็นต้น ซึ่งพรหมวิหารธรรมแบ่งออกได้เป็น 4 ประการ คือ

1) เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ด้วยจิตอันแผ่เมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด ความรักความหวังดี ความปรารถนาดีนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งมิตรภาพไมตรีของมนุษย์ที่มีต่อกัน ตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้วยต้องการมุ่งหวังแต่ความสุขแก่เขา ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนสิ่งอื่นใด นอกจากให้เขาเป็นสุข โดยการแสดงออก 3 ทาง ได้แก่

ก) เมตตากายกรรม เมตตาทางกาย คือ การกระทำ และการแสดงออกทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา

ข) เมตตาวจีกรรม เมตตาทางวาจา คือ การพูดเจรจาด้วยถ้อยคำที่เป็นวาจาเมตตา

ค) เมตตามโนกรรม เมตตาทางใจ คือ มีจิตใจที่มุ่งหวังดี มีเจตนาดีต่อผู้อื่นและสิ่งอื่น

2) กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

3) มุทิตา ได้แก่ ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจเฝ้าระวังใฝ่ใจ ประกอบด้วยการชื่นชมยินดีอยู่เสมอต่อบุคคลทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี มีสุข มีความเจริญอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อเห็นเขาทำความดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

4) อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้ผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่จะควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรักผิดชอบของตน

พรหมวิหารธรรม จึงเป็นคุณธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึก (พระมหาภูเนตุ จันทร์จิต, 2541 : 38) เป็นข้อปฏิบัติที่มุ่งเน้นคุณธรรมที่ปรากฏในจิตใจ กล่าวคือ

เมตตา เป็นอาการประพฤตินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ โดยเป็นคุณธรรมที่กำจัดความอาฆาต ที่ปรากฏในใจของสัตว์ทั้งหลายให้สงบ มิให้เป็นข้าศึกที่ทำร้ายจิตใจของตนเองและผู้อื่น

กรุณา เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยอาการที่จะช่วยบรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทำให้เป็นผู้ไม่รังเกียจต่อความทุกข์ของผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่ระงับซึ่งการเบียดเบียนกันเป็นสมบัติ

มุทิตา เป็นคุณสมบัติที่ประกอบด้วยความยินดี ปราศจากความริษยาเป็นกิจ เป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นการกำจัดความมีใจคับแคบไม่ไยดีต่อกัน

อุเบกขา เป็นคุณธรรมที่มีอาการเป็นกลางๆ โดยพิจารณาถึงภาวะที่เสมอกันด้วย พิจารณาถึงภาวะของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมของตนเป็นบรรทัดฐาน เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วย ความไม่เสียใจและไม่ดีใจเป็นสมบัติ

จึงกล่าวได้ว่าหลัก พรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลชีวิตและสังคม ชีวิตที่ดีมีความสุข คือ ชีวิตที่มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ต่อคนอื่นและสรรพสัตว์ ขณะเดียวกันชีวิตก็ต้องสัมพันธ์กับสังคม ทั้งนี้เพราะมนุษย์เองก็คือสัตว์สังคม ต้องอยู่อาศัยร่วมกับคนอื่น ต้องพึ่งพาคนอื่น มีทั้งผู้นำที่ปกครองและผู้ที่ถูกปกครอง

สรุปได้ว่า พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจประเสริฐทุกคน เป็นธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับท่านผู้ใหญ่ เป็น ธรรมสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา และเป็นกัมมัญฐานเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ เป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าต่อครอบครัว การศึกษา และการทำงานในสังคมไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือหลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าต่อชุมชนในสังคม เพราะว่าพรหมวิหารธรรม คือ หลักธรรมสำคัญที่ชุมชนในสังคมไทยใช้เป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทำให้บุคคลในสังคมได้กระทำหน้าที่ต่อกันอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ถูกต้องตามหลักจริยธรรมและกฎหมาย บ้านเมือง และมีคุณค่ากับการศึกษาในสังคม คือ ทำให้ผู้เรียนและผู้สอนมีการกระทำหน้าที่ต่อกันได้อย่างราบรื่นมีความสุข และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้การถ่ายทอดความรู้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล นอกจากนี้พรหมวิหารยังเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าต่อการทำงานในสังคมเป็นอย่างดี คือ ทำให้การทำงานราบรื่น และผู้ทำงานต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างมีความสุข และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เหมาะแก่การที่ผู้นำชุมชนนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน

3.2. ลักษณะของหลักพรหมวิหารธรรม

ในหมวดธรรมเกี่ยวกับสังคมซึ่งพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), (2542) ได้รวบรวมไว้ในธรรมนุญชีวิตเพื่อการพัฒนาคนกับสังคมนั้น ท่านได้กล่าวว่า หลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึงหลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมของคนที่มีคุณแก่สังคม เป็นการพัฒนาสังคมให้มีความสุข เกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน และสร้างสามัคคีธรรมร่วมกัน อีกทั้งหลักพรหมวิหารธรรมในพระอภิธรรมเรียกอีกอย่างว่า อัปมัญญา เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต โดยลักษณะของหลักพรหมวิหารธรรมนั้น มีดังนี้

3.2.1. ลักษณะของเมตตา

ลักษณะของเมตตา ยังมีกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516 : 202-203) อีกว่า หิตาการปวัตตติลกขณา เมตตา (เมตตามีลักษณะความเป็นไปด้วยอาการเกื้อกูล) หมายความว่า เมตตามีสภาพต้องการที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่บุคคลอื่น โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

ดังเช่นเมื่อบิดามารดามีจิตผูกพันในบุตรธิดา ญาติพี่น้องมีจิตผูกพันในญาติของตน หรือมิตรสหายมีจิตผูกพันในเพื่อน ต่างคิดว่าเป็นลูกหลาน ญาติพี่น้องหรือมิตรสหายของเรา แล้วจึงช่วยเหลือเกื้อกูล ความรู้สึกเช่นนี้ไม่ใช่เมตตาในพรหมวิหาร แต่เป็นความผูกพันซึ่งจัดว่าเป็นกิเลสอย่างหนึ่ง ใน

กรณีตรงกันข้าม เมตตาที่แท้จริงจะต้องมีความปรารถนาดี โดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่เลือกบุคคลว่าเป็นคนที่รู้จักหรือไม่รู้จักหรือชัง

เมตตานี้เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเจริญอยู่เป็นนิตย์ พระองค์ทรงมีพระเมตตาเปี่ยมล้นในเหล่าสัตว์ถ้วนหน้าเสมอภาคกัน โดยมีพระเมตตาในพระเทวทัตผู้คิดร้ายต่อพระองค์ เหมือนในราหุลกุมารราชโอรส ความเมตตาของพระพุทธเจ้านั้นเสมอภาคกันหมด ไม่จำกัดบุคคล

ผู้ที่มีเมตตาจิตต่อกันได้รับการเปรียบไว้ในจุฬโคสังคสูตร (ม.ม.ไทย 12/326/356) ว่า ซีโรทกีกุตา (เหมือนน้ำนมผสมน้ำ) ตามปกติเมื่อผสมน้ำนมเข้ากับน้ำ ทั้งสองอย่างก็จะกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แยกกันไม่ได้ ว่าเป็นน้ำหรือนม ผู้ที่มีเมตตาจิตต่อกันก็มีอุปมาเช่นนั้น แม้เราทั้งหลายจะ เป็นคนละคนกัน ก็จัดว่ามีใจดวงเดียวกัน เพราะมุ่งบำเพ็ญประโยชน์แก่กันและกัน

การเจริญเมตตาภาวนานี้มีผลทำให้เป็นคนใจเย็น ไม่หงุดหงิดง่าย แม้จะมีสิ่งที่ไม่ชอบใจมากระทบก็รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่หุนหันกระทำตามอารมณ์ผู้เจริญเมตตาอยู่เสมอ เปรียบเสมือนภูเขาแห่งที่บ่ที่ไม่หวั่นไหวด้วยลมแรง หรือเหมือนทองแท่งที่ไม่กลัวความร้อน ส่วนคนมักโกรธเปรียบได้กับฝุ่นธุลีที่กระจายง่ายเมื่อถูกลมพัด หรือเหมือนหม้อดินที่แตกง่าย ผู้เจริญเมตตานี้ ย่อมจะมีใจกว้างขวางตั้งมหาสมุทร ให้อภัยแก่บุคคลอื่นได้ง่าย

เมตตา มีสภาพเหมือนน้ำ ส่วนโทสะเหมือนไฟ เราจึงควรใช้น้ำเมตตา ระวังโทษของตน ครั้งหนึ่งมีโยมผู้หญิงคนหนึ่งที่อยู่ภูธราภวดีสมอ ร้องไห้มาหาเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ บอกว่า สามปีเป็ภรรยาใหม่จะทำอย่างไร หลวงพ่อจึงแนะนำให้โยมคนนั้นแม่เมตตาไปให้ภรรยาใหม่ของสามี โดยระบุชื่อว่าขอให้คุณ... จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกัน เป็นต้น เมื่อครบ 10 วัน ภรรยาใหม่นั้นก็เปลี่ยนใจ คิดสงสารเห็นใจภรรยาเก่า จึงเลิกไปมาหาสู่กับสามีของคนอื่น นี่คือนิสงส์ของเมตตาที่ทำให้คนอื่นเกิดความเห็นอกเห็นใจ และมีเมตริจิตตอบแทน ดังในอังคุตตรนิกาย เมตตาสูตรพระพุทธองค์ตรัสสอนนิสงส์ของการเจริญเมตตาที่พระองค์ทรงได้รับมาก่อน (อง. สตตก. 23/62/73) ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมรู้ผลแห่งบุญอันนำปรารถนายินดีที่ตนเสวยแล้วตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาจิตตลอด 7 ปี ครั้นแล้วเราไม่ได้กลับมาয়งโลกนี้ตลอด 7 กัปที่พิณาศและดำรงใหม่ เราเกิดเป็นท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งทวยเทพ 36 ครั้ง เราเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิหลายร้อยครั้ง เป็นธรรมราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีสมุททั้ง 4 เป็นขอบเขต เป็นผู้ชนะสงคราม มีชนบถถึงความสถาพรตั้งมั่นเพียบพร้อมด้วยรัตนะ 7”

เมตตาที่ได้รับการอบรมจนแก่กล้าถึงขั้นอัปนาสมาธิ ย่อมจะมีผลานิสงส์มาก พระพุทธองค์ตรัสสอนนิสงส์ดังกล่าวไว้ในอังคุตตรนิกาย (อง. เอกาทสก. (ไทย) 24/15/284) ดังนี้ว่า หลับเป็นสุข (คือ หลับสนิท ไม่กระสับกระส่าย), ตื่นเป็นสุข (คือ รู้สึกสดชื่นแจ่มใสในขณะตื่น), ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นที่รักของเหล่าอมนุษย์, เทพพิทักษ์รักษา, ภัยอันตรายต่างๆ เช่น ไฟ ยาพิษ หรือ ศาตรา ไม่สามารถกล่าวร้ายได้, จิตเป็นสมาธิง่าย, ใบหน้าผ่องใสมีสิริมงคล, ไม่หลงลืมสติโดยระลึกถึงบุญกุศลได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต และจะเกิดในพรหมโลกเมื่อยังไม่บรรลอรหัตผล

จึงกล่าวได้ว่า อานิสงส์ของเมตตาที่กล่าวมานี้ มีคุณค่ามหาศาล แต่คนทั่วไปมักเจริญเมตตาไม่ค่อยได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวเป็นปกติวิสัย อยากรู้จักพอ เมื่อเป็นเช่นนั้น คนที่คิดถึงแต่ประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์คนอื่น จึงไม่ใช่คนที่เมตตา และความไม่มี

เมตตาของเขานั้น จะก่อให้เกิดความเห็นแก่ตัว อยากเอาเปรียบจนทำให้ล่วงละเมิดความผิดทางกายและวาจา จะเห็นว่าคดีอาชญาในปัจจุบันล้วนเกิดจากความขาดเมตตาของมนุษย์ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ผู้ที่ต้องการเจริญเมตตาภาวนานั้น พึงต้องความปรารถนาดี หวังดีต่อสัตว์แล้ว
บริการ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516 : 202) ดังนี้

สัพเพ สัตตา	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
อะเวรา โหนตุ	จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
อัปยาปัชชา โหนตุ	จงเป็นสุขเป็นสุขเถิดอย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
อะนีฆา โหนตุ	จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย
สุชีอัตตานัง परिหะรันตุ	จงมีความสุขกายสุขใจรักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

ถ้าท่านสาธุชนรู้สึกว่ามีเมตตาจิตยังไม่เกิดมีในสรรพสัตว์ ก็พึงแผ่เมตตาให้ตนก่อน เพื่อสร้างความรู้สึกรักที่เป็นมิตรในจิตของเรา อีกนัยหนึ่ง พึงแผ่เมตตาโดยบริการเป็นภาษาบาลีพร้อมทั้งคำแปล ดังนี้

อะหัง อะเวโร โหมิ	ขอให้ข้าพเจ้าเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
อัปยาปัชโช โหมิ	จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
อะนีฆो โหมิ	จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย
สุชี อัตตานัง परिหะรา	จงมีความสุขกายสุขใจรักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

อีกทั้งในความเป็นจริงขณะที่เราเคลื่อนไหวร่างกายด้วยการเดิน หรือเหยียดแขน คู้แขน เป็นต้น เราจะเจริญเมตตาได้ยากกว่าขณะนั่งที่ร่างกายไม่เคลื่อนไหว ดังนั้นเมื่อนักปฏิบัติเดินจงกรมแบบ วิปัสสนาจนรู้สึกว้าเหวเป็นปยุ่นๆ สภาวะเคลื่อนไหวต่อเนื่องเหมือนสายน้ำ ก็ควรนำสมาธิจากการเดินจงกรมมาประยุกต์ใช้ในการนั่งเจริญเมตตาสมาธิตั้งกล่าว จะช่วยอุปถัมภ์สมาธิในเมตตาภาวนา สมจริงดังพระพุทธวจนะในจัมมสูตร (พระคัมภีร์สาราถวาส, 2547 : 27) ว่า

จกมาธิตโต สมาธิ จิรชิตโต โหติ
“สมาธิที่ได้รับจากการเดินจงกรม ดำรงอยู่นาน”

โดยปกติการเดินจงกรมจะก่อให้เกิดมานไม่ได้ เนื่องจากมานเกิดขึ้นในสภาพที่ร่างกายสงบนิ่งไม่ไหวติง และการเดินจงกรมก็เป็นวชิราวุธธรรมฐาน ดังนั้นข้อความในอรรถกถาข้างต้น จึงหมายถึง การใช้วิปัสสนาให้เป็นบาทของสมณะนั่นเอง ใน อังคุตตรนิกาย (อง.ปถจก. 22/29/24) กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาให้เป็นบาทของสมณะว่าอีกนัยหนึ่ง ภิกษุยอมเจริญสมณะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะ มีวิปัสสนาเป็นเบื้องหน้า มรรคยอมเกิด เธอย่อมเสพ ย่อมเจริญ ย่อมกระทำมรรคนั้นให้มาก เมื่อเธอเสพอยู่ เจริญอยู่ กระทำมรรคนั้นให้มากอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นสุด

3.2.2. ลักษณะของกรุณา

พระภิกษุจารย์ได้แสดงความหมายของกรุณาไว้ว่า กรุณา คือ สภาวะที่ทำให้ใจของสัตว์บุรุษให้หวั่นไหวใน เมื่อผู้อื่นมีทุกข์ “ปรทุกเข สติ สาธุนัง หทัยกัมปนัง กริตติ กรุณา” หมายความว่า กรุณาเป็นสภาวะที่ทำให้สัตว์บุรุษเกิดจิตหวั่นไหว คือ เกิดความสงสารไม่อาจนิ่งนอนใจ โดยอยากจะอนุเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นทุกข์ เมื่อเราได้พบเห็นคนอ่อนแอถูกเบียดเบียนอยู่ หรือพบเห็นสัตว์เดียรัจฉาน

เบียดเบียนกัน หรือว่าพบเห็นคนเบียดเบียนสัตว์เดียรัจฉานที่ไร้กำลังต่อสู้ เรามักเกิดความสงสารที่ ต้องการจะช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ ความรู้สึกเช่นนี้ เรียกว่า กรุณา

กรุณา นั้นเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ไพศาลในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรง ประกอบด้วยความกรุณาอันใหญ่หลวง เมื่อเสวยพระชาติเป็น สุเมธดาบส แม้พระองค์มีบารมีเต็ม เปี่ยมที่อาจบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในภพนั้นได้ แต่ก็ยังไม่ปรารถนาจะบรรลุนิพพาน (อง. จตุกก. 21/170/179) ทรงดำริว่า

กิ เม เอเกนธ ตินณน ปุริเสน ถามทสสินา สัพพัญญุตัง ปาปุนิตวา สันตาราเสสัง สเทวก.

“ประโยชน์อะไรด้วยการข้ามพ้นคนเดียว ด้วยกำลังและทสสนะของบุรุษ เราจักบรรลุนิพพาน สัพพัญญุตญาณช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นได้ด้วย”

กรุณานี้เป็นธรรมสำคัญมาก ถ้ามวลมนุษย์ขาดความกรุณาสงสารกัน สังคมมนุษย์ก็จะ ปราศจากความสุข มนุษย์จะขาดคุณธรรมมีแต่ความเห็นแก่ตัว ส่วนสังคมที่รู้จักสงสารกัน โอบอ้อม อารี ช่วยเหลือกันและกัน ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข บุคคลที่รู้จักสงสารช่วยเหลือผู้อื่นในยามยากนั้น ย่อมจะ ได้รับผลทันตาในปัจจุบัน คือไม่ว่าเขาจะไปไหน หรืออยู่ที่ไหน เมื่อต้องการความช่วยเหลือก็มักจะมี บุคคลใดบุคคลหนึ่งมาช่วยเหลือให้พ้นจากอุปสรรคขัดข้องนั้นๆ

การเจริญกรุณานั้นเหมือนกับการเจริญเมตตา (พระคัมภีร์สาราถวิงศ์, 2547 : 31) คือ การ เจริญทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทางกายย่อมเป็นการอนุเคราะห์บุคคลอื่นด้วยวัตถุสิ่งของ หรือ ขวนขวายจัดแจง ทางวาจาย่อมเป็นการแนะนำปลอบโยน และทางใจย่อมเป็นความสงสารเห็นใจผู้ที่ ต้องการจะเจริญกรุณาเพื่อบรรลุนิพพาน พึงมีจิตสงสารต่อสรรพสัตว์ แล้วบริกรรมว่า สัพเพ สัตตา ทุกขา มุจจันตุ หมายถึง สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงพ้นจากทุกข์เถิด อีกนัยหนึ่งพึงแผ่จิตสงสารไปยังบุคคลใด บุคคลหนึ่งผู้ประสบทุกข์แล้วบริกรรมเช่นนั้น

3.2.3 ลักษณะของมูทิตา

มูทิตา เป็นองค์ธรรมที่มีปรากฏอยู่ในพรหมวิหารธรรม หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมี สุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติ สุข พลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี มีสุข มีความเจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อเห็นเขาทำความดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน และ ให้ความชื่นชมอย่างจริงใจ

การเจริญมูทิตานั้น เหมือนการเจริญเมตตาและกรุณา คือ เจริญทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ ทางกายย่อมเป็นการอนุเคราะห์ ให้การช่วยเหลือผู้อื่นที่ ประสบความสำเร็จให้ได้รับ ความสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไป ทางวาจาย่อมเป็นการอนุเคราะห์ให้การแนะนำบุคคลนั้นในหนทางที่ดียิ่งขึ้น และทางใจย่อมเป็นความพลอยยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่นด้วยความจริงใจ

3.2.4 ลักษณะของอุเบกขา

บางครั้งเราได้ทราบว่ามีบุตรธิดาหรือมิตรสหาย ได้ก่อคดีอาชญาบ้าง ประสบอุบัติเหตุบ้าง เบื้องแรกเราพึงมีความกรุณาสงสาร แล้วขวนขวายช่วยเหลือในทางที่ถูกต้อง ต่อเมื่อทราบทั้งหมด หนทางช่วยเหลือแล้ว ก็จำต้องวางเฉย ถือเสียว่าเขาได้รับผลกรรมที่ตนก่อขึ้น บางคนที่ว่าอุเบกขา ไม่ได้ ก็ย่อมจะได้รับความทุกข์ใจ อุเบกขาก็หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ใน ธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรง เทียงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้ผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่จะต้องทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรที่จะรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตนที่ได้กระทำ หรือรับผลแห่งกรรมนั้น

อุเบกขาในพรหมวิหารธรรมจะต่างกับอุเบกขาในโพชฌงค์ (ที.อ. 2/401) กล่าวคือ อุเบกขาในพรหมวิหารเป็นความวางเฉย ทำใจเป็นกลางในขณะที่ไม่อาจจะ เจริญเมตตา กรุณา และ มุทิตา ส่วนอุเบกขาในโพชฌงค์ คือ ความวางเฉยในสภาพธรรมที่กำลังเกิดขึ้น

จึงกล่าวได้ว่าอุเบกขา มีลักษณะเป็นไปโดยอาการวางเฉยในเหล่าสัตว์ กล่าวคือมีใจเป็นกลางๆ เหมือนอย่างได้เห็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นที่พอใจก็มีใจ ไม่พอใจก็มีใจ แล้วจึงวางเฉยอยู่กะนั้น เมื่อเราไม่อาจช่วยเหลือผู้อื่นได้ก็พึงวางใจเป็นกลาง จึงต้องเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ เพราะเหล่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน แต่เบื้องต้นแรกก็มีความกรุณาสงสาร แล้วชวนช่วยช่วยเหลือในทางที่ถูกต้อง ต่อเมื่อทราบว่ามีหนทางช่วยเหลือแล้วก็จำต้องวางเฉย ถือเสียว่าเขาได้รับผลกรรมที่ตนก่อขึ้น บางคนที่วางอุเบกขาไม่ได้ก็ย่อมจะได้รับความทุกข์ใจ

สรุปได้ว่า ลักษณะของหลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วยลักษณะของความเมตตา ลักษณะของความกรุณา ลักษณะของมุทิตา และลักษณะของอุเบกขา ซึ่งลักษณะดังกล่าวจำนำไปสู่สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป เพราะเป็นลักษณะของคุณธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา

3.3. การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

หลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมในการปกครอง ทำให้การปกครองเป็นไปด้วยดี มีความรักความผูกพันระหว่างผู้นำหรือผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง หลักพรหมวิหารธรรมยังเกื้อกูลต่อการพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะเป็นการแสดงถึงการพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์จากความเชื่อในอำนาจ ในศักยภาพของเทพผู้ยิ่งใหญ่ มาเชื่อในอำนาจในศักยภาพของมนุษย์ว่า มนุษย์มีอำนาจ มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐ อันเป็นคุณธรรมที่แสดงถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ ดังนั้นหากผู้นำชุมชนมีการนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ชุมชนก็จะเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านจิตใจ และด้านการพัฒนา ด้วยเหตุที่หลักพรหมวิหารธรรม (ที.ม. (ไทย) 11/176/196) เป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม คือ

1) เมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคน ประสบประโยชน์และความสุข

2) กรุณา (ความสงสาร) คือ ยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของคน และสัตว์ทั้งปวง

3) มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จอกงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

4) อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

สำหรับการพัฒนาชุมชนนั้น สนธยา พลศรี (2547 : 54-56) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ ตามที่ได้สรุปคือ การพัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้

1) การพัฒนาคนให้มีความสุข คือการพัฒนาคนในชุมชนให้เป็นคนที่มีคุณธรรม ด้วยการนำหลักพรหมวิหารธรรมมาใช้กับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชน คนในชุมชนก็จะเป็นคนที่มีคุณภาพและมีความสุข เพราะในการพัฒนาชุมชนนั้นต้องยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากคนในชุมชนเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอด หรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีความดี เพื่อจะได้มีความสุข

1.1 การพัฒนาคนให้มีความดี คือทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูดและการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การปลูกฝังด้านศีลธรรมให้แก่คนในชุมชนตั้งแต่เด็ก สนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

1.2 การพัฒนาคนให้มีความสุข คือการทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม สงบ ผ่องใส มีเมตตา กรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณ และเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี เป็นต้น การสร้างเสริมคนให้มีความดีจริยธรรมตามแนวทางศาสนาโดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับคนในชุมชนเพื่อการพัฒนา นอกจากจะทำให้คนมีคุณภาพและประสิทธิภาพ มีความพร้อมในการพัฒนา ยังเป็นการสร้างคนให้มีความสุข นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพัฒนาต่อไปด้วย

2) การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง การพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้และมีความสุข คือการทำให้คนในชุมชนมี จิตสำนึกร่วมกันในการกระทำบางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งก่อคือการนำหลักเมตตาธรรมหรือหลักพรหมวิหารธรรมมาใช้ อันจะก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ ก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น

จึงสรุปได้ว่า การจะพัฒนาหากคนในชุมชนมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน ด้วยหลักธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการใช้หลักพรหมวิหารธรรมแล้วย่อมก่อให้เกิดการพัฒนา ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดพลังอย่างมหาศาลเป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุขร่วมกัน เพื่อการพัฒนาชุมชน ของตนต่อไป

3.4. หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในการปกครอง

หลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลชีวิตและสังคม ชีวิตที่ดีมีความสุขและสังคมสงบสุขมีสามัคคีธรรม คือ ชีวิตที่มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ต่อคนอื่นและสรรพสัตว์ ขณะเดียวกันชีวิตก็ต้องสัมพันธ์กับสังคมนั้น ทั้งนี้เพราะมนุษย์คือสัตว์สังคม ต้องอยู่อาศัยร่วมกันกับคนอื่น ต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งกับผู้อื่นและธรรมชาติ มีทั้งผู้ที่ปกครองและผู้ที่ถูกปกครอง พรหมวิหารเป็นหลักในการปกครอง ทำให้การปกครองเป็นไปด้วยดี มีความรักและความผูกพันระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง พรหมวิหารยังเกื้อกูลต่อการพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะพรหมวิหารธรรมของผู้นำในการปกครองเป็นการแสดงถึงการพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ จากความเชื่อในอำนาจ ในศักยภาพของเทพผู้ยิ่งใหญ่ มาเชื่อในอำนาจของศักยภาพมนุษย์ ว่ามนุษย์มีอำนาจ มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐ อันเป็นคุณธรรมที่แสดงถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ และเมื่อ

ผู้นำได้นำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการปกครองและพัฒนาตน ย่อมจะส่งผลให้ชุมชนมีความสุขที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน

3.4.1 หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในด้านเมตตา

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้พุทธบริษัทให้หมั่นเจริญเมตตาทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งเมตตาเหล่านี้มีคำอธิบายได้ในการพัฒนาชุมชนด้วยเมตตาว่า เมตตาเป็นอาการประพฤติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ โดยเป็นคุณธรรมที่กำจัดความอาฆาต ที่ปรากฏในใจของสัตว์ทั้งหลายให้สงบ มิให้เป็นข้าศึกที่ทำร้ายจิตใจของตนเองและผู้อื่น มี 3 ทาง ดังนี้

เมตตาทางกาย คือ การช่วยเหลือผู้อื่นทางกาย เมื่อเห็นว่าบุคคลอื่นจำเป็นจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากเรา แม้เขาจะไม่เอ่ยปากขอร้อง เราก็พยายามช่วยเหลือทางกาย ซึ่งอาจจะเป็นการชวนชวยทางร่างกาย โดยยอมเสียสละเวลาส่วนตัวของตน หรือบริจาคทรัพย์เพื่อช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้น เมตตาเช่นนี้จัดว่าเป็นเมตตาทางกาย

เมตตาทางวาจา คือ การพูดคำไพเราะอ่อนหวาน สละสลวย สุภาพน่าฟัง ให้กำลังใจ ทำให้บุคคลอื่นเมื่อได้ยินแล้วจะรำลึกนึกถึงคำนั้นตลอดกาลอันยาวนาน การพูดคำไพเราะอ่อนหวานเช่นนี้ เมตตาเช่นนี้จัดว่าเป็นเมตตาทางวาจา

เมตตาทางใจ คือ การแผ่ความปรารถนาดีของตนไปยังบุคคลอื่น การแผ่เมตตาเช่นนี้มีจุดประสงค์เพื่อเสริมสร้างบุญบารมีของตน หรือเป็นการแผ่เมตตาเพื่อเจริญกุศลอันเป็นเหตุให้เกิดในพรหมโลก เมตตาเช่นนี้จัดว่าเป็นเมตตาทางใจ

ข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ ปรากฏในจุฬโคตสังคสูตร (ม.ม. 12/326/290) ว่า

เมตตัง กายกัมมัง ปัจจุปฏิฐิตัง โหติ อาวิ เจว รโห จ.

เมตตัง วจิกัมมัง ปัจจุปฏิฐิตัง โหติ อาวิ เจว รโห จ.

เมตตัง มโนกัมมัง ปัจจุปฏิฐิตัง โหติ อาวิ เจว รโห จ.

“พึงตั้งกายกรรมที่มีเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง พึงตั้งวจีกรรมที่มีเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง พึงตั้งมโนกรรมที่มีเมตตา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง”

เมื่อท่านสาธุชนได้เจริญเมตตาทางกาย วาจา ใจ ก็ย่อมจะทำให้ท่านทั้งหลายมีความสุขอยู่ในปัจจุบันขณะ บุคคลที่พบเห็นผู้อื่นแล้วยิ้มแย้มแจ่มใส ย่อมจะมีความสุขใจในขณะที่ยิ้มให้บุคคลอื่น แม้บุคคลอื่นก็มีความสุขใจจึงยิ้มตอบรับมา การยิ้มให้บุคคลอื่นทำให้เราและคนรอบข้างมีความสุขเวลาที่เราช่วยเหลือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือนั้นก็จะมีสุข และตัวเราก็รู้สึกสบายใจด้วยเช่นกัน

ผู้มีเมตตาทางกาย วาจา ใจ จะมีความสุขเสมอ เพราะเขาไม่มีศัตรู ไม่มีความชุนชองหมองใจ เมื่อเขามีความสุขใจด้วยอำนาจของเมตตา คนรอบข้างที่อยู่ใกล้ชิดกับเขาก็พลอยมีความสุขใจไปด้วย ผู้มีเมตตาย่อมจะไม่กล่าวคำเสียดสีให้ร้ายคนอื่น ไม่ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เบียดเบียนผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนั้นความบาดหมางกันในสังคมก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะต่างก็มีเมตตา มีเมตริจิตต่อกันและกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา คิดว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น ซึ่งหากประชาชนเอาใจเขามาใส่ใจเราเช่นการพัฒนาชุมชนด้วยเมตตา นี้ สังคมหรือชุมชนนั้นก็จะมีแต่ความสุขสงบสุขและเกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

3.4.2 หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในด้านกรุณา

กรุณา เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยอาการที่จะช่วยบรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งกรุณาเหล่านี้มีคำอธิบายได้ในการพัฒนาชุมชนด้วยกรุณาว่า กรุณาทำให้เป็นผู้ไม่นิ่งดูตายต่อความทุกข์ของผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่ระงับซึ่งการเบียดเบียนกันเป็นสมบัติ กรุณานั้นเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงประกอบด้วยความกรุณาอันใหญ่หลวง เมื่อเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส แม้พระองค์มีบารมีเต็มเปี่ยมที่อาจบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในภพนั้นได้ แต่ก็ยังไม่ปรารถนาจะบรรลุธรรม (อง. จตุกก. 21/170/179) ทรงดำริว่า “ประโยชน์อะไรด้วยการข้ามพ้นคนเดียว ด้วยกำลัง และทัสสนะของบุรุษ เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นได้ด้วย”

กรุณานี้เป็นธรรมสำคัญมาก ถ้ามวลมนุษยชาติความกรุณาสงสารกัน สังคมมนุษย์ก็จะปราศจากความทุกข์ มนุษย์จะขาดคุณธรรม มีแต่ความเห็นแก่ตัว ส่วนสังคมที่รู้จักสงสารกัน โอบอ้อมอารีช่วยเหลือกันและกัน ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะมีบุคคลที่รู้จักสงสารช่วยเหลือผู้อื่นในยามยากนั้น เหมือนกับการเจริญเมตตา คือ เจริญทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทางกายเป็นการที่ผู้นำชุมชนอนุเคราะห์ประชาชนในชุมชนและบุคคลอื่น ด้วยวัตถุสิ่งของหรือชวนช่วยจัดแจง ทางวาจาก็เป็นการที่ผู้นำชุมชนแนะนำปลอบโยน และทางใจก็เป็นการที่ผู้นำชุมชนความสงสารเห็นใจประชาชนในชุมชนและบุคคลอื่นที่ต้องการจะได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งหากประชาชนเอาใจเขา มาใส่ใจเราเช่นการพัฒนาชุมชนด้วยกรุณานี้ สังคมหรือชุมชนนั้นก็จะมีแต่ความสงบสุขและเกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

3.4.3 หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในด้านมุทิตา

สภาพสังคมในปัจจุบันทุกวันนี้วุ่นวายกันมาก เป็นเพราะแย่งอำนาจลาภยศกัน ความวุ่นวายนี้มักเกิดมาจากความริษยา ขาดมุทิตา ความริษยานั้นส่งผลให้เห็นท้าวร้ายกัน จนกระทั่งก่อคดีอาชญาทำร้ายกัน สังคมใดมีมุทิตาชื่นชมคนที่ดีกว่าตน สังคมนั้นย่อมจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่คิดเบียดเบียนกัน เพราะมุทิตาเป็นคุณสมบัติที่ประกอบด้วยความยินดี ปราศจากความริษยาเป็นกิจ เป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นการกำจัดความมีใจคับแคบไม่ยึดติดต่อกัน

มุทิตาเป็นธรรมที่พึงเจริญในเมื่อเราเห็นคนอื่นดีกว่าตน ต่างจากกรุณาที่เจริญเมื่อเห็นคนอื่นมีทุกข์ต่ำกว่า แต่ในเชิงปฏิบัติจริงๆ มุทิตานี้ทำได้ยากกว่ากรุณา บางคนมีเมตตา ปรารถนาดี มีความกรุณาสงสาร แต่เจริญมุทิตาไม่ได้ เพราะเราทุกคนมีอนุสัยกิเลส คือความริษยา นอนเนื่องอยู่ในกระแสจิต น้อยคนนักที่จะกำจัดความริษยานั้นได้ จะต้องหมั่นฝึกฝนจึงจะบรรเทาให้น้อยลงได้ ในการฝึกฝนนั้นต้องประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ คือ ความเข้าใจด้วยเหตุผลว่า ความริษยาไม่ก่อให้เกิดคุณใดๆ ผู้มีความริษยาจะได้รับผลคือ ขาดบิรवार ไม่มีคนติดสอยห้อยตาม แต่ผู้ที่เจริญมุทิตาโดยกำจัดความริษยาได้ ย่อมจะได้รับอานิสงส์ คือมีบิรवार มีมิตรสหายห้อมล้อม ความริษยานั้นเป็นธรรมก่อให้เกิดโทษในปัจจุบันและภพต่อไป ไม่ว่าจะเกิดกับผู้ใดก็ทำให้ผู้นั้นตกต่ำตลอดไป

มุทิตานี้เป็นธรรมที่สำคัญมาก เป็นธรรมที่พึงเจริญในเมื่อเราเห็นคนอื่นดีกว่าเรา เพราะถ้ามนุษย์ขาดมุทิตา สังคมมนุษย์ก็จะปราศจากความสุข มุทิตานี้เป็นความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ และพลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี มีสุข มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป มนุษย์หากขาดคุณธรรม มีแต่ความเห็นแก่ตัว ส่วนสังคมที่รู้จักยินดีซึ่งกันและกัน ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะมีบุคคลที่รู้จักยินดีช่วยเหลือผู้อื่นในยามที่ได้ดีนั้น เหมือนกับการเจริญเมตตา คือ เจริญ

ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทางกายเป็นการที่ผู้นำชุมชนสนับสนุนประชาชนในชุมชนและบุคคลอื่น ด้วยวัตถุสิ่งของรางวัล หรืองานเลี้ยงฉลอง ทางวาจาก็เป็นการที่ผู้นำชุมชนประกาศเกียรติคุณ แนะนำให้ผู้อื่นได้รับรู้ถึงความดีงาม และทางใจก็เป็นการที่ผู้นำชุมชนมีความชื่นชมเห็นความสำคัญทางกำลังใจของประชาชนในชุมชนและบุคคลอื่นที่ต้องการจะได้รับความชื่นชมยินดีเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งหากประชาชนเอาใจเข้ามาใส่ใจเราเช่นการพัฒนาชุมชนด้วยมิตานี้ สังคมหรือชุมชนนั้นก็จะมีแต่ความสงบสุขและเกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

3.4.4 หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำในด้านอุเบกขา

อุเบกขา เป็นธรรมที่มีอาการเป็นกลางๆ โดยพิจารณาถึงภาวะที่เสมอกันด้วย พิจารณาถึงภาวะของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมของตนเป็นบรรทัดฐาน เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วย ความไม่เสียใจและไม่ดีใจเป็นสมบัติ

ลักษณะของอุเบกขากล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516 : 216) ว่าอุเบกขา มีลักษณะเป็นไปโดยอาการวางเฉยในเหล่าสัตว์ กล่าวคือมีใจเป็นกลางๆ เหมือนอย่างได้เห็นบุคคลหนึ่งซึ่งเป็นที่พอใจก็มีใจ ไม่พอใจก็มีใจ แล้วพึงวางเฉยอยู่ขณะนั้น เมื่อเราไม่อาจช่วยเหลือผู้อื่นได้ก็พึงวางใจเป็นกลาง ยอมรับความจริงว่าเป็นกรรมเก่าของเขา ไม่มีใครบังคับบุคคลเหล่านั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน เพราะเหล่าสัตว์มีกรรมเป็นสมบัติของตน จึงต้องเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้

ในบางครั้งเราได้ทราบว่าบุตรธิดาหรือมิตรสหายได้ก่อคดีอาชญาบ้าง ประสบอุบัติเหตุบ้าง เบื้องแรกพึงมีความกรุณาสงสาร แล้วชวนช่วยช่วยเหลือในทางที่ถูกที่ควร ต่อเมื่อทราบว่าหมดวิธีหรือหนทางช่วยเหลือแล้ว ก็จำต้องวางเฉย ถือเสียว่าเขาได้รับผลกรรมที่ตนก่อขึ้น ซึ่งบางคนที่วางอุเบกขาไม่ได้ก็ย่อมจะได้รับความทุกข์ใจ ดังมีสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวว่า “ปัญญาคุ้มครองชีพ” หมายความว่าปัญญาเป็นเครื่องอุปถัมภ์รักษาให้ชีวิตยืนนาน คนที่รู้จักรับประทานอาหารที่เหมาะสม อยู่ในสถานที่เหมาะสม มีการพักผ่อนที่เพียงพอ ไม่เครียดกับการทำงาน และหลีกเลี่ยงจากสิ่งเสพติด ย่อมจะมีอายุยืนกว่าคนทั่วไป เพราะบุคคลปัญญาย่อมทำให้พิจารณาถึงเหตุและผลของการกระทำ และวางเฉยต่อผลกรรมของบุคคลทั้งปวง

การเจริญอุเบกขานั้นถือเป็นการดี เพราะไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้ใคร ดังนั้นผู้ใคร่ในการปฏิบัติธรรมควรเจริญอุเบกขาอยู่ทุกขณะอิริยาบถอยู่เสมอ ตั้งแต่ตื่นนอนแล้วล้างหน้า แปรงฟัน และในเวลาอื่นที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในขณะที่การเดินทาง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสั่งสมอุเบกขาภาวนาบารมีในจิตของตนนั่นเอง ซึ่งมนุษย์หากขาดอุเบกขาคุณธรรมแล้ว จะมีแต่ความเห็นต่างกัน ส่วนสังคมที่รู้จักวางเฉยจะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะรู้ว่าต่างมีกรรมเป็นของตน และยินดีช่วยเหลือกันตามสมควร เหมือนการเจริญอุเบกขา คือ เจริญทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทางกายเป็นการที่ผู้นำชุมชนไม่สนับสนุนประชาชนในชุมชนด้วยวัตถุสิ่งของรางวัลที่เป็นอบายมุข ทางวาจาเป็นการที่ผู้นำชุมชนประกาศเกียรติคุณความดีงามแต่เพียงพอดี และทางใจเป็นการที่ผู้นำชุมชนมีความชื่นชมเห็นถึงความสำคัญ แต่ไม่ยินดียินร้ายจนเกิดอคติขึ้นได้ อีกทั้งสร้างกำลังใจให้ประชาชนในชุมชนและบุคคลรอบข้างได้รับความชื่นชมยินดีเพื่อพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งหากประชาชนนำอุเบกขามาใส่ใจในการพัฒนาชุมชนด้วยอุเบกขานี้ สังคมหรือชุมชนนั้นก็จะมีแต่ความสงบสุขและเกิดความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

3.5. สรุป

กล่าวได้ว่า หลักพรหมวิหารเป็นหลักธรรมที่ผู้นำใช้ปกครองคนในชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน เนื่องจาก หลักพรหมวิหารธรรม คือ เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจประเสริฐทุกคน เป็นธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้นำชุมชน เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา และเป็นกัมมัฏฐาน ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ เป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในสังคมไทยเป็นอย่างมาก กล่าวคือ หลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญที่ผู้นำชุมชนในสังคมไทยใช้เป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน ทำให้บุคคลในชุมชนได้กระทำหน้าที่ต่อกันอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ถูกต้องตามหลักจริยธรรมและกฎหมายบ้านเมือง

หลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึงหลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมของคนที่มีคุณแก่สังคม เป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาคนและสังคม และเป็นหมวดธรรมที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ และเผยแผ่ในระหว่างการทำเพ็ญบารมีหลายยุคสมัย การเจริญพรหมวิหารธรรมจึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ต่อมาช่วงหลังพุทธกาลหลักพรหมวิหารยังคงเป็นหมวดธรรมที่ได้รับ ความสนใจจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการนำพรหมวิหารธรรม มาเผยแผ่ และอธิบายขยายความองค์ธรรมทั้ง 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไว้ใน คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ของพระอรหันตสาวก และนักวิชาการร่วมสมัยไว้มากมายหลาย ท่าน ดังเช่น ในประมาณปีพุทธศักราช 400 มิลินทปัญหา ได้นำอานิสงส์ของเมตตาภาวนามาอธิบาย ขยายความไว้ในเมตตานิสสังปัญหา (มุลินนิหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547) ต่อมา ในคัมภีร์วิมุตติมรรค (พระอุทิศสระ, 2548) นำองค์ธรรมในพรหมวิหารคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มาอธิบายขยายความให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้นในหลายประเด็น เช่น การนำภาวะจิตขณะมี องค์ธรรมแต่ละข้อของพรหมวิหารมาอธิบาย เปรียบเทียบกับความรู้สึกของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรคน เดียวของตนในสถานการณ์ต่างๆ และในปีพุทธศักราช 946 คัมภีร์วิสุทธิมรรค นำพรหมวิหารธรรมมา แสดงไว้ในฐานะเป็นกัมมัฏฐานหมวดหนึ่งในปริจเฉทที่ 9 พรหมวิหารนิเทศ สำหรับยุคปัจจุบันมีการ นำพรหมวิหารธรรมมาเผยแผ่ และอธิบายขยายความในฐานะหมวดธรรมหนึ่งเพื่อการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม นั้นเพราะเมตตาเป็นคุณธรรมที่ผู้มีเมตตาทางกาย วาจา ใจ จะมีความสุขเสมอ เพราะเขาไม่มีศัตรู ไม่มีความขุ่นข้องหมองใจ เมื่อเขามีความสุขใจด้วยอำนาจของเมตตา คนรอบข้างที่อยู่ใกล้ชิดกับเขาก็พลอยมีความสุขใจไปด้วย กรุณาเป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยอาการที่จะช่วย บรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งกรุณาเหล่านี้มีคำอธิบายได้ในการพัฒนาชุมชนด้วยกรุณาว่า กรุณาทำให้เป็นผู้ไม่รังเกียจต่อความทุกข์ของผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่ระงับซึ่งการเบียดเบียนกันเป็นสมบัติ มุทิตา เป็นคุณธรรมที่พึงเจริญเมื่อเราเห็นคนอื่นดีกว่าเรา เพราะถ้ามนุษย์ขาดมุทิตาแล้ว สังคมมนุษย์จะ ปราศจากความสุข มุทิตานี้จึงเป็นความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดี มีความสุข มีจิตใจผ่องใสด้วยอาการเข้มแข็ง เบิกบานอยู่เสมอ และพลอยยินดีเมื่อเขาได้ดี ส่วนอุเบกขาเป็นคุณธรรมที่มีอาการเป็นกลาง โดย พิจารณาถึงภาวะที่เสมอกัน พิจารณาถึงภาวะของสัตว์ทั้งหลายที่มีกรรมของตนเองเป็นบรรทัดฐาน เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยความไม่เสียใจและไม่ดีใจเป็นธรรมสมบัติในตน ดังนั้นในปัจจุบันจึงมี พุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมาก และผู้นำชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้นำไปประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวัน และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ตามความเหมาะสม

บทที่ 4

ให้วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

การวิจัยศึกษาคั้งนี้จะชี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลาที่ส่งผลให้เกิดการสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับชุมชน ตามวิธีการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ 3 วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานตามกระบวนการชุมชน แล้ว นำมาบูรณาการและวิเคราะห์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักพรหมวิหารธรรม ตามกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อเรียนรู้การทำงานของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการ และ ได้รับทราบ ปัญหาภายในชุมชน พร้อมทั้งการหาวิธีการแก้ไขปัญหา อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนต่อไป โดยผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่เป็นประเด็นการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

- 4.1 วิเคราะห์การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม
- 4.2 วิเคราะห์การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม
- 4.3 วิเคราะห์การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักพรหมวิหารธรรม
- 4.4 สรุป

4.1. วิเคราะห์การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

การบริหารชุมชนนั้น เป็นการจัดตั้งมาเพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่ของภาครัฐ และเป็นการให้ คนในชุมชนเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วม เพื่อสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนอย่าง แท้จริง ซึ่งมีอำนาจอิสระพร้อมกับความรับผิดชอบที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้ต้องอยู่ภายใต้ ขอบเขตที่ภาครัฐกำหนด โดยผู้นำชุมชนสามารถบริหารงานการพัฒนาชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาโดยใช้ แนวคิด ทฤษฎี และวิธีการตามกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยต้องยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ามาบริหารจัดการภายในชุมชน ด้วยวิธีการให้การศึกษา (Community Education) แก่คนภายใน ชุมชน ซึ่งการให้การศึกษาแก่ชุมชน คือ การให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนา ตามที่พระพรหมคุณา ภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2545) ท่านได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่าง ก็จะต้องยึดเอา การพัฒนาคนคือ การให้การศึกษาแก่ชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งตรงกับการให้สัมภาษณ์ ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ให้ความเห็นในการสัมภาษณ์ว่าการให้การศึกษาแก่คนให้ชุมชนเป็น เรื่องที่สำคัญที่สุด และเห็นด้วยว่าผู้นำชุมชนควรนำหลักพรหมวิหารธรรมมาประยุกต์ใช้กับ วิธีให้ การศึกษาแก่ชุมชน โดยที่ผู้เข้ารับการศึกษาคือเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญที่สุดแก่การให้การศึกษา กล่าวคือ

สำหรับคนในชุมชนโดยทั่วไปผู้นำชุมชนอาจให้การศึกษาเป็นกลุ่ม เป็นการให้การศึกษาที่ คนในชุมชนมีความสนใจร่วมกัน หรือคล้ายคลึงกัน เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน หรือใช้ชีวิตร่วมกันตาม วัตถุประสงค์ ด้วยวิธีการ เช่น การประชุมปฏิบัติการ การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น นอกจากนี้ การให้การศึกษาแก่คนจำนวนมาก เพื่อให้ความรู้ความ เข้าใจที่ถูกต้องไปพร้อมๆ กัน ผู้นำชุมชนอาจดำเนินการโดยใช้สื่อต่างๆ เช่น หอกระจายข่าวของชุมชน

วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมถึงอินเทอร์เน็ต เป็นต้น นอกจากนี้ การให้การศึกษาแก่ชุมชนสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบที่ผู้นำชุมชนสามารถนำไปใช้ได้แก่ การพบปะเยี่ยมเยียนคนในชุมชนโดยตรง เป็นการให้การศึกษาโดยสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นกันเอง ทำให้ผู้นำชุมชนทอดความรู้และคนในชุมชนมีความสนิทสนมกัน ได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ทำให้เรียนรู้ และบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้น, การอภิปรายกลุ่ม เป็นการมาร่วมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจการศึกษาแก่กลุ่มคนชุมชน โดยร่วมกันมาแสดงความคิดเห็น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน และทำงานร่วมกัน ช่วยสร้างจิตสำนึก และความรับผิดชอบการพัฒนาชุมชนร่วมกัน, การสาธิตและการจัดนิทรรศการ เป็นการสาธิตผลงาน สาธิตการดำเนินงานพัฒนาชุมชนหรือการจัดนิทรรศการให้คนในชุมชนมองเห็นสิ่งที่ศึกษา สามารถเชื่อมโยงเปรียบเทียบสิ่งที่จะเรียนกับสิ่งอื่นๆ ได้ เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังมี การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่และแก้ไขข้อบกพร่องในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์การพัฒนาชุมชนตามวิธีการสำคัญด้วยหลักพรหมวิหาร ดังนี้

4.1.1 การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักเมตตา

การให้การศึกษาแก่ชุมชน ก่อนอื่นต้องเสาะแสวงหาข้อมูลต่างๆ ในชุมชนรอบด้าน เช่น ข้อมูลด้าน เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การเมือง การปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกัน ทั้งการสอบถาม การพบปะเยี่ยมเยียน การอภิปรายกลุ่ม การฝึกอบรมและการศึกษาดูงาน ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ผู้นำชุมชนต้องใช้ความเมตตาในการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดี ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชนแล้ว ก็จะเป็นการยากที่จะได้รู้และเข้าใจปัญหา ความต้องการจริงๆ ของคนในชุมชน เพราะเมตตาเป็นการปรารถนาในสมาชิกในชุมชนมีความสุข ผู้นำชุมชนจึงควรส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันด้วยความจริงใจ ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่าผู้นำชุมชนต้องพัฒนาด้านการศึกษา ทั้งส่งเสริมคุณธรรมที่ถูกต้องแก่ชุมชน และผู้นำชุมชนควรมีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกด้วยความเมตตา เพื่อช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 4 ที่ว่า ผู้นำชุมชนควรสนับสนุนให้มีการศึกษา เพื่อมีให้คนในชุมชนประพฤติไปในทางที่ผิด และควรมีกิจกรรมการส่งเสริมพุทธบริษัทให้ได้รับการศึกษา และปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง

4.1.2 การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักกรุณา

ผู้นำชุมชนจะต้องใช้หลักเมตตาธรรม อันหมายถึงการนำหลักกรุณามาใช้ในให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นรายบุคคลด้วย เพราะกรุณาเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมุ่งหวังให้ผู้อื่นมีความสุข เหมือนความรักของมารดาที่มีต่อบุตร ดังเช่นการปรารถนาให้คนในชุมชนได้รับโอกาสเมื่อรู้สึกว่าคุณเองมีความสุข ทุกข์ กล่าวคือการเปิดให้การศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสหรือบุคคลที่ไม่สามารถศึกษาร่วมกับผู้อื่นได้ เนื่องจากเป็นคนพิการ และผิดปกติทางกายหรือจิตใจ ถือได้ว่าเป็นความกรุณาอย่างแท้จริง ผู้นำชุมชนต้องสร้างบุคลิกภาพใหม่ รวมทั้งส่งเสริมการฝึกทักษะให้แก่บุคคลเหล่านั้น โดยผู้นำชุมชนจะเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงการให้ทาน มีวาจาไพเราะ และการเสียสละเวลาของตนเองเพื่อ

ส่วนรวม นั่นคือผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้มีจิตอาสา คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนในชุมชน นอกจากนี้การพบปะเยี่ยมเยียนคนในชุมชนโดยตรง ก็เป็นการให้การศึกษารูปแบบหนึ่ง โดยผู้นำชุมชนต้องสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นกันเอง ทำให้ผู้นำชุมชนทอดความรู้และคนในชุมชนมีความสนิทสนมกัน ได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นทำให้สามารถให้การศึกษาง่าย เรียนรู้ และบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนควรมีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยความกรุณา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 2 ที่ว่าผู้นำชุมชนต้องเอาใจใส่ชุมชนอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาคนในชุมชนด้วยความกรุณา อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และส่งผลให้คนมีความสุข

4.1.3 การให้การศึกษแก่ชุมชนด้วยหลักมูทิตา

การให้การศึกษแก่คนในชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชน มีศักยภาพเพื่อการนำไปพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็งและคนในชุมชนมีความสุข ผู้นำชุมชนจึงควรส่งเสริมและให้โอกาสทางการศึกษาเพื่อให้คนในชุมชนมีความเจริญก้าวหน้า เมื่อสมาชิกเจริญก้าวหน้า ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนก็ควรยินดี และให้รางวัลหรือคำชมเชย ยกย่อง เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำความดีที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยส่วนรวมต่อไป การมีมูทิตาจิตถือเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนทางด้านจิตใจ และด้านคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องพัฒนาชุมชนด้านการศึกษารวมทั้งส่งเสริมคุณธรรมที่ถูกต้องแก่ชุมชน และดูแลสมาชิกด้วยจิตอุเบกขา และยังสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 12 ที่ว่าผู้นำชุมชนควรมีการยกย่องชมเชยคนในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีความสุข

4.1.4 การให้การศึกษแก่ชุมชนด้วยหลักอุเบกขา

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าการให้การศึกษแก่คนในชุมชนนั้นสำคัญที่สุด กล่าวคือ เป็นการให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต).(2545) ท่านได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาคนในความหมายทุกอย่าง ก็จะต้องยึดเอาการพัฒนาคน นั่นคือการให้การศึกษ ซึ่งอุเบกขา เป็นการแสดงออกถึงการวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาจากข้อเท็จจริงเมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆแล้ว ก็พิจารณาด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้องและเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง เมื่อนำมาใช้กับการให้การศึกษาย่อมถูกต้องและเหมาะสม เช่น การพิจารณาให้ทุนการศึกษาแก่คนในชุมชน หรือการให้รางวัลแก่ผู้ที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ผู้นำชุมชนก็ต้องพิจารณาด้วยใจเป็นกลางไม่เห็นแก่ลูกหลานเธอ หรืออาจใช้ปัญญาในการเฉลี่ยให้ได้รับทุนการศึกษาโดยเท่าเทียมกันทุกคน เพราะเห็นว่าทุกคนคือสมาชิกในชุมชน และเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องพัฒนาชุมชนในด้านการศึกษาและมีจิตอาสาให้การดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยหลักอุเบกขาเพื่อช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 8 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องไม่มีอคติในการปฏิบัติงานและส่งเสริมสมาชิกในชุมชนให้เป็นผู้มีอุเบกขาธรรม

จึงกล่าวได้ว่า การให้การศึกษแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ต้องเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับบุคคล กลุ่มเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษ ด้วยจึงจะประสบความสำเร็จ นักพัฒนาชุมชนต้องรู้จักเลือกวิธีการให้การศึกษแก่ชุมชนให้มีความ

เหมาะสมกับ กลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่จะให้การศึกษา ผู้วิจัยยังพบอีกว่า การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน วิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและ สภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรงและความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ผู้นำชุมชนต้องใช้ความเมตตาและความกรุณา ในการสร้างแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษาและบางเรื่องต้องมีการฝึกฝน ปฏิบัติให้เกิดทักษะ ซึ่งต้องใช้เวลา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนผู้ให้การศึกษา เช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข ตลอดจนนักวิชาการในแขนงต่างๆที่ชุมชนต้องการ ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดวิชาความรู้เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการรับรู้และความเข้าใจอย่างแท้จริง

4.2. วิเคราะห์การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

ก่อนอื่นต้องทราบว่า การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) เป็นกระบวนการสำคัญที่จะต้องปฏิบัติตัวให้ถูกต้องต่อชีวิตตนเอง ต่อสังคม และสภาพแวดล้อม การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่กระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม รวมถึงพลังหรือศักยภาพของชุมชน และนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยการรับทราบถึงข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ของชุมชน และนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดระเบียบชุมชน ด้วยการศึกษาวเคราะห์ชุมชน เป็นการสำรวจชุมชนเพื่อให้ทราบ จำนวนคนในชุมชน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพ จำนวนครัวเรือน การย้ายถิ่นที่อยู่ เป็นต้น จึงทำการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการทำความเข้าใจ ร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนเป็นที่คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือ และให้ความร่วมมือกับคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและความต้องการ โดยจัดลำดับปัญหาและความต้องการ ซึ่งต้องทำการแก้ไขปัญหาที่เร่งด่วนต่อชุมชนก่อน ปัญหาอื่นๆ จากนั้นจึงเตรียมโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ และกิจกรรมต่างๆ ในโครงการให้มากที่สุด และหากผู้นำชุมชนที่ดีได้น้อมนำหลักพรหมวิหารธรรมมาใช้ในการจัดระเบียบชุมชนด้วยแล้ว ก็จะสามารถสนับสนุนและให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้

นอกจากนี้ในการดำเนินการจัดระเบียบชุมชนผู้นำชุมชนอาจใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี ได้แก่ กลยุทธ์โต้แย้ง เป็นการแสดงออกในรูปของ การใช้มาตรการที่เฉียบขาด เพื่อจะให้ได้มาในสิ่งที่ชุมชนต้องการและเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน, กลยุทธ์เผชิญหน้า เพื่อทำความเข้าใจกันในการแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้ง, กลยุทธ์การแข่งขัน เป็นการกระตุ้นในการทำความดีตามแนวความคิดและวิธีการที่กลุ่มยึดถือเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง และยิ่งก่อให้เกิดความมุ่งมั่นในการทำงานเป็นการแข่งขัน, กลยุทธ์ประกวด เป็นแรงจูงใจด้วยวิธีการที่กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะเข้าร่วม ในกระบวนการพัฒนาที่กำหนดขึ้น เช่น การประกวดหน้าบ้านนามอง การประกวดครอบครัวพัฒนา การประกวด ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น อีกทั้งกลยุทธ์ประนีประนอม ที่เป็นการใช้วิธีแบบสมานฉันท์แก้ไขปัญหา หรือข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชนโดยสันติวิธี หรือกลยุทธ์ร่วมมือร่วม

ใจ ที่ทุกคนมีความเห็นพ้องร่วมกันว่า สามารถร่วมกันรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความยินดี เพื่อการพัฒนาชุมชนตามขีดความสามารถของผู้นำและคนในชุมชนต่อไป

4.2.1 การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักเมตตา

จากกลยุทธ์ต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ที่ผู้นำชุมชนนำมาใช้ในการจัดระเบียบชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลยุทธ์โต้แย้ง กลยุทธ์เผชิญหน้า กลยุทธ์การแข่งขัน หรือกลยุทธ์อื่นๆ ของการจัดระเบียบชุมชนเพื่อทำความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและลดความขัดแย้งของคนในชุมชน แล้วให้คนในชุมชนหันมาทำความดีตามแนวคิดและวิธีการของชุมชน นั้น จากการศึกษาผู้วิจัยกล่าวได้ว่า ผู้นำชุมชนต้องใช้หลักเมตตา ร่วมกับการใช้กลยุทธ์ประนีประนอม และกลยุทธ์การแข่งขัน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ทำความดี และใช้วิธีสมานฉันท์ในการร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือแก้ไขข้อขัดแย้ง ระหว่างฝ่ายต่างๆ อย่างสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 3 ที่ว่า ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ มักจะทำหน้าที่ตามสภาพสังคม ดังนั้นรัฐควรมีนโยบายจัดระเบียบชุมชนที่ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนสามารถปฏิบัติงานร่วมกันได้จริง

4.2.2 การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักกรุณา

วิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถและศักยภาพของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ถือเป็นการจัดระเบียบชุมชนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งหากผู้นำชุมชนได้น้อมนำหลักกรุณา มาประยุกต์ใช้ในการจัดระเบียบชุมชนแล้ว จะทำให้ชุมชนนั้นเกิดการพัฒนา เนื่องจากหลักกรุณา เป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เป็นความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้นำชุมชนเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาของสมาชิก รู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของสมาชิก การอยากเห็นสมาชิกในชุมชนมีความสุข เป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนต้องคำนึงถึง ผู้นำควรดูแลเอาใจใส่สนับสนุนการทำงาน เพื่อให้สมาชิกรู้สึกว่ามีผู้ดูแล ไม่ถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยว และมีความสุขในการพัฒนาตนเองมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2 ที่ว่าผู้นำชุมชนมีวิธีการสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เป็นองค์ประกอบแห่งตน และต้องเอาใจใส่ชุมชนอย่างจริงใจ เป็นหลักเพื่อการพัฒนาตน คน และงานด้วยความกรุณาของผู้นำที่ส่งผลให้คนมีความสุขและมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต

4.2.3 การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักมูทิตา

การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งของการจัดระเบียบชุมชน เพื่อรับทราบจิตทำ ความเข้าใจ ร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ถึงข้อมูลรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับเรื่อง ปัญหาและความต้องการของชุมชน และนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เป็นการรวมพลังชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นและตระหนักในปัญหาของชุมชน เกิดความต้องการที่จะแก้ไขและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน ในการนี้ ผู้นำชุมชนต้องใช้หลักมูทิตา ที่เป็นความปิติ ยินดี พลอยยินดีเมื่อคนในชุมชนได้ดีจะมากหรือน้อยก็ตาม จะต้องแสดงความยินดีต่อกันเสมอ และคอยให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น เพื่อกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือและให้ความร่วมมือ และสนับสนุนในการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 12 ที่ว่า ผู้นำชุมชนเป็นแนวหน้าในการพัฒนางานในด้านต่างๆ กล่าวตัดสินใจและแก้ไขปัญหา โดยตั้งอยู่ในหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจตนเองและผู้อื่น มีเมตตาและมีการยกย่องชมเชย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การจัดระเบียบชุมชน ผู้นำชุมชนควรสอดส่องให้ความเอาใจใส่

ต่อคนในชุมชน ด้วยการให้รางวัลหรือยกย่องชมเชยเมื่อคนในชุมชนได้ทำความดีและทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ ตลอดจนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สมาชิกในชุมชน

4.2.4 การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักอุเบกขา.

การจัดระเบียบชุมชนนอกจากผู้นำชุมชนต้องใช้วิธีการและกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ สิ่งที่ขาดเสียไม่ได้อีกอย่าง คือหลักธรรมด้านอุเบกขา ที่การแสดงออกถึงการวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาข้อเท็จจริงเมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆ แล้วควรพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้องและเที่ยงธรรมอันเป็นการรักษาความถูกต้องให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เพื่อผดุงไว้ซึ่งความถูกต้อง มีจิตใจเรียบตรง ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง เนื่องจากบางครั้งเมื่อเกิดการโต้แย้งภายในชุมชน ผู้นำชุมชนอาจต้องแสดงออกในรูปของการใช้มาตรการที่เฉียบขาด เพื่อทำความเข้าใจกันในการแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้ง และให้จะได้มาในสิ่งที่ชุมชนต้องการ รวมทั้งเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนตามแนวความคิดและวิธีการที่ชุมชนยึดถือ เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ในการนี้เมื่อคนในชุมชนไม่เข้าใจและยังไม่สามารถยุติความขัดแย้งได้ ผู้นำชุมชนก็ต้องใช้หลักอุเบกขาซึ่งต้องวางใจเป็นกลางเพื่อให้เกิดความสมานฉันท์แก้ไขปัญหา หรือข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชนโดยสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 8 ที่ว่า ผู้นำชุมชนควรรับฟังความคิดเห็นและมอบสิทธิในการตัดสินใจให้สมาชิกในชุมชน และผู้นำชุมชนต้องไม่มีอคติในการปฏิบัติงานและส่งเสริมสมาชิกในชุมชนให้เป็นผู้มีอุเบกขา จึงกล่าวได้ว่าหากผู้นำชุมชนใช้ปัญญาให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้แสดงความคิดเห็นและเห็นพ้องร่วมกันว่า สามารถร่วมกันรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความยินดี เพื่อการพัฒนาชุมชนตามขีดความสามารถของผู้นำและคนในชุมชนต่อไป

สรุปได้ว่า การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม ในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา พบว่า การพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนโดยเฉพาะด้านคุณธรรม จริยธรรมมีความสำคัญต่อความมั่นคงแห่งชาติอย่างยิ่ง นั้นเป็นเพราะงานการจัดระเบียบชุมชนของผู้นำในด้านนี้เป็นการจัดการศึกษาให้แก่สมาชิกชุมชนในทุกระดับอายุให้เข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสอน และการปฏิบัติตนทั้งของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน เพื่อการพัฒนา ตลอดจนการฝึกฝนอบรมอาชีพในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นงานที่ทำให้คนในชุมชนได้ทราบ ได้รู้จัก ได้เข้าถึง และได้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้มีโอกาสเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ ดังที่พระมหาไถ่รุ่ง รุจิรมโม. (2555) ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง การบริหารในเขตกรุงเทพมหานครที่ว่า กิจกรรมคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ควรส่งเสริมการพัฒนากิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ในรูปแบบของ ชุมชน วัด โรงเรียน หรือที่เรียกว่า “บวร” ตลอดจนการวางแผนการนำงบประมาณไปพัฒนาทางด้านอื่นให้สมดุล และมีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชน เพื่อการจัดกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 3 และคนที่ 10 ที่ว่าผู้นำชุมชนจะทำหน้าที่ตามสภาพสังคมและนโยบายรัฐ จึงควรจัดระเบียบชุมชนที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้จริง โดยผู้นำชุมชนมีนโยบาย “บวร” เป็นบทบาทความร่วมมือกันระหว่างบ้าน วัด และส่วนราชการ คือการช่วยเหลืองานพัฒนาเพื่อความเจริญในชุมชน จึงต้องจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาให้แก่ทุกฝ่าย และตั้งกองทุนไว้เพื่อเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอนาคต รวมถึงความร่วมมือในการ

จัดกิจกรรมการทำบุญตักบาตรในวันสำคัญหรือการแสดงธรรมประจำวัน และการร่วมมือกันส่งเสริมการศึกษาชุมชนหรือการจัดตั้งสถานศึกษา

4.3. วิเคราะห์การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชน(Community as a Process) มีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ เริ่มจากการศึกษาชุมชน เพื่อหาข้อมูลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การเมือง การปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง ซึ่งกลวิธีที่สำคัญที่ผู้นำชุมชนต้องดำเนินการ คือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชน ด้วยจุดนี้เองที่ ผู้นำชุมชน ต้องนำหลักพรหมวิหารธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชน ในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วผู้นำชุมชน จะต้องมาวิเคราะห์ถึงปัญหา และกระตุ้นให้คนในชุมชนได้รู้ ได้เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน ซึ่งการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนักและยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกัน เพื่อหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไข ปัญหาภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก

4.3.1 การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักเมตตา

ก่อนดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่ ผู้นำชุมชนจะต้องทราบ และศึกษาหาข้อมูลในชุมชนอย่างละเอียด ทั้งข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การเมือง การปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง ซึ่งในการดำเนินการขั้นตอนนี้ ผู้นำชุมชนจะต้องการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชนด้วยหลักเมตตาธรรม เพื่อจะทำให้คนในชุมชนเกิดความไว้วางใจ และให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่แท้จริง เพื่อผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้นำไปใช้ในการวางแผน และใช้เทคนิคแบบมีส่วนร่วมสนับสนุน กล่าวคือ ส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน และการให้ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา หรือการให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน รวมทั้งควรมีการติดตามดูแลการทำงานที่คนในชุมชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้า และปัญหา อุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการหรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้มีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเพื่อช่วยแก้ปัญหาชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 9 ที่ว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้คนในชุมชนศรัทธา สามารถจะแนะนำชุมชนให้เห็นการพัฒนาด้านวัตถุที่เหมาะสมกับชุมชนได้ จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้น ผู้นำชุมชนจะต้องใช้หลักธรรมด้านเมตตาธรรมมาใช้กับคนในชุมชนเพื่อได้รับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาต่อไป

4.3.2 การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักกรุณา

การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชนนอกจากจะสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนแล้ว ผู้นำชุมชนจะต้องหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขปัญหา ภายใต้ขีดความสามารถของคนในชุมชน พร้อมทั้งต้องมีการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน นั่นๆด้วย ดังนั้นผู้นำชุมชนต้องใช้หลักพรหมวิหารธรรม ด้วยหลักกรุณาเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ หลักกรุณาธรรมจึงเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน เพราะสมาชิกผู้รับฟังย่อมเกิดปัญญา และนำไปใช้พัฒนาตน เป็นประโยชน์ต่อการประกอบกิจการ หรือการมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้นเป็นผลที่ได้ทันตา ไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยหลักเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา เพื่อช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 2 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องใช้หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อพัฒนาตนและคนในชุมชนด้วยหลักกรุณา อันจะส่งผลให้คนมีความสุขและมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินงานตามกระบวนการจะนำมาซึ่งประโยชน์สุข อาจเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ หรือผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านจิตใจได้

4.3.3 การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักมุทิตา

การดำเนินงานตามกระบวนการเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ ในการศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนในทุกๆ ด้าน เพื่อได้รับทราบเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง การที่ผู้นำชุมชนได้มาสัมผัสกับคนในชุมชนทำให้เกิดความสัมพันธ์ และความผูกพันตลอดจนการให้ความร่วมมือ ดังนั้น เมื่อมีการปฏิบัติงานดี ผู้นำชุมชนควรการตอบแทนตามความเหมาะสม ได้แก่ การให้คำชมเชย หรือการยกย่องต่อคนภายในชุมชน ซึ่งก็คือ หลักธรรมที่ว่าด้วยมุทิตา ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยหลักเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา เพื่อช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 6 ที่ว่า ผู้นำชุมชนควรเน้นให้การสงเคราะห์ด้านจิตใจด้วยหลักพรหมวิหารธรรมเพื่อให้สมาชิกมีจิตใจเอื้อเฟื้อและเผื่อแผ่กัน จึงกล่าวได้ว่าผู้นำชุมชนควรดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยหลักมุทิตาจิต เพื่อเป็นแรงจูงใจและกระตุ้นให้คนในชุมชนประพฤติ ปฏิบัติในการสร้างคุณงามความดี

4.3.4 การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักอุเบกขา

การดำเนินงานตามกระบวนการด้วยหลักอุเบกขาเป็นการพิจารณาเห็นว่า ควรวางเฉยโดยปราศจากอคติ ใครทำดียอมไม่ได้ดีตามกฎแห่งกรรม ใครทำชั่วยอมได้รับผลของการกระทำนั้นๆ ที่ตนได้กระทำ เพราะเมื่อเห็นใครได้รับผลกรรมในทางที่เป็นโทษก็ไม่ควรดีใจ หรือคิดจะซ้ำเติมในเรื่องที่เกิดขึ้นกับบุคคลผู้นั้น เพราะอุเบกขา เป็นการรู้จักวางเฉย ทำใจเป็นกลาง การดำเนินงานตามกระบวนการเป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนักและยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วมกัน เพื่อหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไข

ปัญหาภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน ซึ่งหากผู้นำชุมชนได้มีการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอกแล้ว ปัญหานั้นยังแก้ไขไม่ได้ ก็ต้องใช้หลักอุเบกขา คือวางใจเป็นกลาง และพิจารณาด้วยปัญญา เพื่อหาทางแก้ไขด้วยวิธีอื่นต่อไป เช่น รายงานให้ผู้มีอำนาจภาครัฐได้เข้ามาจัดการ เพื่อแก้ปัญหาต่อไป เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1 ที่ว่า ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีจิตอาสาที่จะดูแลสมาชิกในชุมชนด้วยหลักเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา เพื่อช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 8 ที่ว่าผู้นำชุมชนไม่มีอคติในการปฏิบัติงานและส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้มีอุเบกขาธรรม จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมด้านอุเบกขาไม่ใช่หลักแห่งการนิ่งดูตาย หรือการปล่อยวาง แต่เป็นการวางใจเป็นกลางด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนที่สำคัญ 3 วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานตามกระบวนการชุมชน หากผู้นำชุมชนนำมาบูรณาการและวิเคราะห์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือหลักพรหมวิหารธรรม ตามกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อเรียนรู้การทำงานของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการ และ ได้รับทราบปัญหาภายในชุมชน พร้อมทั้งการหาวิธีการแก้ไขปัญหา อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนต่อไป ซึ่งจากคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1, คนที่ 2, คนที่ 3, และคนที่ 4 ทุกท่านล้วนเป็นผู้ที่มีความรู้ในการเผยแผ่และประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้กล่าวว่ามีหลักธรรมในการปกครองของผู้นำชุมชนคือ หลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งประกอบด้วย

1) เมตตา ด้วยการเป็นมิตรต่อกันเป็นธรรมที่มีในทุกศาสนา เป็นการตั้งความหวังให้ผู้อื่นมีความสุข มีความพอใจ ขยันหมั่นเพียรในการจัดการดูแลชุมชนของตน พระสงฆ์ในวัดย่อมต้องสงเคราะห์ด้วยจิตเมตตาแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วทุกคน

2) กรุณา ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นไปด้วยดี โดยตั้งความหวังให้ผู้อื่นมีความสุขเสมือนความรักของแม่ที่มีต่อลูก และปรารถนาให้คนในชุมชนรู้จักรักษาทรัพย์ที่ได้มาไม่ให้พิบัติไปด้วยภัยต่างๆ รวมถึงภัยทางเทคโนโลยีด้วย

3) มุทิตา ด้วยการให้ความยินดีหรือร่วมอนุโมทนากับสมาชิกในชุมชนที่ประสบความสำเร็จโดยสั่งสอนให้ทุกคนไม่มีใจอิจฉาริษยา และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชน

4) อุเบกขา ด้วยการวางเฉย รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของตนและสังคมให้เป็นผู้ประกอบธุรกิจบนพื้นฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเน้นสอนให้เราใช้ปัญญาเป็นหลักในการคิด พิจารณาเสมอ

และยังสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7 ที่ว่า ผู้นำชุมชนจะเป็นแบบอย่างที่ดีและมีบทบาทในการพัฒนา เพราะการพัฒนาจะเป็นเครื่องมือชี้วัดการทำงานของคนในชุมชนและประพฤติตนตามหลักธรรมและสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 12 ที่ว่าการดำเนินงานตามกระบวนการของผู้นำชุมชนเป็นแนวทางในการพัฒนางานด้านต่างๆ ถ้าตัดสิ้นใจและแก้ไขปัญหา โดยตั้งตนอยู่ในหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเอง และผู้อื่นด้วยการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชน เป็นผู้พัฒนาดูแลร่วมกันให้มีความเจริญก้าวหน้า และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

4.4. สรุป

การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จึงเป็นแนวทางในการปกครองชุมชนของผู้นำชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชนกับคนในชุมชน ด้วยการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้วยหลักพรหมวิหารธรรม อันจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารจัดการชุมชน รวมถึงการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องดังที่ ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (2542) กล่าวว่าชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหมู่บ้าน ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชนและหน่วยงานรัฐหรือเอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นนั้นเอง เมื่อได้พัฒนาชุมชนแล้วประชาชนในชุมชนจะได้มีความรู้มีสุขภาพอนามัยที่ดี และนำความมั่นคงทางเศรษฐกิจมาชุมชน ประเทศชาติ การพัฒนาชุมชนจึงควรมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คือ คนต้องพัฒนาชุมชนอย่างเข้มแข็งและความสุขของทั้งคนและชุมชน ด้วยการมีคุณธรรม คิดดี พูดดี ทำแต่สิ่งดีๆ ที่เกิดขึ้น และ ชุมชนเข้มแข็งและมีคุณภาพด้วยการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นชุมชนที่สมาชิกเรียนรู้ รู้จักการวางแผน จัดกระบวนการบริหาร รู้จักการปฏิบัติตามแผน ประเมินผลการปฏิบัติงาน ด้วยการที่ประชาชนมีความผูกพันและภาคภูมิใจกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน และรู้สึกความเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแหนชุมชน

จากผลที่ผู้นำชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้นำหลักในการพัฒนาชุมชนตามวิธีการสำคัญของการพัฒนาทั้ง 3 ด้านนั้น ทำให้คนในชุมชนรู้จักการให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนแล้ว ยังเป็นกระบวนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่เกิดประโยชน์ต่อตนเองและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ อีกทั้งยังทำให้รู้จักการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง และน้อมนำหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้องมาดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามบทบาทและเป้าหมายของการพัฒนาที่สำคัญ นั่นคือ

1) การให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นการพัฒนาพฤติกรรมในการให้ดู ให้ฟัง อย่างมีสติ ย่อมทำให้ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนเกิดปัญญา ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีการฝึกฝนพัฒนาตน ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

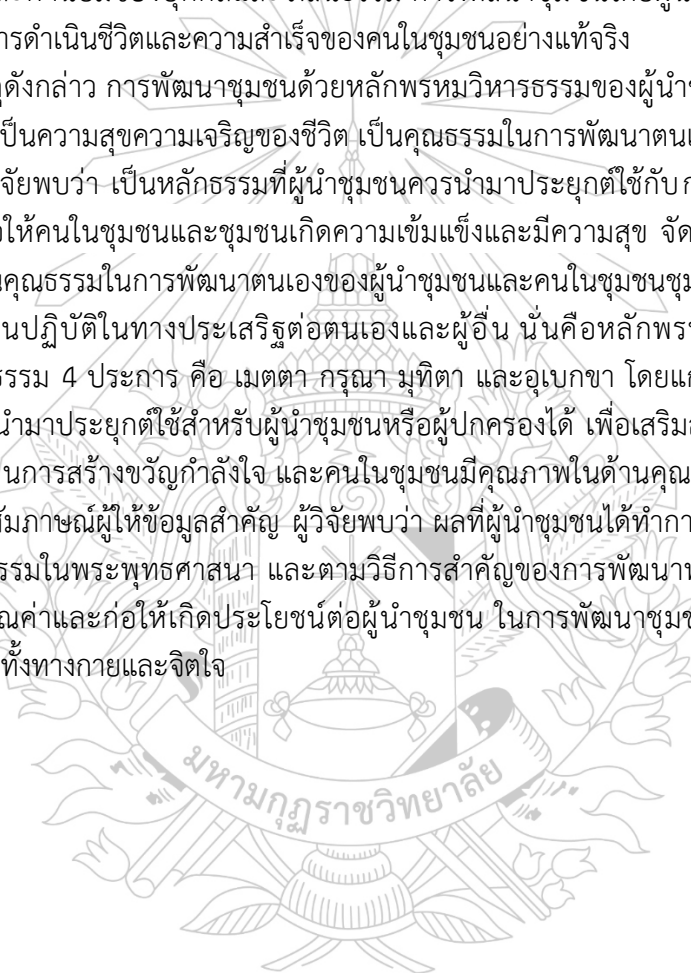
2) การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม สุทธิ) เป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ด้วยการเน้นเรื่องการพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้บุคคลในชุมชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพ เพื่อแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตคนและชุมชนให้ดีและพัฒนาขึ้น

3) การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการเป็นพฤติกรรมของคนในการดำเนินการตามขั้นตอนของคนในชุมชนด้วยปัญญา เพื่อการพัฒนาชุมชน ได้ถูกต้องมีคุณภาพตรงตามเป้าหมาย

การพัฒนาชุมชนด้วยวิธีการ 3 วิธีคือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานตามกระบวนการ ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อ

เปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่างๆ ในชุมชนไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ ประกอบกับการนำหลักพรหมวิหารธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน ผู้วิจัยจึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย การปฏิบัติของผู้นำชุมชนทั้งทางกาย วาจา และใจต่อตนเองและผู้อื่น ผู้นำชุมชนต้องใช้หลักธรรมครองใจด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนดังได้กล่าวแล้วข้างต้น โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้เป็นกลยุทธ์การพัฒนา การพัฒนาชุมชนจึงเป็นแบบแผนของการแสดงพฤติกรรมของการกระทำ ที่เป็นไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และความสามารถในการเลือกแสดงพฤติกรรมนั้นๆ ทั้งยังทำให้สมาชิกชุมชนปฏิบัติตนในทางที่ประเสริฐเกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่นด้วยหลักเมตตาธรรม นอกจากนั้นแล้วการพัฒนายังเป็นลักษณะนิสัยหรือแบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีความคงที่ภายใน ซึ่งสะท้อนทัศนคติและค่านิยมของบุคคลและวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนโดยผู้นำชุมชนจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตและความสำเร็จของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุดังกล่าว การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จัดเป็นความสุขความเจริญของชีวิต เป็นคุณธรรมในการพัฒนาตนเอง ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยพบว่า เป็นหลักธรรมที่ผู้นำชุมชนควรนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คนในชุมชนและชุมชนเกิดความเข้มแข็งและมีความสุข จัดเป็นความสุขความเจริญของชีวิต เป็นคุณธรรมในการพัฒนาตนเองของผู้นำชุมชนและคนในชุมชนชุมชน เป็นหลักธรรมครองใจ ที่ทำให้คนปฏิบัติในทางประเสริฐต่อตนเองและผู้อื่น นั่นคือหลักพรหมวิหารธรรม อันประกอบด้วยองค์ธรรม 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยแก่นของพรหมวิหารธรรมนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้นำชุมชนหรือผู้ปกครองได้ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานให้ดี เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ และคนในชุมชนมีคุณภาพในด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยพบว่า ผลที่ผู้นำชุมชนได้ทำการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนา และตามวิธีการสำคัญของการพัฒนาทั้ง 3 ด้านนั้น เป็นกระบวนการที่มีคุณค่าและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้นำชุมชน ในการพัฒนาชุมชน ตลอดจนคนในชุมชนให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ

บทที่ 5

บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน 2) เพื่อศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาถึง ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน และหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหา ตลอดจนการสร้างเครื่องมือ ที่ใช้ในการวิจัย กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Key Informants) แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive Analysis) ตามระเบียบแบบแผนการวิจัย (Inductive Method) โดยเรียบเรียงข้อมูลเชิงพรรณนาและผู้วิจัยได้สรุปผล การวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1. สรุปผลการวิจัย

1) จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน ผู้วิจัยพบว่าพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่ได้กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน การปกครองชุมชนของผู้นำชุมชนจึงเป็นรูปแบบของการปกครองตนเอง (Local Self Government) และเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมากกับแนวคิดรวมถึงหลักการกระจายอำนาจในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม และก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน ในการแสดงความร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกันภายในชุมชน ในรูปแบบการกระจายอำนาจกับคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้บทบาทและคุณสมบัติของผู้นำชุมชน จึงต้องเป็นผู้ที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ อันเป็นความสามารถเฉพาะตัวของบุคคลผู้เป็นผู้นำชุมชน เพื่อที่จะนำพาและจูงใจให้เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา หรือสมาชิกในชุมชนแต่ละคนได้ช่วยกันทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อให้งานตามนโยบายสำเร็จบรรลุเป้าหมาย โดยมีวิธีการสำคัญในการพัฒนาชุมชน 3 ประการ คือ ประการแรกเป็น การให้การศึกษาแก่ชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ เพื่อรับทราบและเกิดความเข้าใจในนโยบายภาครัฐร่วมกัน การศึกษายังเป็นกระบวนการที่ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษา ประการต่อมาคือ การจัดระเบียบชุมชนของผู้นำชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม สร้างศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาชุมชนด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและกัน และประการสุดท้ายคือ การดำเนินงานตามกระบวนการของชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นไปตามขั้นตอน โดยทุกขั้นตอนจะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และการ

ปฏิบัติการพัฒนาชุมชนนั้นต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการในการนำไปใช้ ซึ่งวิธีการพัฒนาชุมชนที่ว่าย่อมทำให้เกิดการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

จึงสรุปได้ว่าแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของผู้นำชุมชน จากการศึกษาพบว่า การให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาชุมชน ควรมาจากแนวคิดของประชาชนในชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนเท่านั้นที่จะรู้ปัญหาและวิธีแก้ไขของตนเองอย่างแท้จริง

2) จากการศึกษาหลักพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยพบว่าหลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นหลักของความรักความเมตตาที่ตั้งอยู่บนฐานของ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำแต่ความดีทั้งปวง และการทำจิตให้บริสุทธิ์ในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการมีเมตตาธรรมกับตนเอง ผู้อื่น สัตว์อื่น และพระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างของการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก (มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 22/192/252) โดยพระธรรมปิฎกได้รวบรวมไว้ในหนังสือธรรมานุญชีวิต ในหมวดคนกับสังคมนี้ ท่านได้กล่าวว่า หลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึงหลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมของคนที่มีคุณแก่สังคม และจากการศึกษาพบว่า พรหมวิหารธรรม เป็นหมวดธรรมที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ และเผยแผ่ในระหว่างการทำเพ็ญบารมีหลายยุคสมัย การเจริญพรหมวิหารธรรมจึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ในปัจจุบันได้มีการนำหลักพรหมวิหารธรรมมาเผยแผ่และอธิบายขยายความในฐานหมวดธรรม เพื่อการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม นั้นเพราะเมตตาเป็นคุณธรรมที่ผู้นำชุมชนควรมีทั้งทางกาย วาจา ใจ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ตามความเหมาะสม ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้น จึงเป็นแนวทางในการบริหารปกครองบ้านเมือง ให้เกิดความโปร่งใสและพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน รวมถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความรักและเมตตา เพราะเมื่อได้มีการพัฒนาชุมชนแล้ว ประชาชนในชุมชนจะมีความรู้ มีสุขอนามัยที่ดี และนำความมั่นคงทางเศรษฐกิจมาพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และมีความสุขทั้งคนและชุมชนอย่างยั่งยืน

3) ผลการวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชนใน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยพบว่า การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน หรือการทำกิจกรรมร่วมกันของคนจำนวนมากนั้น ในแต่ละชุมชนของเขตอำเภอเมือง สมาชิกชุมชนจะมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันมาก จะเห็นได้จากการแบ่งชุมชนตามเขตที่อยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาชุมชนของตนให้เกิดความเจริญก้าวหน้า การที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้นนั้น ผู้นำชุมชนต้องดูแลทุกข์และสุขของสมาชิกชุมชน โดยวิธีการพัฒนาชุมชน 3 วิธี (สนธยา พลศรี, 2547 : 65-89) คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการชุมชนพร้อมทั้งต้องมีหลักธรรมประจำใจเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ผู้นำชุมชนจะต้องนำหลักพรหมวิหารธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้กับตนเองและสมาชิกในชุมชนด้วยเพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีคุณธรรม มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม เพื่อการพัฒนาที่ก้าวหน้าของชุมชนและเพื่อให้การบริหารงานในชุมชนบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ยังพบว่า อำนาจของการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างชุมชนควรมีขอบเขต ทั้งนี้ก็ย่อมขึ้นอยู่กับความเจริญและความสามารถของผู้นำ

ชุมชน รวมทั้งสมาชิกในชุมชนด้วย ดังนั้นภาครัฐควรพิจารณาว่าการกระจายอำนาจระดับใดจึงจะเหมาะสม สำหรับการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หรือมีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาชุมชน จากแนวคิดที่ว่าคนในชุมชนเท่านั้นที่รู้ถึงปัญหาอย่างแท้จริง ในชุมชนของตน บางครั้งอาจก่อให้เกิดปัญหาได้เนื่องจากสมาชิกในชุมชนอาจไม่เข้าใจในนโยบาย ภาครัฐอย่างแท้จริง และที่สำคัญคือ ยังขาดการสนับสนุนและงบประมาณการจากภาครัฐ การพัฒนา จึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

5.2. อภิปรายผล

การพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากในปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัยพบว่า การจะพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยวิธีการสำคัญของพัฒนาชุมชน 3 วิธี คือ

1) การให้การศึกษแก่ชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นการพัฒนาพฤติกรรมในการให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ทั้งด้านการดู การฟัง การใช้ทักษะในด้านต่างๆ อย่างมีสติ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนเกิดปัญญา ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีการฝึกฝนพัฒนาตน ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), (2549) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม” ความว่า เชื่อถือการศึกษาเป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ดังที่ท่านเรียกการปฏิบัตินั้นว่า สิกขา อันได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการนี้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และจะต้องฝึก มนุษย์นั้นเมื่อศึกษาคือ ฝึกฝนและพัฒนาแล้ว ก็จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐเลิศได้จนสูงสุด แม้แต่จะเป็นพุทธะ และมนุษย์ที่ฝึกฝนพัฒนาศึกษาดีแล้ว ก็จะช่วยกันพัฒนาสังคมประเทศชาติ ตลอดจนโลกมนุษย์ทั้งหมด ให้เจริญมั่นคง มีสันติสุข การศึกษาของมนุษย์ คือการพัฒนาคน จึงเป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งปวง และการส่งเสริมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็เป็นกิจประการแรกที่จะต้องทำนำหน้ากิจการทุกอย่างในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพิ่มประโยชน์สุขแก่มวลประชาชน

2) การจัดระเบียบชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน และเป็นกระบวนการสำคัญที่จะต้องปฏิบัติตัวให้ถูกต้องต่อชีวิตของผู้นำชุมชน ต่อคนในชุมชน และสภาพแวดล้อม การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน ด้วยการเน้นเรื่องการมีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นการพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้บุคคลในชุมชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพ เพื่อแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตคนและชุมชนให้ดีและพัฒนาขึ้น สอดคล้องดังที่ สุรวุฒิ ธิ ระนอง (2565) ได้ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กร ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาภาวะผู้นำเป็นกระบวนการดำเนินงานด้วยการใช้ความคิด การนำศักยภาพของตนเพื่อที่จะได้นำไปพัฒนาบุคคล หรือผู้อื่นในองค์กรให้เกิดความเชื่อมั่นมีความเชื่อใจ การมีทัศนคติที่ดีต่อกัน หรือความมีประสิทธิภาพเพื่อที่จะได้นำความรู้ ความคิด นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมงาน หรือนำไปใช้ต่อองค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการนำหลักพุทธธรรมคือ หลักกุศลธรรม มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำต่อการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กรด้วย

3) การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นพฤติกรรมของผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ให้มีการดำเนินงานตามขั้นตอนของชุมชนด้วยปัญญา เพื่อการพัฒนาชุมชน ได้ถูกต้องมีคุณภาพตรงตามเป้าหมาย และสอดคล้องดังที่พระมหาสมคัณฑ์ ธีรวังโส (แหวนคำ) (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาทำให้เกิดการพัฒนาในระดับท้องถิ่นซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชนในระดับรากหญ้ามากขึ้น และส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามา มีบทบาท มีส่วนร่วมมากขึ้น เกิดการพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนในภาพรวมทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีความเข้มแข็งของชุมชนมากยิ่งขึ้น ควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี วิถีชีวิตดี มีความสุข

นอกจากวิธีการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้นำชุมชนยังต้องใช้ปัจจัยอีกหลายอย่างซึ่งพื้นฐานในการพัฒนาจะต้องเริ่มจากชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการกันเอง เพราะคนในชุมชนนั้นจะรู้และเข้าใจถึงปัญหา ความต้องการ และทุนต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยจะต้องเรียนรู้ร่วมกันว่าแต่ละคนในชุมชนมีคุณค่าที่ต่างกัน และทุกคนล้วนมีความสามารถมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง ในชุมชนนั้นๆ ย่อมจะมีทุนชุมชนไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางการเงินตรา เป็นต้น ซึ่งชุมชนนั้นๆ จะต้องเรียนรู้ชุมชนเพื่อที่จะบริหารจัดการทุนชุมชน ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ มีคุณภาพ ตามวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ และสิ่งสำคัญอีกประการเป็นเพราะผู้นำชุมชนเป็นผู้มีคุณธรรมในจิตใจ และมีการพัฒนาชุมชนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงทำให้ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่คนในชุมชน และน่าเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรม ถือเป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่จะเป็นส่วนเสริมให้ ผู้นำชุมชนนั้นสามารถครองตน ครองคน และครองงานได้อย่างมีความสุข กลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และมีคุณภาพส่งผลให้คนในชุมชนมีขวัญกำลังใจ ซึ่งสอดคล้องกับพระครูสิริธรรมภาสิริต, พรทิพย์ อนุพัฒน์, และสันติ อนุจะนำ (2564) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พรหมวิหาร 4 กับการบริหาร งานบุคคลในองค์กร พบว่า

1) ด้านเมตตา คือ การให้ความรัก ความปรารถนาดี มีความปรารถนาดีให้มีความสุข มีจิตคิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์ ปราศจากความมั่งร้าย เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมใหม่ให้ขึ้นภายในจิต ผู้บริหารองค์กรสามารถนำหลักธรรมข้อนี้มาใช้ในการบริหารงานบุคคลในทวการกิจของการบริหารงานบุคคล ด้วยการที่ผู้บริหารมีความรัก ความเมตตาต่อบุคลากรอย่างบริสุทธิ์ใจ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและปรารถนาดีด้วยเมตตา เปิดโอกาสให้บุคลากรแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน และคอยดูแลเอาใจใส่สนับสนุนการทำงานของบุคลากร เพื่อให้รู้สึกว่ามีคามอบอุ่น และมีความสุขในการทำงานมากขึ้น

2) ด้านกรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้บริหารเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาและ รู้จักมองแง่ดีของบุคลากร เพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ต้องรู้จักให้อภัยหรือตักเตือนด้วยจิตเมตตา หากเมื่อพบว่าได้รับความเดือดร้อน หรือเกิดประสบปัญหาในด้านใดด้านหนึ่ง ก็ไม่อยู่เฉย ต้องหาทางช่วยให้บุคคลนั้นหมดความทุกข์ เพื่อให้บุคลากรเกิดขวัญกำลังใจในการทำงาน ตลอดถึงพัฒนาสวัสดิการที่ดีสูงสุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้

3) ด้านมูทิตา คือ มีความปีติยินดี พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจะมากหรือน้อยก็ตาม จะต้องแสดงความยินดีต่อกันเสมอ และคอยให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น คนที่ขาดมูทิตาจิตจะหาความสุขไม่ได้เลย มูทิตา คือ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุขผู้บริหารองค์กรจะต้องใช้คุณธรรมข้อนี้ในการส่งเสริมให้คนทำงานได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงยิ่งๆ ขึ้น และจะเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกคนในหน่วยงาน ได้ทำงานแสดงความสามารถเต็มที่และพลอยชื่นชมยินดี และคอยสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของบุคลากรหรือเพื่อนร่วมงาน ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาจะทุ่มเททำงานให้ ให้องค์กรประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

4) ด้านอุเบกขา คือ การแสดงออกถึงการวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาข้อเท็จจริงเมื่อตัดสินใจในเรื่องใดๆ แล้วควรพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผล ถูกต้องและเที่ยงธรรมอันเป็นการรักษาความถูกต้องให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ เพื่อผดุงไว้ซึ่งความถูกต้อง มีจิตใจเรียบตรง ไม่เอนเอียง ผู้บังคับบัญชาจะต้องนำคุณธรรมข้อนี้มาใช้ สามารถวางเฉยด้วยปัญญาคือ มีอุเบกขาอย่างรู้เท่าทันต่อความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยมีความเมตตากรุณาต่อกันแล้ว ยังต้องมีมูทิตาและอุเบกขาคด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้นำชุมชน เพื่อให้ผู้นำชุมชนมีความมั่นคงในการพัฒนา และภาคภูมิใจในวิธีการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายของผู้นำชุมชนในอำเภอ เมืองสงขลาเข้ากับผู้นำชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดสงขลาได้เป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพต่อการพัฒนามากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่าในการพัฒนาชุมชนนั้น ผู้นำชุมชนจำเป็นต้องมีความเจริญทั้งทางกายและทางจิตใจ กล่าวคือ ผู้นำชุมชนควรมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ วิสัยทัศน์ คุณธรรม และมีภาวะผู้นำเนื่องจากภาวะผู้นำเปรียบเสมือนอาวุธประจำกายของผู้นำชุมชนด้วย หากผู้นำชุมชนได้มีการใช้หลักธรรมในการพัฒนาและการบริหารงานชุมชนด้วยแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักพรหมวิหารธรรมย่อมสามารถพัฒนาชุมชนได้ดีและเจริญก้าวหน้ากว่าผู้นำชุมชนที่ไม่ใช้หลักพรหมวิหารธรรม ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนสามารถใช้หลัก เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา รวมทั้งกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนได้ ตามความเหมาะสมต่อสภาพความเป็นอยู่ตามวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง มีคุณภาพ และชุมชนมีความมั่นคงในการพัฒนา ด้วยการนำวิธีการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน มาบูรณาการร่วมกับการใช้หลักพรหมวิหารธรรมได้อย่างดี มีประสิทธิภาพและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนามากยิ่งขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัย“ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา”พบว่าพัฒนานั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็มีได้เกินความสามารถของปวงชน เพราะการพัฒนาที่ดีมีคุณภาพย่อมส่งผลที่ดีไปสู่กายและจิต ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

1) สำนักนายกรัฐมนตรี/กระทรวงมหาดไทย หรือหน่วยงานทางพระพุทธศาสนาได้จัดฝึกอบรม หรือมีโครงการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นำชุมชนได้พัฒนาตน ตามนโยบายการพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา โดยให้กรมการศาสนาร่วมกับกระทรวงมหาดไทยเป็นหลักในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้นำชุมชนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนของตนให้ดี มีประสิทธิ

ภาพมากยิ่งขึ้น

2) ผู้นำชุมชนแต่ละชุมชนควรร่วมกันขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน เพื่อความมั่นคงแห่งชาติด้วยการนำไปสานต่อในจังหวัดที่ตนทำการพัฒนา เพื่อให้สมาชิกชุมชนเกิดการรับรู้ มีความเข้าใจ และได้นำไปใช้ให้มาก โดยนำไปปฏิบัติในชุมชนของตนเป็นประจำให้เกิดความเคยชิน และดำเนินการขับเคลื่อนเพื่อประโยชน์ของสังคม

3) ผู้นำชุมชนในจังหวัดสงขลา ควรนำหลักธรรมที่เป็นแนวทางเดียวกันกับนโยบายการพัฒนาชุมชนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ ตามวิธีการสำคัญทั้ง 3 ด้านมาปฏิบัติ และแนะนำวิธีการประยุกต์ใช้กับหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ชุมชนปัจจุบัน

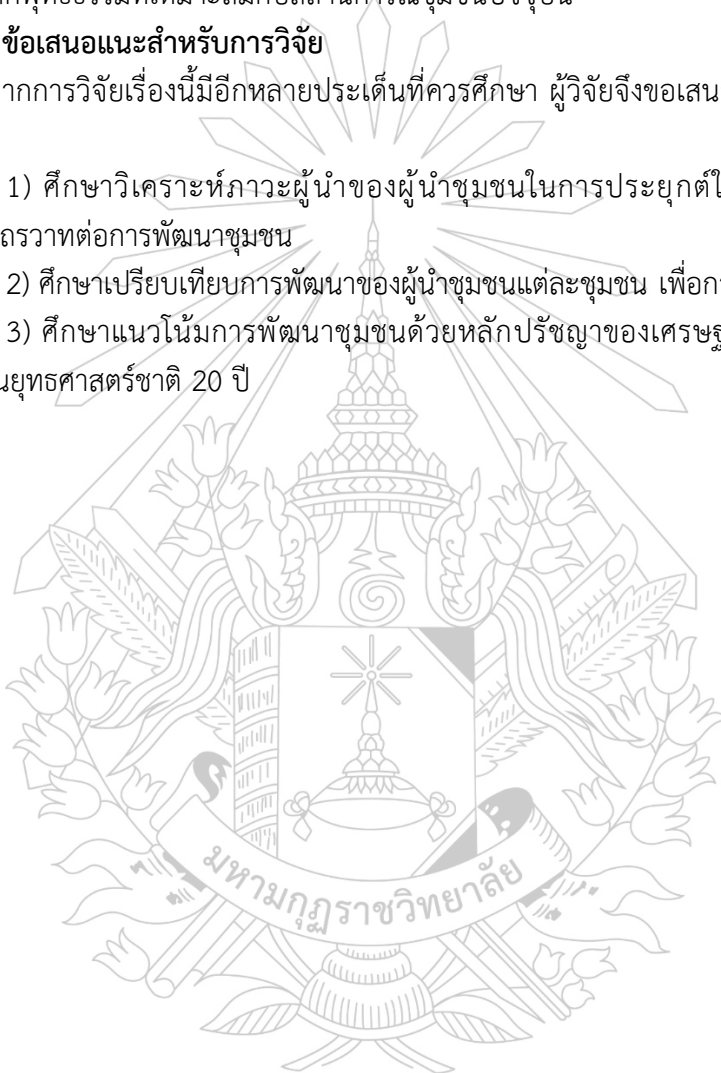
5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเรื่องนี้มีอีกหลายประเด็นที่ควรศึกษา ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปไว้ดังนี้

1) ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชนในการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อการพัฒนาชุมชน

2) ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาของผู้นำชุมชนแต่ละชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3) ศึกษาแนวโน้มการพัฒนาชุมชนด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี

รายการอ้างอิง

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2539), พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือ

คณะกรรมการวิชาศิลปการดำเนินชีวิต. (2553), พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิชาบูรณาการหมวดวิชาศึกษาทั่วไป สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, (2526). การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์, (2542). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานครคณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, (2560). คู่มือการเขียนคู่มือวิทยานิพนธ์-วิทยานิพนธ์. นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระคันธสาราภิวงศ์, (2547). คุณธรรมของคนดีและพรหมวิหาร 4. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), (2548). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. ฟรินด์แมสโปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), (2549). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). จากสุขในบ้านสู่ความเกษมคานต์ทั่วสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพ มหา นคร : สหธรรมิก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), (2545). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), (2548). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วินดาตาร์โปรดักส์.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. ดร.,(2559). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), (2530). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์ฟรินด์กรุ๊ป.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), (2548). ชุดพุทธศาสนาประยุกต์: สงฆ์ผู้นำสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สนธยา พลศรี. (2547). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์. .

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (2535). *พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่เจริญ.

พระมหาสุหิตย์ อาภากรโร ดร., (2559). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

พระครูปริยัติกิตติธำรง รศ.ดร.,(2563). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม*. (สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

2) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

พระครูวิสุทธาณันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร),(2558), “การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาไถลั้รุ่ง รุจิธัมโม (ทองมา),(2555), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ ในเขตกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาภูชล ไชสิตเมธี (ไชสิตเมธางกูร), (2550), “จริยธรรมสำหรับผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสมทบ ธิรปัญญา (รุ่งมิตรจรัสแสง), (2554), “ภาวะผู้นำของเยาวชนตามหลักฆราวาสธรรม 4 : กรณีศึกษาโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม จังหวัดเพชรบูรณ์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมศักดิ์ ธีรวิงโส (แหวนคำ), (2561), “กระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธนรัชต์ คล้ายมณี, (2550), รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการเมืองพัทยา, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

สนุนพงษ์ จิรชวลิตวิสุทธิ์,จำสับเอก, (2558), ปัญหาและอุปสรรคการปฏิบัติงานของนายทหารประทวนค่ายภาณุรังสี จังหวัดราชบุรี, *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนานาชาติแสตมฟอร์ด.

สุธาวิ กลิ่นอุบล,(2562),การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหัวเขาจีน ตำบลห้วยยางโทน อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี, *วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุวิน สุขสมกิจ,(2554), พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : กรณีศึกษากำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี, *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุภางค์ จันทวานิช, (2540).วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วนิดา ชูสังข์, (2551), การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3) วารสาร

กันตพงษ์ จุลราช, (2564), “การนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย”, *วารสารวิจัยศรีล้านช้าง มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย* ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, (เมษายน- มิถุนายน).

ประเวศ วัฒนาแก้ว, ประภาส แก้วเกตุงษ์. (2563), “รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา”, *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์* ปีที่ 3, ฉบับที่ 3, (กรกฎาคม – กันยายน).

พนัด ดั่งดีลี, (2559), “การพัฒนาชุมชนด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดปทุมธานี”, *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร* ปีที่ 7, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม-ธันวาคม).

ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาริน, นลินณัฐ ดีสวัสดิ์, (2560), “ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์การโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4” *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี* ปีที่ 11, ฉบับที่ 26, (กันยายน - ธันวาคม).

สุรุฎมิ ฌ ระนอง, (2566), “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการบริหารองค์กร”, *สำนักงานวารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์* ปีที่ 6, ฉบับที่ 1, (มกราคม-กุมภาพันธ์).

4) เว็บไซต์

กรมพัฒนาชุมชน. (2562), บทบาทผู้นำกับการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.uintha.net [22 กันยายน 2566].

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร.(2562), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.songkhla.go.th/songkhla52 [30 พฤษภาคม 2566].

2. ภาษาอังกฤษ

Ayre, C & Scally, A. J Critical,(2014: 47),Values for Lawshe’s Content Validity Ratio: Revisiting the Original Methods of Calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*.

Dijkers, M. P. J. M., (2005:42), Quality of life of individuals with spinal cord injury: a review of conceptualization, measurement, and research findings. (*Journal of rehabilitation research and development*)

Rovinelli,R.J. and Hambleton,R.K., (1977:49-60), On the use of content specialists in the assessment of criterion-referenced test item validity. Tijdschrift voor Onderwijsresearch,2

Holloway, William V., (1951:55), State and Local Government in the United States, (New York: McGraw-Hill)

Gardner. H., (2011), Frames of mind: the theory of multiple intelligences,(10th ed. New York: Basic Books)

บุคลากร

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ

1.กลุ่มพระสังฆาธิการ

1.1 พระครูวิสุทธีสุตคุณ

ตำแหน่ง ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เจ้าอาวาสวัดทุ่งหวังใน
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 7 มิถุนายน 2567

1.2 พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินันโต ,ดร.

ตำแหน่ง พระสังฆาธิการวัดหัวป้อมใน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 9 มิถุนายน 2567

1.3 พระมหาชัยวุฒิ ฐานุตตโม โภชนุกุล

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดยางทอง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 3 มิถุนายน 2567

1.4 พระใบฎีกานิมิตร อาภทโร

ตำแหน่ง รองเจ้าอาวาสวัดบางदान อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 8 มิถุนายน 2567

2.กลุ่มผู้นำชุมชน

2.1 คุณสมชาย จันทระประทีน

ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2567

2.2 ผศ.วันดี หนูสงค์

ตำแหน่ง นายกพุทธสมาคมจังหวัดสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 4 มิถุนายน 2567

2.3 คุณรัตติญา แต่งวิเชียร

ตำแหน่ง รองประธานชุมชนมิตรสัมพันธ์ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 10 มิถุนายน 2567

2.4 คุณโรจนา ประงแก้ว

ตำแหน่ง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งหวัง ประธานชุมชนบ้านทุ่งหวัง
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 2 มิถุนายน 2567

3.กลุ่มสมาชิกชุมชน (นักวิชาการ,ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ)

3.1 ดร.จินตวีร์พร แป้นแก้ว

ตำแหน่ง อาจารย์ 8 ภาควิชาการพยาบาลอนามัยชุมชน

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2567

3.2 คุณฐานิต สุวรรณะ

ตำแหน่ง เลขานุการคณะกรรมการชุมชนวัดศาลาหัวยาง

อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 15 มิถุนายน 2567

3.3 คุณปรีดา จันทจิตต์

ตำแหน่ง(อดีตอาจารย์โรงเรียนมหาวชิราวุธ) สมาชิกชุมชนโรงเรียนพาณิชย์การ 4

อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2567

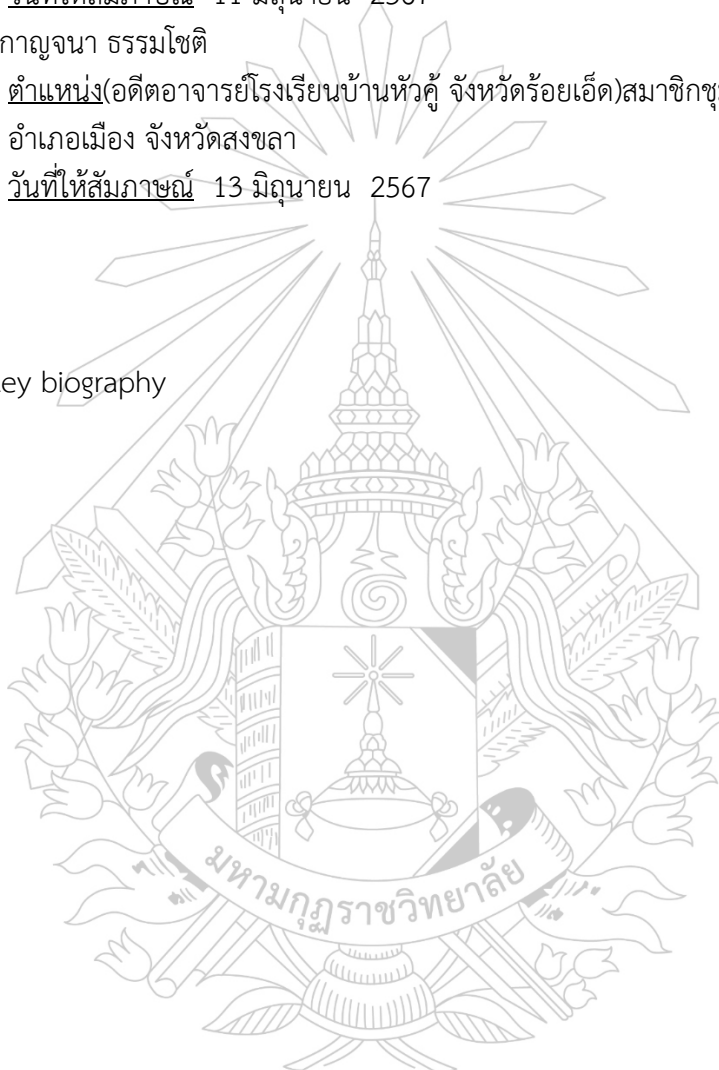
3.4 คุณกาญจนา ธรรมโชติ

ตำแหน่ง(อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านหัวคู้ จังหวัดร้อยเอ็ด)สมาชิกชุมชนเขารูปช้าง

อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

วันที่ให้สัมภาษณ์ 13 มิถุนายน 2567

This is Mendeley biography

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๙

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๑ วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เรียน พระเมธีวชิราภิรต์, ผศ.ดร.

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADER, MUANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนต์สีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ในการนี้จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของ เครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดดังเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ยินดีรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือการวิจัย

พระเมธีวชิราภิรต์, ผศ.ดร.

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๙

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๑ วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุมัติคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.ทิพมาศ เศวตวรโชติ

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวราณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราชโคราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ในการนี้จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของ เครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดดังเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมราชโคราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ยินดีรับเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือวิจัย

ผศ.ดร.ทิพมาศ เศวตวรโชติ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช โคราช โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๕

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๑ วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุมัติคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เจริญพร ดร.วชิรวิชญ์ อธิธนาศุภวิชญ์

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)" โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ในการนี้จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โครงสร้างของ เครื่องมือที่นักศึกษาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป รายละเอียดดังเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาต่อไป

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

- ดำเนินการเสร็จสิ้น

๒
ดร. อธิธนาศุภวิชญ์ (อ. อธิธนาศุภวิชญ์)

ภาคผนวก ข
เครื่องมือวิจัย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเรื่อง
“ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา”

คำชี้แจง

1. คำถามตามแบบสัมภาษณ์นี้เป็นข้อมูลการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการสัมภาษณ์ เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2. ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เพื่อกำหนดสถานภาพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบบการสัมภาษณ์ และค่านิยมศัพท์เฉพาะ เพื่อให้มีความเข้าใจที่ตรงกัน

3. คำตอบในแบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้ใช้เป็นข้อมูลเพื่อการศึกษาวินิจฉัยเท่านั้น โดยจะไม่เปิดเผยข้อมูลการสัมภาษณ์ หรือนำไปใช้เพื่อการอย่างอื่นที่จะทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ แต่ประการใด

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสัมภาษณ์นี้ตามความเป็นจริง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์ด้วยดีและครบทุกข้อ

ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี
 นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา”

ส่วนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. ชื่อ ฉายา นามสกุล
2. อายุ ปี พรรษา ที่ทำงาน/วัด
3. เพศ () บรรพชิต () คฤหัสถ์ชาย () คฤหัสถ์หญิง
4. บทบาทด้านการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง

จังหวัดสงขลา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() พระสังฆาธิการ	() นายอำเภอ
() กำนัน	() ผู้ใหญ่บ้าน
() นายกเทศมนตรี	() นักวิชาการด้านการศึกษา
() ปราชญ์ชาวบ้าน	
() อื่น ๆ (โปรดระบุ)	

5. สัมภาษณ์ วันที่ เดือน พ.ศ.

เวลา น. ณ สถานที่

ด้วยวิธีการถ่ายภาพ การบันทึกเสียง และการจดบันทึก โดยขออนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์ก่อน

ส่วนที่ 2 แบบการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. การนำหลักพรหมวิหารธรรมอันประกอบด้วยด้านเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขามาประยุกต์ใช้

ด้านเมตตา

.....

.....

.....

ด้านกรุณา

.....

.....

.....

ด้านมุทิตา

.....

.....

.....

ด้านอุเบกขา

.....

.....

.....

2. ในชุมชนของท่าน ผู้นำชุมชนได้นำหลักพรหมวิหารธรรมมาประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

3. ผู้นำชุมชนในฐานะนักพัฒนาชุมชนในเขตที่ท่านอาศัยอยู่ มีการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักธรรมอย่างไร

.....

.....

.....

.....

4. ผู้นำชุมชนควรให้ความสำคัญทางด้านการศึกษา เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

5. ผู้นำชุมชนมีบทบาท หรือมีส่วนส่งเสริมด้านการศึกษา ทั้งหลักสูตรภาคบังคับและด้านวิชาชีพแก่คนในชุมชนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

6. ชุมชนควรมีการจัดระเบียบชุมชน โดยมีนโยบายการพัฒนาชุมชนและมีการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

7. การดำเนินการตามกระบวนการของผู้นำชุมชนตามแผนงาน ที่มีการให้การสงเคราะห์ทั้งทางด้านจิตใจและการให้วัสดุสิ่งของแก่คนในชุมชน มีความสำคัญอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

8. กระบวนการพัฒนาทางด้านจิตใจของผู้นำชุมชน โดยใช้หลักพรหมวิหารธรรมอันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร..

ด้านเมตตา

.....

.....

.....

.....

ด้านกรุณา

.....

.....

.....

ด้านมุทิตา

.....
.....
.....

ด้านอุเบกขา

.....
.....
.....

9. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ควรเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....

ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านในความอนุเคราะห์ตอบแบบสัมภาษณ์

ลงชื่อ

ผู้ให้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ส่วนที่ 3 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย (Definitions)

3.1 ความหมายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1) **ผู้นำชุมชน** ในงานวิจัยนี้หมายถึง ผู้ที่เป็นประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนอื่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่น ที่มีฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นเดิมในลักษณะเดียวกัน และเป็นไปตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ดังเช่น นายอำเภอ พระสังฆาธิการ, นายอำเภอ, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, นายกเทศมนตรี, นักวิชาการด้านการศึกษา, นักวิชาการด้านสาธารณสุข, นักวิชาการด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง, ปราชญ์ชาวบ้าน และอื่นๆ (โปรดระบุ)

3.2 ความหมายของการพัฒนาชุมชน ทั้ง 3 ด้าน

การพัฒนาของผู้นำชุมชนที่จะทำให้พื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ดีขึ้น มีความเจริญขึ้นตามระบบวิธีต่างๆ ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เป็นการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดขึ้นจริงตามเป้าหมาย และเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ทั้ง 3 ด้าน คือ

1) **ด้านการให้การศึกษาแก่ชุมชน** หมายถึง การที่ผู้นำชุมชนทำหน้าที่ดูแลในด้านการเรียนรู้ ทั้งหลักสูตรวิชาชีพและหลักสูตรภาคบังคับเพื่อสติปัญญาที่ถูกต้องให้แก่ผู้คนในชุมชน

2) **ด้านการจัดระเบียบชุมชน** หมายถึง การที่ผู้นำชุมชนทำหน้าที่ดูแลและพัฒนาชุมชนให้มีระเบียบแบบแผน ทั้งในด้านความมั่นคงและในด้านคุณธรรมจริยธรรม ช่วยเหลือราชการด้านการปกครอง การส่งเสริมประชาชน และการรักษาความปลอดภัยของชุมชน

3) **ด้านการดำเนินงานตามกระบวนการ** หมายถึง การที่ผู้นำชุมชนมีนโยบายพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่องตามสภาพสังคมปัจจุบัน และส่งเสริมช่วยเหลือประชาชนในชุมชนทั้งทางด้านขวัญกำลังใจและวัสดุสิ่งของ

3.3 ความหมายของหลักพรหมวิหารธรรม ทั้ง 4 ด้าน

1) **ด้านเมตตา** หมายถึง มีความต้องการให้ผู้อื่นหรือสมาชิกในชุมชนมีความสุขปราศจากอันตราย

2) **ด้านกรุณา** หมายถึง มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ช่วยเหลือผู้ที่มีความเดือดร้อนอย่างต่อเนื่อง

3) **ด้านมุทิตา** หมายถึง มีความยินดีให้ผู้อื่นมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น

4) **ด้านอุเบกขา** หมายถึง มีการวางใจเป็นกลาง ด้วยจิตใจที่เมตตาและกรุณาต่อผู้อื่นในชุมชน ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และมีความเจริญด้วยหลักพรหมวิหารธรรม

3.4 อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา หมายถึง เขตพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษา

ภาคผนวก ค

สรุปผลการประเมินตรวจค่าความเที่ยงตรง (IOC)

ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)

แบบสัมภาษณ์รายงานผลการประเมินความสอดคล้องของข้อคำถามแบบสัมภาษณ์ โครงการวิจัย เรื่อง ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

*เกณฑ์การตัดสินค่า (IOC) ถ้ามีค่า 0.50 ขึ้นไปแสดงว่าข้อคำถามนั้นวัดได้ตรงจุดประสงค์หรือตรงตามเนื้อหานั้น แสดงว่าข้อคำถามนั้นใช้ได้

รายการ ประเมิน/ ข้อที่	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			$\frac{\sum R}{N}$	ค่า IOC	แปลผล
	1	2	3			

ส่วนที่ 1 สถานภาพของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.1	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
1.2	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
1.3	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
1.4	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
1.5	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้

ส่วนที่ 2 แบบการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.2	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.3	+1	+1	0	2/3	0.67	ใช้ได้
2.4	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.5	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.6	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.7	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.8	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
2.9	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้

ส่วนที่ 3 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย (Definitions)

3.	+1	+1	+1	3/3	1	ใช้ได้
----	----	----	----	-----	---	--------

ภาคผนวก ง
หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

ที่ จว. ๐๐๖๔/๒๕๖๗

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
TITLE: A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๖๗ วันอังคารที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ มติที่ ๔๐/๒๕๖๗ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการลวงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ออกให้ ณ วันที่ ๒๕ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๗

ลงนาม

(พระมหามหวินทร์ ปุริสศตโม, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ

หนังสือขอเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการสัมภาษณ์

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช
 หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพุ อำเภอบางพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๗๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เรียบน พระมหาชัยวุฒิ, ฐานุตตโม ไชยสุตฺต.

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนต์สิโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขอขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโคกราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

๗๕๖๗
 (พระมหาชัยวุฒิ, ฐานุตตโม ไชยสุตฺต.)
 ๓๑/๓/๖๗

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เรียบ พระครูวิสุทธิ สุตคุณ

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนต์สีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขอขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ด้วยความยินดี

(พระครูวิสุทธิ สุตคุณ)

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช

หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม

จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘-๕ www.ssc.mbu.ac.th

๓๗๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน พระใบฎีกานิมิตร อากทโร

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)" โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, คร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขอขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘

รับได้ ดำเนินงานได้
 ด้วยความยินดี
 พ. นิมิตร
 พระใบฎีกานิมิตร อากทโร
 8 หมู่พ่าย ๕๕๖๗

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เรียน พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินันโต, ๓๗.

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาดังกล่าวและขอขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

อันใดในสิ่งใดก็ตาม
 ด้วยศรัทธาแท้
 พระครูบวรชัยวัฒน์ (ดร.)
 วันที่ ๒๕/๔/๖๗

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓)๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เจริญพร นายสมชาย จันทร์ประทีน

ด้วย พลอากาศศรัทธินวาร์ณิ มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศศรัทธินวาร์ณิ มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ยินดีให้ทรงคุณวุฒิไปขอความอนุเคราะห์

ศ.ดร.สมชาย จันทร์ประทีน, 12 เม.ย. 67

ที่ อว ๗๔๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมศาสตร์
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๕ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร คุณโรจนา ปรองแก้ว

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมศาสตร์ กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมศาสตร์ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ฉันได้อ่านการสัมภาษณ์ด้วยใจเต็มใจ.

(นางโรจนา ปรองแก้ว)
๕ มี.ย. ๖๗

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลนาพूर อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร อจ.วันดี หนูสงค์ (นสว)

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนต์ลีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๐๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๔๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เจริญพร คุณรัตติญา แดงวิเชียร

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)" โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพามาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโกกราช
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา
 โทร. ๐-๗๕๔๘๐-๙๑๒๘

ชื่นดีด้วยความยินดีที่ยัง
 5๓ 11๗
 (น.ส.รัตติญา แดงวิเชียร)
 10 เม.ย. ๖7

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอบุระพม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๖ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เจริญพร นางสาวปรีดา จันทร์จิตต์

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)" โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสิโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

อ.มดใจ
 อ.มดใจ/อ.สิมมาภรณ์/อ.ดวงดาว/อ.มดใจ:

ดล
 (ท้าวอ.มดใจ จันทร์จิตต์)
 ๓๖.๔.๖๗

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
 ๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพู่ อำเภอพระพรหม
 จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
 โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘-๕ www.ssc.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

๗๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 เจริญพร นางสาวกาญจนา ธรรมโชติ

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)" โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๕๑๒๘

ผศ.ดร.ในดี นานา นิสิตศึกษาศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช

น.ว. ๕

(นางสาว นานา นิสิตศึกษาศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช)

13 มี.ค. 67

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพู อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร คุณฐานิต สุวรรณะ

ด้วย พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนตสีโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศตรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาดังกล่าวและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวรชัยวิวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมมาโคกราช
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ยินดีในทาง สัมภาษณ์
อ้อมค้อม รสมีใจ

ฐานิต ก.
(ฐานิต สุวรรณะ)
15 มี.ย. 67

ที่ อว ๗๙๑๖(๒)/ว ๐๐๐๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช
๑๒๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลนาพรุ อำเภอพระพรหม
จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๐๐๐
โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘-๙ www.ssc.mbu.ac.th

๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เจริญพร ดร.จินตวีร์พร แป้นแก้ว

ด้วย พลอากาศรีหญิงวารุณี มงคลฤดี นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช กำลังดำเนินการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (A STUDY OF COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BRAHMAVIHARA DHAMMA OF COMMUNITY LEADERS IN MUEANG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE)” โดยมี พระมหาวิชาญ กนต์สิโล, ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาสโกกราช จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ พลอากาศรีหญิงวารุณี มงคลฤดี ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (สัมภาษณ์) เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ต่อไป สำหรับ วัน เวลา นั้น นักศึกษาจะเป็นผู้มาติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์แก่นักศึกษาด้วยและขออนุโมทนาขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูบวรชัยวัฒน์, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ศรีธรรมาสโกกราช

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา

โทร. ๐-๗๕๘๐-๙๑๒๘

ข้หมัด ให้พร สัมภาษณ์ 180 ลัก
ด้วยฉวามข้หมัด ข้

19 ม.ย. 67
(หมัดจันตวีร์พร แป้นแก้ว)

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ	พลอากาศตรีหญิง วารุณี มงคลฤดี
วัน เดือน ปี เกิด	28 มิถุนายน 2503
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ประวัติการศึกษา	มัธยมศึกษา โรงเรียนวรนารีเฉลิม สงขลา ปริญญาตรี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจ บัณฑิตย
ที่อยู่ปัจจุบัน	200/39 หมู่ 14 (นอร์ท 11) ถนนบางนา - ตราด ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 10540
ผลงานตีพิมพ์	ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยหลักพรหมวิหารธรรมของผู้นำชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
รางวัลที่ได้รับ	

